

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

**2002. 1. szám
MÁRCIUS**

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

*Kiadja a Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokságának
Sajtó- és Kommunikációs Osztálya*

Megjelenik negyedévenként * Huszonegyedik évfolyam 1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR
DR. KABÓDI CSABA
DR. LÖRINCZ JÓZSEF
DR. MEZEY BARNA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

YAZBEKNÉ SZABÓ KATALIN

Felelős szerkesztő:

SZABÓ ISTVÁN

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon és telefax: 312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Bató Szilvia, egyetemi tanársegéd, SZTE ÁJK, Jogtörténeti Tanszék, **Dr. Bökönyi István**, bv. vezérőrmagy, PhD., kandidátus, a BV Országos Parancsnoka, **Deák Ferenc István**, bv. őrnagy, főmunkatárs, a BVOP szakkönyvtárosa, **Dr. Erdődi Orsolya** bv. alezredes, parancsnok-helyettes, Kalocsai Fegyház és Börtön, **Dr. Fenyvesi Csaba** ügyvéd, egyetemi adjunktus, PTE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, **Greer, Kimberly R.** (A tanulmány **Király Klára** fordítása.), **Dr. Juhász Zsuzsanna** egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, **Dr. Mészáros Tamás** ügyész, Legfőbb Ügyészség, **Prof. Dr. Nagy Ferenc** tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi Tanszék, **Dr. Pink Edit** jogi referens, Oktatási Minisztérium Jogi és Kodifikációs Főosztály, **Szabó István** főmunkatárs, a Börtönügyi Szemle felelős szerkesztője, BVOP Sajtó és Kommunikációs Osztály, **Dr. Szeder Gyula** főosztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség, **Dr. Végh Marianna** ügyész, Budapest XIV-XVI. kerületi Ügyészség, **Dr. Vókó György** osztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség.

A folyóirat előfizethető a bv. előírányzat-felhasználási keretszámláján (10023002-01393008-00000000) vagy a szerkesztőségben beszerezhető készpénzátutalási megbízáson.

ISSN 1417-4758

Előfizetési díj egy évre 1200 forint.

Előkészítés és tördelés

a BVOP Sajtó- és Kommunikációs Osztályán készült.
Nyomdai munkálatokat a Duna-Mix Nyomda végezte.

Felelős vezető: Garami Antal

Börtönügyi Szemle

Ujváriakult
a Magyar Börtönügyi
Társaság

Budapest, 2002/1.

A 2001. december 14-én megtartott közgyűlésen a Magyar Börtönügyi Társaság jelenlévő tagjai új tisztségviselőket választottak a Társaság élére. A Társaság új elnökévé *Prof. Dr. Nagy Ferencet* választották. Elnökségi tagokká *Dr. Mezey Barnát, dr. Kabódi Csabát, Dr. Lőrincz Józsefet* és *Dr. Csernyánszky Lajost*, a Számvizsgáló Bizottság tagjává *Csere Lászlót, Dr. Zeller Istvánt* és *Drobohona Terézt*, szekcióvezetőkkel *Vékony Andort* (pedagógia), *Dr. Fekete Erzsébetet* (pszichológia), *Dr. Mezey Barnát* (történeti), *Dr. Vókó Györgyöt*, (jogi) és *Dr. Zeller Istvánt* (biztonsági) megválasztotta.

A szerkesztő

Újjáalakult a Magyar Börtönügyi Társaság

A börtönügy hazai helyzete iránt érdeklődők Balogh Jenőnek, a 19. század vég híres büntetőjogásának kezdeményezésére 1888-ban tettek első ízben kísérletet egy társaság megalakítására, annak érdekében, hogy az igen sanyarú helyzetbe került börtönügy immár elodázhatatlanná vált orvoslását előmozdítsák. Ugyanis szükség mutatkozott, Balogh Jenő szavaival élve „*az állami szervezetet támogató szakkörök aktív közreműködésére, különösen a szakszerű munkálkodására*”. Az ekkor megalakított Börtönügyi Egylet kezdetben tiszteletreméltó eredményeket ért el: fellendült a börtönüggyel kapcsolatos irodalom, reményt keltő elképzelé-

sek láttak napvilágot a börtönügy elmaradottságának felszámolására. Sajnos a 20. század hazai történelmének politikai hullámverései és hamis ideológiai csapdái, valamint az ország gazdasági helyzete nem kedveztek a börtönügy fejlődésének, így az lassan visszasüllyedt az elhanyagolható kérdések feneketlen zsákjába.

1990-ben, a rendszerváltozást követő évben úgy tűnt, elérkezett az idő az egykori egyesületi törekvések felelevenítésére. Az említett év nyarán, a mintegy száz fő alapító taggal életre hívott Magyar Börtönügyi Társaságban a büntetés-végrehajtás szervezetében dolgozók a bűnügyi tudományokkal foglal-

kozó kutatókkal, a büntető igazságszolgáltatás munkatársaival és más érdeklődőkkel fogtak össze, hogy eszmei támogatást nyújtsanak a hazai börtönügy európai irányú fejlesztéséhez.

A Társaság a céljait alapszabályában a következőképpen határozza meg: előmozdítani a börtönüggyel kapcsolatos ismeretek, tudományos kutatási eredmények terjesztését a börtönüggyel foglalkozók körében; a börtönügyi tudományos kutatások szervezése és támogatása; a hiteles tájékoztatás elősegítése a börtönügy helyzetéről; a büntetőpolitika és különösen a börtönügy korszerűsítésére irányuló törekvések támogatása ajánlásokkal, állásfoglalásokkal; a börtönügy társadalmi képviselőinek ellátása.

Az alapszabály rögzíti az e célok megvalósítása érdekében kifejtendő tevékenység kereteit is: szakmai fórum biztosítását tagsága részére, tudományos ülések, konferenciák szervezését; kapcsolatok építését hazai és külföldi szakmai társaságokkal; kiadványok, publikációk megjelentetését; pályázatok hirdetését, alapítvány létesítését.

A Társaság működésének első öt-éves ciklusában az alapszabály szellemében számos, figyelemreméltó akciót szervezett. Így az 1993-as büntetés-végrehajtási kódex tervezetének előkészítésében tájékoztató értekezleteken kialakított testes javaslati összeállítást bocsátott az illetékesek rendelkezésére. E regionális megbeszélések során a Társaság lehetőséget biztosított a bírósági, az ügyészségi és a büntetés-végrehajtási szervek képviselőinek a szakmai problémák megvitatására, a teendőik összehangolására.

A Társaság a piacgazdaságra áttérés időszakában szembesült a bv. vállalatok és az elitelt-foglalkoztatás válságos helyzetével. Az útkeresés elősegítését és gyótsítását szolgálta a megoldásra irányuló ötleteket feltáró pályázat kiírása, illetve konferencia szervezése.

A Társaság nemzetközi bemutatkozása számára jó alkalomként kínálkozott az 1993. augusztusában, hazánkban megrendezett 11. Nemzetközi Kriminológiai Kongresszus, amelynek a Társaság is aktív szervezője és közreműködője volt.

Az európai büntetés-végrehajtás elveinek és gyakorlatának feldolgozására és hazai adaptálásának lehetséges megvalósítási megoldásaira serkentette a Társaság – különösen a fiatal szakembereket – az 1993-ban meghirdetett pályázatával. Az értékes pályamunkákkal a Börtönügyi Szemlében ismerkedhettek meg az érdeklődők.

A Társaság erkölcsi kötelességének tekintette, hogy a szakma krízis-állapottaira érzékenyen reagálva felhívással forduljon a közvélemény, illetve a kormányzati szervek felé. Így 1992-ben az elitelt foglalkoztatás katasztrofális állapotának és a gyors állami támogatás szükségességének ügyében, 1994-ben a személyi állomány szociális helyzetének romlása, a szervezet megtartó erejének riasztó csökkenése miatt nyújtott be petíciókat a kormányfőnek, illetve az országgyűlés illetékes szakkbizottságainak.

A 90-es évek elején reményteljesen újjáéledtek azok a társadalmi- és karitatív szervezetek, amelyek segítséget nyújthattak a büntetés-végrehajtási intézeteken belüli szociális és lelki gon-

dozás, a szabadulás utáni beilleszkedés növekvő nehézségeinek megoldásában. A Társaság és e szervezetek tevékenységének hasonló céljai, indította meg az együttműködést, a közös erőfeszítéseket annak érdekében, hogy intézkedések történjenek a szabadulás utáni beilleszkedés esélyeinek növelésére. A Társaság 1993-tól kezdeményezte a büntetés-végrehajtás munkájára, a fogvatartottak életkörülményeire jellemző tárgyi emlékek gyűjtését, egyben javasolta egy állandó börtön-történeti kiállítás létesítését.

A Társaság létszáma az első öt évben megkétszereződött, különösen örövendetes volt, hogy a büntetés-végrehajtási dolgozókon kívül az egyetemekről érkező fiatalokkal és a büntető igazságszolgáltatás területéről belépő bírósági dolgozókkal gyarapodott a tagság. A létszámában megnövekedett Társaság a tagság érdeklődésének és irányultságának megfelelően szekciókba szerveződött. Így jogi-, nevelési-, pszichológiai-, biztonsági- és történeti szekciók alakultak.

A Társaság fennállásának második ciklusában, a 90-es évek második felében a korábbi évek cselekvési lendülete lelassult. Ez egybeesett azzal az általános jelenséggel, amely a 90-es évek elején alakult társadalmi szerveződésekhez fűződő remények részbeni teljesületlenségével, a rendszerváltozástól remélt börtönügyi reformelképzelések megghiúsulásával, a társadalmi összefogást ösztönző lelkesedés elhalványulásával járt. De együtt járt azzal is, hogy az alapító tagok egy része az aktív testületi tagságából távozva, elveszítette érdeklődését a börtönügy megoldására

váró szakmai problémái iránt. Ezekben az években elsősorban a szekciókban folytatódó munka jelezte, hogy az azonos szakterületen munkálkodók igénylik a közös gondolkodást, az időnkénti eszmecsere-t, az aktuális problémák megvitatását. Így a jogi szekció a már hagyományossá vált tájékozódásokon a büntetés-végrehajtási jog- és eljárás fejlesztése szempontjából fontos koordinációs megbeszéléseket szervez. A pedagógiai szekció különösen a szakmai etikai kódex kidolgozásában aktívizálta tagságát. A biztonsági szekció 1998-ban szemináriumot szervezett aktuális bv. biztonsági kérdések megvitatására. A történeti szekció által koordinált tárgyi emlékgyűjtés folytatódott, az állandó történeti kiállítás létrehozására irányuló társasági törekvések azonban ez idáig pénzügyi nehézségekbe ütköztek. A pszichológiai szekció a főállású bv. pszichológusok létszámának jelentős csökkenése miatt ideiglenesen felfüggesztette működését.

A Társaság egy évtizedes fennmaradásáért, a hazai börtönügy szakmai arculatának, presztízsének formálásában nyújtott támogatásért elsősorban azokat a tagokat illeti köszönet, akik ebben mindvégig nemes önzetlenséggel részt vettek. Külön köszönet illeti a Társaság „frontembereit” az elnökségek tagjait és a szekciók vezetőit, kiemelten a Társaság egy évtized után leköszönő elnökét dr. Földvári József nyugalmazott professzort.

2001 decemberében a Társaság közgyűlést tartott, amelyen áttekintette az elmúlt évek tevékenységét, új tisztségviselőket, elnököt és elnökséget választott.

Az újonnan választott elnökség azal a programmal kezdi munkáját, hogy a Magyar Börtönügyi Társaság alapszabályában foglalt célok mentén elősegíti a Társaság megújulását a börtönügy fejlesztése, működése társadalmi feltételeinek jobbítása érdekében. Az elnökség megítélése szerint az utóbbi években számos területen bekövetkezett kedvező változás mellett a hazai börtönügy működésének objektív és szubjektív feltételrendszere – elsősorban rajta kívül álló okokból – nem javult, sőt a fokozódó túlszűfoaltság, a személyi állomány nehezen megállítható fluktuációja, alacsony átlagéletkorából fakadó tapasztalatlansága, képzetlensége okából egyre romlik. Ebben a helyzetben különösen szükség van mindazok szellemi összefogására, akiknek törekvése, hogy a már nehezen megteremtett szakmai értékek el ne lehetetlenüljenek. Szükség van a börtönügy mentén a társadalmi megszólítására is alkalmas társadalmi szervezet létre, amely mentes az állami szervek hierarchikus kötöttségétől és így a szakmai közvélemény hangját is kötetmek nélkül közvetíteni. És ugyancsak szükség van a büntetés-végrehajtás szakmai arculatának erősítésére, annak társadalmi elfogadtatására. A Társaság a jövőben is támogatni kívánja minden konstruktív szándék, kutatási eredmény nyilvánosságra kerülését, a börtönügyet hivatásként műve-

lők, avagy jó szándékú szimpatizánsként támogatók időszakonkénti szellemi találkozását, kötetlen tapasztalatcserejét, a szakmai vélemények, érvek szabad ütköztetését.

Az alapszabályban, 1990-ben elfogadott – fentebb idézett – célok és tevékenységet körvonalázó feladatok tehát 2002. elején is aktuálisnak és mozgósító erejűnek mutatkoznak mindazok számára, akik szakmai elkötelezettségből, meggyőződésből, vagy őszinte érdeklődésből csatlakozni kívánnak a Társaság jobbító munkájához.

Az újonnan választott elnökség tudja, hogy a Társaság tevékenységének felpozícióba hozása elsősorban már meglévő tagságának és a reményei szerint még ezután csatlakozóknak akarátán múlik, de természetesen ezt megfelelő mozgósítással, szervezéssel igyekszik elősegíteni.

Az elnökség a folyó évre mértéktartó programként egy tudományos konferencia szervezését, a szekciók munkájának élénkítésével az „alvó” tagság aktivizálását, valamint további szekciók létrehozását – elsősorban a fiatal érdeklődők, illetve az idősebb, a szakmához múltjukkal kötődő korosztály megszólításával – tűzte ki célul.

*A Magyar Börtönügyi Társaság
Elnöksége nevében:*

*Prof. Dr. Nagy Ferenc
elnök*

Egészségügy a börtönben

Gondolatok

az Európa Tanács R(98)7 ajánlása kapcsán

A jelen tanulmány elkészítését több körülmény közrejátszása inspirálta. Az egyik közülük, hogy Svájcban 2000. november 7–9. között rendezték meg a második freiburgi büntetés-végrehajtási napokat, amelynek témaköre az egészségügy és a szabadságelvonás volt. Ezen az ülésen jól előkészített, gondosan dokumentált és megfogalmazott referátumok hangzottak el. Ezen referátumok és dokumentumok egy kötetben történő közzététele Bern-ben 2002 legelején a Stämpfli kiadónál valósult meg. E kiadványban nyomatékalkal kapott hangsúlyt az Európa Tanács R (98) 7. számú, a „*Börtönbeli egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól*” címet viselő, 1998. április 8-án elfogadott ajánlás bemutatása és kommentálása. Az ajánlás témaköréhez kapcsolódik, és azt érinti még a 16. számú, 2001-ben közzétett HEUNI kiadvány, amely a Cseh Köztársaság, Magyarország és Lengyelország börtön-egészségügyi ellátását mutatja be. Többek között e tárgykörrel is foglalkozik még a börtönügy nemzetközi áttekintését tartalmazó nemrég megjelent tanulmánykötet. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a legutóbbi időszak magyar büntetés-végrehajtási kiadványai meg sem említik a Miniszteri Bizottság e börtön-egészségügyet tárgyaló ajánlását.

Az Európa Tanács R(98)7 ajánlásának szerkezetéről

Az Európa Tanács fent megjelölt ajánlásának részletes bemutatását megelőzően néhány mondatban foglalkozunk az ajánlás szerkezeti felépítésével.

Előzetes megjegyzésként utalunk arra, hogy az ajánlásban szereplő egyes pontok nyelvtanilag nem kötelező, hanem összekötő formában fogalmazódtak meg. Az egészségügyi ellátás zsinórmértékét, az elérendő célt fogalmazzák meg. Az ajánlásban foglalt kijelentések – a címmegjelölésnek megfelelően – természetesen börtön specifikus jellegűek, az egyes „*börtönfüggő*” problémák

taglalása viszont az ajánláshoz közvetlenül kapcsolódó ún. függelékben található meg.

Az ajánlás öt megállapítással kezdődik. Ebben a részben a Miniszteri Bizottság kifejti, hogy a szabad életben és a börtönökben érvényesülő ellátásnak ugyanazon etikai elvek szerint történő alkalmazása szükséges. A fogvatartotti alapjogok tiszteletben tartása tudatában egységes kezelésnek és megelőző egészségügyi ellátásnak kellene érvényesülnie a szabad életben és a börtönben egyaránt. Utal arra, hogy börtönigazgató és a fogvatartott érdekeinek ütközése esetén a börtönorvosok gyakran nehéz problémákkal találják szemben magukat, ezért nagyon szigorú etikai irányelveket lenne szükséges érvényesíteni. Leszögezi továbbá, hogy a szabadságelvonás során az egészségügyi ellátásra vonatkozó jogok, továbbá a börtönorvosokra és az egyéb egészségügyi személyzetre vonatkozó speciális szabályok és feladatok áttekinthetősége fontos kívánalom a fogvatartottak és a börtönadminisztráció számára egyaránt.

Bizonyos speciális szituációk pedig, mint pl. a túlsúlyosság, a fertőző betegségek, a kábítószer probléma, az elmebetegség, az erőszak, a magánelzárás vagy a testi motozás megkövetelik a börtönökben végzett egészségügyi gyakorlat során az etikai alapelvek szigorúbb betartását.

Ezt követően az ajánlás különböző nemzetközi dokumentumokra és speciális egészségügyi vonatkozású Európa Tanácsi határozatokra, ajánlásokra hivatkozik:

- az Emberi Jogok Európai Egyezményére;
- az Európai Szociális Chartára;
- az Emberi Jogok és a Bioetika Egyezményére;
- a kínzás és az embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló Egyezményre;

- az R (87) 3. sz. Ajánlásra az Európai Börtönszabályokról;
- az R (90) 3. sz. Ajánlásra az emberen végzett egészségügyi kísérletekről;
- az R (91) 6. sz. Ajánlásra a fertőző betegségek kontrolljának börtön- és kriminológiai aspektusairól;
- a WHO 1993. évi irányelveire a börtönbeli HIV-fertőzés és az AIDS kapcsán;
- az 1235 (1994) sz. Ajánlásra a pszichiátriáról és emberi jogokról;
- az 1257 (1995) sz. Ajánlásra az EU tagállamokban a fogvatartás feltételeiről;
- a Világ Egészségügyi Egyesület (WMA) deklarációjára, különös tekintettel az 1975. évi Tokiói Deklarációra, az 1991. évi Máltai éhségstrájkra, és az 1993. évi a fogvatartottakon végzett motozásokra vonatkozó deklarációkra.

Végezetül a függelék mintegy felvezetve a Miniszteri Bizottság az ajánlás legszélesebb körben történő elterjesztését ajánlja valamennyi büntetés-végrehajtás számára.

A függelék három részből áll és összesen 74 pontot tartalmaz. Az ajánlás jellemzője, hogy nem csupán az orvos tevékenységére vonatkozik, hanem a modern etikai felfogásnak megfelelően figyelembe veszi a fogvatartott jogait is, sőt tekintettel van a végrehajtási oldal igényeire is.

A függelék szerkezeti felépítésének vázlatos áttekintése

I. Az egészségügyi ellátáshoz való jog főbb aspektusai a börtönben. A. Az orvos(-i ellátás) elérhetősége 1–9. B. Azonos

értékű (egyenlő) elbánás 10–12. C. A betegek hozzájárulása és az orvosi titok 13–18. D. Hivatásbeli függetlenség 19–22.

II. A börtönorvos és az egészségügyi személyzet speciális feladatai a fogvatartással összefüggésben. A. Általános követelmények 23-25. B. Egészségügyi információ, megelőzés és oktatás 26-29. C. Különleges kóros formák és az egészségvédelmi megelőzés 30-33. D. A börtönegészségügyi személyzet szakképzése 34-35.

III. Az egészségügyi ellátás szervezete a börtönökben néhány gyakoribb probléma figyelembe vételével. A. Fertőző betegségek, különösen a HIV-fertőzés, az AIDS, a tuberkulózis és a hepatitisz 36-42. B. Kábítószer-, alkohol- és gyógyszerfüggőség: a gyógyszerház vezetése és a gyógyszeres kezelés 43-49. C. A fogvatartás folytatására nem alkalmas személyek: súlyosan testi fogyatékos, idős életkorú személyek; rövid időn belül halálhoz vezető betegség 50-51. D. Pszichiátriai tünetek, elmebetegségek, súlyos személyiségzavarok, az öngyilkosság kockázata 52-59. E. A kezelés visszatartása, az éhségsztrájk 60-63. F. Erőszak a börtönben: fegyelmi eljárások és szankciók, fegyelmi magánelzárás, fizikai kényszerintézkedések, nagy biztonságú rezsimek 64-66. G. Az egészségügyi ellátás speciális programjai: szociálterápiás programok, családi kötelékek és a külvilággal való kapcsolattartás; anya és gyermek 67-71. H. Testi motozás, egészségügyi jelentések, egészségügyi kutatás 72-74.

A függelék egyes pontjairól

I. A. Az ajánlás I. pontja értelmében a befogadaskor és később az őrizet tartama

alatt a fogvatartott, ha egészségügyi állapota ezt megköveteli, bármikor orvoshoz vagy szakképzett betegápolóhoz fordulhat, függetlenül a börtönrezsím jellegétől. Minden fogvatartott alapos egészségügyi vizsgálatban kell, hogy részesüljön. Ezen vizsgálatok súlypontjai a pszichés betegségek, az alkalmazkodási problémák, a kábítószer-, gyógyszer-, alkoholelvonás tünetei, valamint a fertőző és krónikus betegségek.

A fogvatartott egészségügyi igényeinek biztosítása végett a nagyobb büntetés-végrehajtási intézetekben orvosoknak és szakképzett nővéreknek kellene rendelkezésre állni a fogvatartottak számának, rotációjának és átlagos egészségügyi állapotának megfelelően. Az ajánlás ezen túlmenően leszögezi, hogy a börtönök egészségügyi szolgálatának legalább az ambuláns tanácsadás és a sürgősségi kezelés lehetőségét biztosítani kellene. Amennyiben pedig a fogvatartottak egészségügyi állapota olyan kezelést követelne, amely a börtönben nem áll rendelkezésre, úgy mindent meg kellene tenni annak érdekében, hogy ez – a megfelelő biztonsági feltételek mellett – a börtönön kívüli egészségügyi intézményekben megvalósulhasson.

A fogvatartottaknak szükség esetén bármikor a nap folyamán és az éjjeli időszakban is lehetőséget kellene teremteni arra, hogy felkereshessék az intézmény orvosát. Az ajánlás fontosnak tartja továbbá, hogy minden büntetés-végrehajtási intézményben legyen olyan személy, aki elsősegélyt tud nyújtani. A súlyos sürgősségi esetekben az orvos, az ápolószemélyzet és a börtönvezetés azonnal értesítendő és különösen fontos a börtön-személyzet aktív részvétele.

Az ajánlás értelmében az egészségügyi ellátás keretében a fogvatartottak számára a pszichiátriai fogadóóra és tanácsadás le-

hetőségét is biztosítani kellene. A honi végrehajtási viszonyok ismeretében sem tűnik teljesíthetetlennek az ajánlás azon felvetése, hogy börtönpszichiátriai csoport álljon rendelkezésre minden nagyobb börtönben. Az ajánlás alapján, ha ez a kisebb intézetekben nem lehetséges, akkor a pszichiátriai gondozást kórházban dolgozó ideg- és elmeorvos vagy magánpraxist folytató pszichiáter útján kellene megteremteni.

Az előbb megfogalmazott elvárások kapcsán ugyancsak reális követelmény lehet a minőségi fogorvosi kezelés lehetőségének biztosítása a fogvatartottak számára.

Ugyancsak alapvető kívánalom lehet annak érvényesítése, hogy a börtönadminisztráció a helyi és a privát egészségügyi intézményekkel együttműködjön és fenntartsa a kapcsolatot. Mivel nem könnyű a kábítószer-, alkohol- vagy gyógyszerfüggő személyek teljesen megfelelő ellátásának a biztosítása, az ajánlás szükségesnek tartja, hogy szükség esetén külső specialista segítségét lehessen igénybe venni kezelésre és tanácsadásra egyaránt.

Az ajánlás külön kiemeli a női fogvatartottak speciális ellátásának igényét. Utal arra, hogy a terhes fogvatartott orvosi ellenőrzése és a szülés levezetése a börtönön kívül az arra legalkalmasabb kórházban történjen. Amennyiben pedig a körülmények ezt megkövetelik, a fogvatartottat egészségügyi vagy ápolószemélyzet kíséretében a kórházba.

I. B. Az ajánlás következő nagy egysége a külvilág és a börtön falain belüli egészségügyi ellátás azonos, avagy egyenértékűségének szükségességét tárgyalja.

Ennek értelmében, a börtönben érvényesülő egészségügyi politikának a nemzeti egészségügyi politikába kell integrálódnia és vele összhangban lennie. A börtön-

egészségügyi szolgálatnak biztosítani kellene az egészségügyi, a pszichiátriai és a fogorvosi kezelést és higiénias, valamint megelőző egészségügyi programokat teremteni hasonló feltételekkel, mint amelyeket a lakosság élvez. A börtönorvosnak lehetőséget kellene teremteni arra, hogy szükség esetén a fogvatartott ellátásához specialistákat vonhasson be. Amennyiben pedig második vélemény is szükséges, akkor ennek biztosítása az ajánlás alapján az egészségügyi szolgálat kötelezettsége.

Az azonos szintű ellátás szükségszerűen vonja maga után annak követelményét, hogy az egészségügyi szolgálatnak megfelelően kvalifikált orvosokkal, ápolókkal, technikai személyzettel, valamint alkalmas berendezésekkel, eszközökkel kell rendelkeznie, amelyek minősége a szabad feltételekkel összehasonlítható, ha nem azzal azonos legyen.

Az Egészségügyi Minisztériumnak a nemzeti törvényhozással összhangban fokozott figyelmet kellene fordítania a higiénia, a gondozásra, az egészségügyi ellátásra és az egészségügyi szolgálat felügyeletére a végrehajtás során. A felelősség és a hatáskör különválasztása szükséges az egészségügyért felelős és más illetékes minisztériumok között, melyek, együttműködése integrálná az egészségügyi politikát a börtönön belül.

I. C. Az utóbbi években, hazánkban is előtérbe kerültek a betegek hozzájárulásával, az orvosi titoktartással kapcsolatos kérdések. Ezzel kapcsolatban az ajánlás egyértelműen leszögezi, hogy az orvosi titoktartást garantálni kellene és ugyanolyan szigorú módon, kezelni, mint a szabad társadalomban.

A fogvatartott jogosult az orvostól mindenfajta orvosi vizsgálatról vagy kezelés-

ről információt, tájékoztatást kérni, a törvény által rögzített és azon eseteket kivéve, amikor a fogvatartott képtelen betegsége természetének megértésére. Valamennyi vizsgálat okát a fogvatartottnak el kellene magyarázni és megértetni vele az adott gyógykezelés javallatait, valamint a lehetséges mellékhatásokat ugyancsak szükséges lenne ismertetni.

A felvilágosítást a lelkileg és értelmileg betegeknek is meg kell adni, mégpedig olyan helyzetekben is, amikor az orvosi kötelezettségek és a biztonsági előírások nem esnek egybe, például a kezelés és az élelem visszautasítása esetén.

A szabad önrendelkezés elve kapcsán az ajánlás hangsúlyozza, hogy ezen elvtől való mindennemű eltérés csak törvényileg megalapozott lehet, valamint ugyanazon alapelvek érvényesüljenek, mint amelyek a lakosságra vonatkoznak.

Külön szól az ajánlás az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottakról, akik saját költségükre háziorvosukkal vagy egyéb orvossal a börtönön kívül konzultációt is igényelhetnek.

Amennyiben a fogvatartottat más börtönbe szállítanák át, úgy a normaszöveg értelmében a rá vonatkozó teljes egészségügyi jelentést csatolni kellene, a fogvatartottat pedig tájékoztatni egészségügyi anyagának átszállításáról. Ezen túlmenően valamennyi szabadult fogvatartottra vonatkozó írásos egészségügyi anyag összefoglalását szükséges lenne a háziorvoshoz eljuttatni.

I. D. Az ajánlás hivatásbeli függetlenség alcímet viselő része az azonos értékű ellátáshoz visszakapcsolódva fogalmazza meg, hogy a börtönorvosnak valamennyi fogvatartottat olyan standardok alapján kell kezelni, mint amelyek a szabad társa-

dalomban érvényesülnek. Az orvos elsődleges teendője pedig minden esetben a fogvatartott egészségügyi szükségleteivel való foglalkozás kellene, hogy legyen.

Az ajánlás alapján a klinikai döntéseket és bármely más, a fogvatartott egészségére vonatkozó értékelést kizárólag egészségügyi kritériumok vezérelhetik, az egészségügyi személyzet a képzésén és hatáskörén belül pedig teljesen függetlenül járhat el. Az ápolók és az egészségügyi szolgálat minden más tagja a feladatukat a vezető börtönorvos közvetlen felügyelete alatt végzik, aki csak olyan feladatokat adhat át az ápolószemélyzetnek, amely orvostikailag képviselhető és egyúttal megfelel a törvényi rendelkezéseknek is. Az ajánlás értelmében az egészségügyi és az ápoló szolgálat képzettségét szakképzett egészségügyi hatóság ellenőrzi, a javadalmazásuk pedig nem lehet alacsonyabb az egészségügyi szektorban alkalmazottakénál.

II. Az ajánlás második fejezete a börtönorvos és az egészségügyi személyzet fogvatartással összefüggő speciális feladatait taglalja.

II. A. Az általános követelmények körében a börtönorvos feladatát az ajánlás két irányban fogalmazza meg. Az orvos elsődleges feladata ugyanis természetesen a megfelelő egészségügyi ellátás biztosítása, másrészt pedig speciális feladatát képezi a börtönigazgatóság felé az élelmezéssel, a fogvatartott életviszonyaival, a higiéniaival és az egészségügyi berendezésekkel összefüggő tanácsadás.

Az egészségügyi személyzetre vonatkozóan az ajánlás az egészségügyet érintő információknak a börtönigazgatóság és a személyzet irányába történő továbbítását emeli ki.

II. B. Az ajánlás következő témaköre az egészségügyi információ, megelőzés és oktatás címet viseli. Ennek keretében kifejti, hogy a börtönbe történő befogadásakor valamennyi személyt információval kell ellátni jogaikkal, kötelezettségeikkel és a belső házirenddel kapcsolatban, valamint irányelvekkel kell ellátni arra vonatkozóan, hogy miként és hol kaphat segítséget és tanácsot. Ezt az információt valamennyi fogvatartott számára érthetővé kell tenni, az analfabéták pedig speciális eligazítást kellene, hogy kapjanak.

Az ajánlás szükségesnek tartaná egészségnevelő programok kidolgozását valamennyi börtönintézményben. Ennek során el kellene magyarázni az önkéntes és anonim vizsgálatok előnyeit a fertőző betegségek tekintetében, valamint a hepatitisz, a nemi betegségek, a tuberkulózis, illetőleg a HIV-fertőzés lehetséges negatív következményeit.

Az ajánlás ezt követően kifejti, hogy az egészségnevelő program az egészséges életmód kialakítására irányul és a fogvatartottakat képessé kell tenni megfelelő döntések meghozatalára saját egészségük, valamint családjuk egészsége vonatkozásában, személyes sérthetlenségük megtartása és védelme érdekében, valamint a függőség és a visszaesés veszélyének a csökkentésére. A fogvatartottakat ezen túlmenően motiválni kell az egészségügyi programokban való részvételre, hiszen ezek révén lehetőségük nyílna megtanulni, hogy miként és hogyan lehet az egészséggel összefüggő kockázatokat csökkenteni.

II. C. Külön alcím alatt tárgyalja az ajánlás az egészségügyi megelőzés kérdéskörét. Itt felhívja a figyelmet arra, hogy a fogvatartottak befogadása alkalmával végzett vizsgálatnál az orvosnak teljes körűen fel kelle-

ne jegyezni az erőszak alkalmazásának mindenféle felfedett nyomát, a fogvatartott adataival és az orvosi következtetéssel együtt. A fogvatartott hozzájárulásával pedig ezeket az információkat a börtönigazgatóság rendelkezésére lehetne bocsátani.

A fogvatartottal szemben a fogvatartás ideje alatt tanúsított erőszakra vonatkozó bármilyen információt az illetékes hatóságoknak kellene továbbítani, ám ez általában csak az érintett beleegyezésével történhetne. A fogvatartott beleegyezését csak kivételesen és mindenkor az orvosi etikai szabályok szigorú figyelembevételével lehet figyelmen kívül hagyni. Ez akkor fogadható el, ha az orvos arra az álláspontra jut, hogy ő mind a beteggel, mind a börtönközösséggel szemben fokozott felelősséget visel és az eset olyan súlyú, amely komoly és reális veszélyt jelent.

Annak érdekében pedig, hogy a felügyelő személyzet képes legyen a fogvatartottaknál felfedezett fizikai és pszichikai egészségügyi problémák jelentésére, az ajánlás szükségesnek tartaná, hogy az egészségügyi kérdésekre vonatkozóan megfelelő képzésben részesüljenek.

II. D. Az ajánlás ezt követően két pontban fogalmazza meg azokat az elvárásokat, amelyek az egészségügyi börtön személyzet szakmai képzésére irányulnak. Ennek értelmében a börtönorvosoknak mind az általános orvoslásban, mind a pszichiátriában kellően jártasnak kellene lenniük. A képzés az elméleti alaptudást, a börtönkörnyezet megértését és az orvosi tevékenység hatásának az ismeretét, a szakismeret értékelését, valamint a képzési gyakorlatot foglalná magába egy tapasztalt kolléga felügyelete mellett. Ugyancsak fontosnak tartaná a rendszeres továbbképzés lehetőségének a biztosítását.

A büntetés-végrehajtási intézet orvosain kívül az egyéb börtön-egészségügyi személyzetnek is megfelelő képzést kellene biztosítani, amely tartalmazná a börtön-funkciók és az irányadó börtön-szabályok ismeretét.

III. Az ajánlás soron következő fejezete néhány gyakoribb probléma figyelembe vételével az egészségügyi ellátás szervezeteire koncentrálna.

III. A. E fejezeten belül elsőként a fertőző betegségek, különösen a HIV-fertőzés, az AIDS, a hepatitisz és a tuberkulózis legfontosabb ide kapcsolódó kérdéseit taglalja.

Kifejti, hogy a szexuális úton terjeszthető betegségek megakadályozása érdekében a börtönökben arra alkalmas megelőző intézkedéseket kellene foganatosítani. Az ajánlás értelmében a HIV-teszt elvégzése csak a fogvatartott beleegyezésével, az anonimitás megőrzésével és az irányadó törvényi rendelkezéseknek megfelelően történhetne, a teszt előtt és után pedig teljes körű felvilágosítást és tanácsadást kellene a fogvatartott számára adni.

A fertőző betegségben szenvedő beteg elkülönítése kapcsán az ajánlás azon a nézeten van, hogy az csak akkor jogszerű, ha ez az intézkedés a börtönön kívül is hasonló egészségügyi okok miatt lenne szükséges.

Az ajánlás külön hangsúlyozza, hogy a HIV pozitív személyek nem különíthetők el, a 40. pontban említett eset kivételével. E pont leszögezi, hogy az AIDS-betegeket, valamint az AIDS-szel összefüggő betegségben szenvedőket, ha lehetséges a börtönön belüli betegosztályon totális izoláció nélkül kellene kezelni. Azon betegek, akiket más betegek fertőző betegségének átadásától kell védeni, csak akkor izolálha-

tók, ha ez az intézkedés szükséges a fertőzés elkerülésére és a saját védelmük érdekében. Ez főleg azon pácienseket érinti, akik súlyos immunrendszerbeli betegségben szenvednek.

A tuberkulózis kapcsán az ajánlás azt a minimális követelményt fogalmazza meg, miszerint minden szükséges intézkedést alkalmazni kellene a fertőzés terjedésének megakadályozása érdekében, mégpedig az ezen a területen érvényesülő törvényhozással összhangban.

Tekintettel arra, hogy a hepatitisz B csak a hepatitisz B oltással akadályozható meg, az ajánlás fontosnak tartaná, hogy ezt a végrehajtási intézményekben fogvatartottnak és a személyzetnek egyaránt biztosítsák. Szükséges lenne továbbá, hogy információk és megfelelő megelőző lehetőségek álljanak rendelkezésre, mivel a hepatitisz B és C főleg intravénás kábítószer használatával, valamint sperma és vér fertőzésével vihető át.

III. B. A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó egészségügyi ellátás egyre gyakoribb problémaforrása a kábítószer-, alkohol- és gyógyszerfüggőség. Az ennek leküzdésére irányuló célkitűzések az alábbiakban foglalhatók össze. Az alkohol- és gyógyszerfüggő fogvatartottak gondozását tovább kellene fejleszteni a kábítószerfüggő személyek számára ajánlott szolgáltatás figyelembe vételével. Az ajánlás szükségesnek tartja, hogy ennek biztosítására az egészségügyi és a gondozó személyzet kielégítő képzést kapjon, és szükség esetén javítsák az együttműködést a külső tanácsadó szolgálatokkal.

Ugyancsak alapvető jelentőségű lenne a börtönorvosok aktív részvétele annak érdekében, hogy a fogvatartottak igénybe vegyék a szociális és pszichoterápiai segítség-

get, és ezzel elhárítsák a kábítószer, a gyógyszer és az alkohol túlzott használatának veszélyét.

Az azonos értékű ellátás gondolatához nyúlik vissza az ajánlás, amikor kifejti, hogy a kábítószer, az alkohol és a gyógyszer túlzott használatából adódó elvonási tünetek kezelése ugyanazon irányelvek szerint történjen, mint a szabad életben.

Az ajánlás a börtönorvos meghatározó szerepét hangsúlyozza a függővé válás visszaesésének elkerülése során mind a fogvatartás tartama alatt, mind pedig később a szabadon bocsátást követően.

A fentiekben túlmenően a szabadságelvonással érintett személyek lehetőség szerint belső vagy külső specialistával is konzultálhatnak, aki mind az elbocsátás során, mind pedig azt követően a szükséges támogatást megadja számukra. Ez a tanácsadó az ajánlás alapján a börtön személyzet belső képzése során is közreműködhet.

A fogvatartott által használt gyógyszerekkel kapcsolatban az ajánlás azon a nézeten van, hogy amennyiben lehetséges, a fogvatartottakat azokat magunknál tarthassák. Ha pedig olyan gyógyszerről van szó, amelynél a túladagolás veszélyessé válhat, a gyógyszerek kiadását arra a dózusra szorítaná, amelynek beszedése a fogvatartott számára veszélyel nem járhat.

Szükség esetén a börtönorvosnak a felelős gyógyszerésszel együttműködve kellene elkészítenie az orvosi szolgálatban használatos gyógyszerek és kábítószeresek átfogó listáját. A gyógyszerfelírás kizárólag az orvos felelőssége maradna, aki a gyógyszereket csak az erre feljogosított személynek adhatná át.

III. C. Az ajánlás külön részt szentel azon fogvatartottaknak, akik fizikailag súlyosan korlátozottak, magas életkorúak

vagy halálos betegségben szenvednek. Az első két esetkörnél az ajánlás azt tartotta szem előtt, hogy e személyek lehetőleg normális életvezetést folytathassanak és a többi fogvatartottól ne legyenek elkülönítve. A toloszékhez kötött személyek és más fogyatékosok esetén pedig szerkezeti átalakításokat szorgalmaz az életfeltételek javítása érdekében, mégpedig ugyanazon irányelvek szerint, mint amelyek a szabad életben érvényesülnek.

A halálos beteg páciensek közokozásba utalása az ajánlás értelmében orvosi megfontolások alapján történne. A várakozás ideje alatt e betegek szenvedésük végfázisában a börtön betegosztályán megfelelő gondozást kell, hogy kapjanak. Részükre a végrehajtás keretén kívül a megfelelő kórházakban ideiglenes tartózkodást kellene biztosítani. Fontos továbbá, hogy az ajánlás szerint a kegyelem alkalmazását vagy az idő előtti elbocsátást ugyancsak orvosi okokból kellene megvizsgálni.

III. D. E fejezet következő pontja a pszichiátriai tünetek, elmebetegségek, súlyos személyiségzavarok, öngyilkossági rizikó kérdéseivel foglalkozik.

Az ajánlás elsőként a börtönadminisztráció és a mentális egészségért felelős minisztérium együttműködését szorgalmazza a fogvatartottak számára pszichiátriai szolgálatok szervezésére. Majd a börtönökhöz kapcsolódó mentál-egészségügyi szolgálatoknak és a szociális szolgálatoknak a feladataként a fogvatartottak segítségét és tanácsadását fogalmazza meg a problémáik megoldása, valamint az alkalmazkodási képességük erősítése érdekében.

A szexuális bűncselekmények elkövetőinek esetében az ajánlás a pszichiátriai és pszichológiai vizsgálatok elvégzését, kezelés biztosítását tartaná fontosnak, részint a

fogvatartás tartama alatt, részint pedig azt követően.

A normaszöveg következő pontja értelmében a súlyosan elmebeteg fogvatartottakat egy speciálisan kialakított kórházrészlegben kellene elhelyezni képzett személyzet felügyelete mellett. A fogvatartottak kórházba szállítására vonatkozó döntést pedig pszichiáter hozza meg, az illetékes hatóságok beleegyezésével.

Az ajánlás hangsúlyozza, hogy azokban az esetekben, amikor a pszichés betegek szigorú elzárása nem kerülhető ki, ezt az abszolút minimumra kell csökkenteni és mihelyt ez lehetséges, folyamatos egyéni ápolói gondozással kell helyettesíteni.

Kivételes helyzetekben a súlyos mentális betegségben szenvedő személyek rövid időre megfékezhetők, de csak addig, amíg a gyógyszeres nyugtató intézkedések hatása meg nem kezdődik. Amennyiben pedig felmerülne az öngyilkosság veszélye, úgy a fogvatartottat mind az orvosnak, mind a gondozó személyzetnek folyamatosan figyelni kellene.

Az ajánlás e témakörhöz kapcsolódóan végezettel azt a célkitűzést fogalmazza meg, miszerint az elbocsátott fogvatartottak terápiai utókezelésére külső, specializálódott szolgálatokat kellene igénybe venni.

III. E. Az ajánlás soron következő nagy egysége két kérdéskört vizsgál, a kezelés megtagadását, visszautasítását és az éhségsztrájkot. Az előbbi kapcsán kifejti, hogy annak megtagadása esetén az orvosnak írásos nyilatkozatot kell kérnie a fogvatartottól aláírásával ellátva tanú (k.) jelenlétében. Az orvosnak ezen túlmenően meg kell adnia minden információt betege számára a gyógykezelés előnyeiről, a lehetséges terápiás alternatívákról és figyelmeztetni szükséges a beteget a kezelés vissza-

utasításával járó kockázatokról. Biztosítani kellene, hogy a beteg teljes körűen megértse a helyzetét. Amennyiben pedig kommunikációs, illetve megértési nehézségek merülnének fel a beteg által használt nyelv miatt, akkor tapasztalt tolmácsot kell biztosítani.

Az éhségsztrájk kapcsán az ajánlás leszögezi, hogy az éhségsztrájkot folytató fogvatartott orvosi vizsgálatát csak a beteg kifejezett engedélyével lehet elvégezni, kivéve, ha a beteg olyan súlyos mentális betegségben szenved, amely a pszichiátriai szolgálathoz való átszállítását követelné meg. Az éhségsztrájkot folytató személynek tárgyilagos magyarázatot kellene adni a cselekményének káros hatásairól, megértetve vele az éhségsztrájk további folytatásának veszélyeit. Amennyiben pedig az orvos azon a véleményen van, hogy az éhségsztrájkoló életfeltételei meghatározóan rosszabbá válnak, úgy lényeges, hogy az orvos jelentse ezt a tényt az illetékes hatóságnak, és lépéseket tegyen a nemzeti törvényhozás szabályainak megfelelően.

III. F. A fejezet következő témakörét a börtönbeli erőszak alkotja, ezen belül a fegyelmi eljárásokat és szankciókat, a fegyelmi elzárást, a fizikai korlátozásokat, a nagy biztonságú rezsimeket tárgyalja.

Az ajánlás értelmében az a fogvatartott, aki fél az erőszakos cselekményektől, beleértve a más fogvatartott által realizált esetleges szexuális bűncselekményeket, illetőleg akit bármely okból megtámadtak vagy megsérült a börtönközösség más tagjától az őrszemélyzet teljes védelmében kellene részesíteni.

Az erőszak alkalmazása kapcsán kifejti, hogy a börtönsemélyzet tagjainak maguknak kell felelniük a megfelelő rend érvényesüléséért, így a börtönorvosok feladata

nem foglalhatja magában a börtönszemélyzet által esetlegesen alkalmazott erőszak engedélyezését.

A fegyelmi elzárás szankciójának esetében és mindazon fegyelmi büntetések vagy biztonsági intézkedések alkalmazásakor, amelyek ártalmas hatással vannak a fogvatartott fizikai és mentális egészségére, az egészségügyi személyzetnek kellene gondoskodnia az egészségügyi ellátásról vagy kezelésről, ha ezt a fogvatartott vagy a börtönszemélyzet megköveteli.

III. G. Az ajánlás következő pontja az egészségügyi gondozás speciális programjai: szocioterápiás programok, családi kötelek és a külvilággal való kapcsolattartás; anyák, és gyermekek címet viseli.

Elsőként a szocioterápiás programok szervezését szorgalmazza a közösségi vonalak mentén és hangsúlyozza, hogy azok ellenőrzésére kellő figyelmet kellene szentelni. Konstruktív együttműködést javasol az orvosok és az egészségügyi gondozóhálozat között annak érdekében, hogy az általuk szervezett programokkal segítsék a szabadulást utáni visszaesés kockázatának csökkentését.

Mivel a börtön, a szabadságelvonás szükségszerűen rontja a fogvatartottak némi azonosságátudatát, az ajánlás is szorgalmazza az intim beszélők mind gyakoribb és szélesebb körű alkalmazását.

Az Európai Börtönszabályokkal összhangban az ajánlás alapján lehetővé kellene tenni, hogy a nagyon fiatal gyerekek fogvatartott édesanyjuk mellett maradjanak, így biztosítva, hogy a gyermekeket az édesanyák ellássák mindazzal a figyelemmel és gondoskodással, amelyre szükségük van a jó egészségi állapot fenntartásához és az érzelmi, valamint a lelki kötelek megtartásához. Ezen túlmenően speciális lehe-

tőséget kellene teremteni annak érdekében, hogy a gyermekek együtt lehessenek édesanyjukkal.

III. H. Végezetül a függelék utolsó pontja a motozással, az egészségügyi jelentésekkel, illetőleg az egészségügyi kutatással kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik.

A motozások kapcsán az ajánlás leszögezi, hogy ezen intézkedések az adminisztratív hatóságokhoz tartoznak, így a börtönorvos nem válik részesévé az ilyen eljárásnak. Utal ugyanakkor arra, hogy a fogvatartott egészségügyi vizsgálatát orvosnak kell vezetnie mindazon esetekben, amikor ezt a tárgyilagos egészségügyi okok megkövetelik.

Az ajánlás külön hangsúlyozza, hogy a fogvatartotton egészségügyi kutatások végzése csak meghatározott alapelvek figyelembe vételével történhet. Így összhangban kell lennie

- az Európai Börtönszabályok [R (87) 3] ajánlásaival,
- az emberi lényeken végzet orvosi kísérletekről szóló Európa Tanácsi ajánlással,
- a fertőző betegségek kontrolljának börtön- és kriminológiai aspektusairól szóló Európa Tanácsi ajánlással.

Az ajánlás áttekintő bemutatását követően az éhségstrájk és egyes fertőző betegségek börtönbeli problémáit emeljük ki.

A kezelés megtagadása, éhségstrájk és öngyilkossági kísérlet

Az egészségügyi ellátás területén a kényszerintézkedések alkalmazása során olyan kezelések állnak középpontban,

amelyek a testi sértetlenséget érintik. Ezek tulajdonképpen az alapvető emberi jogokat, így különösen az emberi méltóságot, a személyes szabadsághoz való jogot csorbítják. Az említett alapjogok esetleges korlátozása törvényi alapot feltételez. Ezen túlmenően a beavatkozásnak közérdekből kell történnie, arányosnak lennie és az alapjog lényeges tartalmát nem csorbíthatja.

Az éhségstrájk speciális problémát jelent orvosi szempontból is. Az 1975-ben elfogadott és korábban már hivatkozott *Tokioi Egyezmény* alapvető megoldást kínál a kérdésre. Az egyezmény értelmében tilos ugyanis az erőszakkal történő táplálás mindaddig, amíg a fogvatartott eszméleténél és öntudatánál van. Ez a jogi gyakorlat számos európai országban, mint például Németországban és Spanyolországban.

Az éhségstrájk tekintetében ugyanakkor két fázis különböztethető meg. Általánosan elfogadott, hogy az első fázisban az éhezőknek az étkezést, illetőleg annak lehetőségét biztosítani kell és semmilyen kényszer beavatkozás nem megengedett. Problémák a második fázisban keletkezhetnek, ha a fogvatartott már nem teljesen ítélőképés és állapota következtében nem tud szabadon dönteni.

A második fázis jogi megítéléséhez alapvetően két koncepció kapcsolható. Az *első* szerint ebben az esetben a kényszer-táplálás a követendő, mivel az élet megtartása prioritást élvez. A fogvatartottra vonatkozó gondozási kötelezettség is tiltja a személy halálba „*támogatását*”. Vannak ugyan esetek, amikor az éhségstrájk pusztán demonstrációt jelent, de a kényszerhelyzet és az ítélőképességre vonatkozó állapot nem ad megbízható következtetésre alapul szolgáló okot, ezért a kényszer-táplálás az

akut halálveszélénél megengedett. Ez a koncepció elvben a német büntetés-végrehajtási törvény 101.§-ában foglaltaknak felel meg. Németországban a börtönszemélyzet csak akkor köteles kényszerítő egészségügyi intézkedést tenni, ha a fogvatartott már nem képes az ésszerű döntés meghozatalára. Ez a rendelkezés különösen érvényes az éhségstrájk esetében és pontosan ebből a célból került beiktatásra a végrehajtási törvénybe is.

Ha a törvényi előfeltételek adottak, szabály szerint a végrehajtási hatóságnak csak joga van az orvosi kényszerintézkedések végrehajtására; kötelezettség csak külön esetekben áll fenn, ha a fogvatartott szabad akaratáról nem lehet beszélni, pl. amennyiben öntudatlanság, elmebetegség állapítható meg. Ez a szabály a németeknél általános, vagyis az egészségügyi kényszerintézkedések más esetekben is megengedettek, ha közvetlen életveszély vagy egészségre vonatkozó súlyos veszély áll fenn és az másként nem elhárítható.

A *másik* az angol koncepció, amely szerint az éhségstrájk második fázisában a kényszer-táplálás a kivétel. Ha a fogvatartott a halált választotta, vagy abba belenyugodott, akkor ezen akaratát figyelembe kell venni. A fogvatartott ezzel kapcsolatos felvilágosítása és értelmi képességének vizsgálata szükséges. Az étkezést naponta biztosítani kell számára. Az éhségstrájk kimenetele egyébként az éhségstrájkoló felelőssége. Ha a fogvatartott a halál mellett dönt, e koncepció értelmében a kényszer-táplálást abba kell hagyni. Amennyiben a fogvatartott a táplálékfelvételt addig az időpontig megtagadja, amikortól már nem ítélőképés, azt kell feltételezni, hogy öngyilkos akar lenni. A kényszer-táplálás ilyenkor csak akkor megengedett, ha a fog-

vatartott elmebeli állapota miatt az éhség-sztrájk kezdetén cselekménye következményeit nem tudta felismerni.

Hollandiában a fogvatartott akaratát még inkább méltányolják. Ha ugyanis az elítélt kómába esik, továbbra sem lehet mesterségesen táplálni akkor, ha előzőleg kinyilvánította azon akaratát, hogy ilyen esetben sem kívánja táplálását.

Spanyolországban az alkotmánybíróság 1990-ben és 1991-ben hozott döntésében kinyilvánította, hogy az éhség-sztrájkot folytató fogvatartott kénysztáplálásának büntetés-végrehajtási bíró általi elrendelése megengedett. A jelenlegi végrehajtási rendelkezés ugyanakkor azt rögzíti, hogy a kötelező támogatás csak alapvetően sürgős esetekre vonatkozhat. Az egészségügyi beavatkozást, amelyről tájékoztatni kell a bv. bírót, jelenleg azon esetekre kell korlátozni, amikor a fogvatartott életének megmentése érdekében az kifejezetten szükséges.

Az ajánlás e kérdés megítélése tekintetében azonban nem egyértelmű, mivel egy-két elvi megállapítást leszámítva a nemzeti törvényhozásokra bizza annak szabályozását.

A HIV-pozitív fogvatartottak egészségügyi ellátásáról

Súlyos problémát jelent számos országban a HIV-pozitív fogvatartottak kezelése. Ennek megoldására például Svájcban és Németországban speciális programokat szerveznek, illetőleg sterilizált tüket biztosítanak a szeropozitív fogvatartottak számára. A szűrés időszakos és önkéntes, a fertőzöttek külön körzetekben történő elkülönítése alapvető követelmény. Ezzel szemben a WHO/UNAIDS a kötelező

HIV-szűrést és a HIV-fertőzöttek elkülönítését is elveti. Nincs például kötelező HIV-teszt a lengyeleknél.

2001-ben, a lengyel börtönökben 981 HIV-pozitív fogvatartottat őriztek. Mint már említettük, nem kötelező a HIV-teszt a végrehajtási intézetekbe történő befogadaskor, tekintettel arra, hogy a börtönök részei azon nemzeti projekteknek, amelyek értelmében a tesztek elvégzése időszakos jelleggel, hasonló módon történik, mint a külvilágban.

Ha a fogvatartotton elvégzik a HIV-tesztet, akkor a teszttel kapcsolatban elő-, illetve utótanácsadást kap, ami ugyancsak megfelel a Kínzás elleni Európai Bizottság azon álláspontjának, miszerint az AIDS beteg elítélteket a szűrés előtt és amennyiben szükséges, azt követően tanácsokkal kell ellátni.

Lengyelországban a HIV-pozitív fogvatartottakat nem különítik el a többi fogvatartottól, státuszuk titkos, így még a börtönvezetés sem tudja, hogy ki a szeropozitív.

A Cseh Köztársaságban, amikor az 1980-as években először feltűnt a betegség, a fogvatartottak kockázati csoportjai (pl. homoszexuálisok, prostituáltak, kábítószerfüggők) számára kötelező volt a teszt elvégzése egészen 1994-ig. Azért ezen időszakig, mivel 1994-ben a törvényhozás már garantálta a névtelenséget és a vizsgálatok időszakos jellegét, amelyet a cseh börtönszolgálat is elfogadott. Az egyedüli kört, akiknél jelenleg is beleegyezés nélkül végzik a tesztet, a terhes nők, az öntudatlan személyek, továbbá azok alkotják, akik szexuális bűncselekményt követtek el, és akiknek szexuális betegsége miatti kezelését rendelték el. Minden más fogvatartott számára a vizsgálat időszakos jellegű.

Amikor diagnosztizálják a HIV-fertőzést, a fogvatartottat hasonló módon kezelik, mint a többi fogvatartottat, azaz nem különítik el. A titkosságot garantálják és általában senki sem tud a fertőzöttségről, hacsak a fogvatartott nem kéri az elkülönítést. Tulajdonképpen egy személy van, aki tudja, hogy ki a HIV-pozitív: a börtönszolgálat orvosa.

A rendelkezésünkre álló friss adatok szerint a Cseh Köztársaságban 7 személyről tudják, hogy HIV-pozitív a 21000 fős börtönnépességből. (Nem ismert ugyanakkor az, hogy hány fogvatartotton végezték el a vizsgálatot.)

A cseh börtönökben a HIV-pozitív állapot diagnosztizálása két lépcsőben történik: az első ún. felfedésnek szánt vizsgálatot az ellenőrző vizsgálat követi. Amennyiben a második próba is pozitív, csak akkor nyilvánítják a fogvatartottat HIV-pozitívnak.

Egyértelműen kötelező a HIV-teszt Magyarországon és ez része az egészségügyi rendelkezéseknek, amelyek kimondják, hogy a szerzett immunhiányos tünetcsoport (AIDS) vírusával való fertőzöttség megállapítása céljából szűrővizsgálatnak kötelesek magukat alávetni – egyebek mellett – a büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztés-büntetést töltő személyek; a javító-, valamint a nevelőintézetben elhelyezett fiatalok; továbbá a kábítószer vénásan alkalmazók [5/1988. (V. 31.) SZEM rendelet 1. §]. A fogvatartottak egészségügyi ellátásáról rendelkező 5/1998. (III. 6.) IM rendelet 8. §-a értelmében a fogvatartottaknak az első befogadásukkor – többek között – HIV-szűrésen kell részt venniük. A vizsgálat névtelen és része a börtönbe beléptetésnél végzett egészségügyi eljárásnak. A fogvatartott számára el-

mondják, hogy az orvos miért vesz vért. Az elmúlt 15 évben mindösszesen öt fogvatartott utasította el a vizsgálat elvégzését. A Börtön Egészségügyi Szolgálat vezetőjének véleménye szerint jó eredményeink vannak. A 14862 tesztből ugyanis három esetben találtak HIV-pozitívat (kettő közülük külföldi volt). Az előző években átlag 2-3 HIV-fertőzött befogadása történt meg a végrehajtási intézetekbe. 2001-ben, hazánkban összesen 9 HIV-pozitív fogvatartott elhelyezését kellett megoldani.

A Világ Egészségügyi Szervezet (WHO) megpróbált nyomást gyakorolni az Egészségügyi Minisztériumra, hogy változtassa meg a HIV-tesztek kötelező gyakorlatát, illetve a kínzás és embertelen, megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésének Európai Bizottsága úgyszintén nem ért egyet ezzel az eljárással, arra hivatkozással, hogy ilyenkor a fogvatartottak emberi jogai sérülnek, illetve sérülhetnek. Megítélésünk szerint azonban nem kizárólag a fogvatartott jogaira, hanem szélesebb körben a börtönközösség érdekeire is tekintettel kell lenni.

Ha a vizsgálatot követően megállapítják, hogy a fogvatartott szeropozitív, akkor egy kijelölt bv. intézet speciális részlegében helyezik el. A HIV-pozitív fogvatartottak elkülönítésének ésszerű magyarázata, hogy a kezelés csak e részlegben biztosított. Hazánkban a HIV-pozitív fogvatartottak kezelése egyébként megfelel a társadalomban irányadónak. Ezen fogvatartottak elhelyezése tusolóval ellátott egyszemélyes cellában történik. Emellett közösségi szobák állnak rendelkezésre játékokkal, televíziókkal és egy szociális munkás közreműködésével.

Oroszországban, a büntetés-végrehajtási intézetekben a rendelkezésre álló adatok

alapján mintegy 5000 HIV-fertőzött személy van, ami közel 1/5-ét teszi ki az ismert vírus hordozó személyek számának. Ugyanakkor viszont a büntetés-végrehajtási szervezet költségvetésében nincs előirányozva kiadás a szabadságvesztést fogantató intézeteknél a HIV-fertőzés diagnosztizálására, kezelésére és megelőzésére.

A tuberkulózis

Ugyancsak komoly problémaforrást jelent a súlyos járványok közül a tubercózis, főként a kelet-európai országokban, különösen pedig Oroszországban. Ez utóbbi államban a 2000. június 1-jei állapot szerint a büntetés-végrehajtási intézetekben 90800-an szenvednek tuberkulózisban. A közelmúltban évente kb. 30000 tubercózisos került büntetés-végrehajtási intézetbe, hasonló számú (24-26000) beteg ember szabadult a szabadságvesztés-büntetéséből, úgy, hogy nem kapták meg a szükséges gyógykezelést. E betegség miatti halandóság a büntetés-végrehajtás szervezetében majdnem a kétszeresére növekedett a korábbiakhoz képest.

Lengyelországban a börtönbe történő befogadáskor röntgenfelvételt készítenek a fogvatartottról. A tuberkulózis elfordulási gyakorisága körülbelül hétszer nagyobb a börtönökben, mint a szabad társadalomban, bár a fertőzött esetek száma a végrehajtási intézetekben csökkenést mutat. A fogvatartottakat évente szűrik. A börtönegészségügyi rendszerben négy kórterem van az ilyen betegségben szenvedők számára és 274 a TBC-s esetek száma.

A Cseh Köztársaságban, 1999-ben 2060 tubercózisos beteget találtak a fogvatartottak között és 85 volt a kórházban nyilvántartott fertőzöttek száma. A tuberkulózissal összefüggésben nincsenek halálesetek, mivel a

tubercózis miatt a fogvatartott még a halálát megelőzően szabadon bocsátható.

A tuberkulózis gyakorisága a magyar börtönökben kb. négyszer-hatszor magasabb, mint a szabad társadalomban. 1999-ben 100000 esetből 39-nél találtak tubercózist a társadalomban, míg összehasonlításként a börtönökben 100000 esetből 145 volt tuberkulózisos és ez a szám 2000-ben 212-re emelkedett. Speciális kezelést a tuberkulózis ellen a Budapesti Központi Kórházban nyújtanak.

A hepatitisz

Lengyelországban általában a hepatitisz nem jelent különösebb problémát a börtönökben, de gyakorisága egyre nő – nagyobb részt a hepatitisz „B”, és kevésbé a hepatitisz „C”. Ez előbbi terjedésének megakadályozása érdekében a fogvatartottakat és a személyzetet beoltják hepatitisz „B” ellen. A jövőben a fogvatartottaknak lehetőségük lesz kérni a hepatitisz elleni védőoltást, különösen azon fogvatartottaknak, akik drogfüggők. Az oltás költségét az Egészségügyi Minisztérium fogja viselni.

A Cseh Köztársaságban relatíve magas a hepatitisz „C”-vel fertőzöttek száma, 2000-ben például 53 esetet regisztráltak, míg a hepatitisz „B”-s esetek száma 42 volt. A hepatitisz növekvő problémát jelent, de a helyzet nem olyan drámai, mint tíz évvel ezelőtt. Az esetek száma az elmúlt öt évben statikusnak mondható.

Magyarországon 2000-ben, a börtönrendszerben egy válságos hepatitisz „A”-t, egy válságos hepatitisz „B”-t és egy válságos hepatitisz „C”-s esetet találtak. 113 volt a krónikus hepatitisz előfordulása, ebből 60%-ot a hepatitisz „B”, 40%-ot pedig a hepatitisz „C” tett ki.

*Prof. Dr. Nagy Ferenc
Dr. Juhász Zsuzsanna*

Harmadik Magyar-német Kollokvium

Az Országos Kriminológiai Intézet és a Németországi (Freiburg) Max Planck Intézet szervezésében 2001. október 1-3-a között Budapesten került megrendezésre a „**Harmadik Magyar-német Kollokvium**” keretében „*A XXI. század kihívásai a büntető igazságszolgáltatás és a szankcionálás területén Közép- és Nyugat Európában*” elnevezésű konferencia.

A Kollokviumot szeptember 30-án, dr. Irk Ferenc az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója nyitotta meg. A kollokvium október 1-jén kezdte meg tényleges munkáját. A nap összefoglaló témája „*Elméleti és Normatív Keretek*” címet kapta. Elsőként dr. Albin Eser (Max Planck Intézet) „*Emberi*” *Büntető igazságszolgáltatás az európaivá válás és a globalizáció szemszögéből*” című előadása hangzott el. Ezt követte dr. Nagy Ferenc (Szegedi Egyetem) és dr. Kerezi Klára (OKRI) előadása „*A szankció rendszer változásai Közép-Európában a rendszerváltás után (a halálbüntetés helyettesítése hosszú ideig tartó börtönbüntetéssel funkcionálisan egyenértékű egymással)?*” címmel.

A vitaindítók és a sajtókonferencia után hozzászólások következtek, melynek során felszólalt W. Frisch, a Freiburgi Egyetem tanára. Előadásának címe „*Fejlődések és változások az ítélkezés elméleti kérdéseiben*” volt. A témához kapcsolódóan hozzászólott dr. Bócz Endre (OKRI) és dr. Jörg Kinzig a „*Hogyan büntessük a veszélyes bűnözőket*” című tanulmányával. A szünet után „*Alapjogok és büntetőjogi szankciók*” címmel dr. Erdei Ákos (Alkotmánybíróság) és H. Jung (Saarbrückeni Egyetem) és T. Weigend (Kölni

Egyetem) előadása hangzott el. Ezt követte „*Pénzügyi jellegű büntetések*” címszó alatt dr. Görgényi Ilona (Miskolci Egyetem) és Michael Kilchling (Max Planck Intézet) előadása.

Az október 2-i nap „*Gyakorlati Perspektívák*” címmel vitaindítókkal kezdődött, majd dr. Kövér Ágnes (OKRI) emelkedett szólásra. Dolgozatának címe „*Általános büntetőpolitika és büntető igazságszolgáltatás Közép-Európában*” volt, majd ezt követte dr. Hans-Jörg Albrecht (Max Planck Intézet) „*Általános büntetőpolitika és büntető igazság szolgáltatás Nyugat Európában*” címmel.

A szünet után a konferencia résztvevői látogatást tettek a Márianosztrai Fegyház-és Börtönben, ahol személyesen tanulmányozhatták a magyar büntetés- végrehajtás gyakorlatát.

Október 3-án tovább folytatódtak az előző nap témájával kapcsolatos hozzászólások. Előadás hangzott el „*Fejlődések és változások az ítélkezési gyakorlatban*” dr. Szeder Gyula és dr. Mészáros Tamás (Legfőbb Ügyészség) részéről, majd ehhez a témához szólt hozzá dr. Michael Walter (Kölni Egyetem).

Dr. Bökönyi István (IM. BVOP) „*A börtönpopuláció változásai*” címmel részletes és alapos tanulmányban mutatta be a magyarországi börtön népesség változását és alakulását. Ehhez a témához szólt még hozzá dr. G. Dolde (Baden-Württembergi Igazságügyi Minisztérium).

A Kollokvium általános értékeléssel a délutáni órákban berekesztette tanácskozását.

A szerkesztő

Változások

*a magyarországi börtönnépesség
összetételében*

Dr. Bökönyi István *bv. vezérőrnagynak, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának a 2001. október 3-án, a Harmadik Magyar-Német Kollokviumon elhangzott előadása.*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Köszöntöm Önöket a magyar Büntetés-végrehajtás képviselőjében.

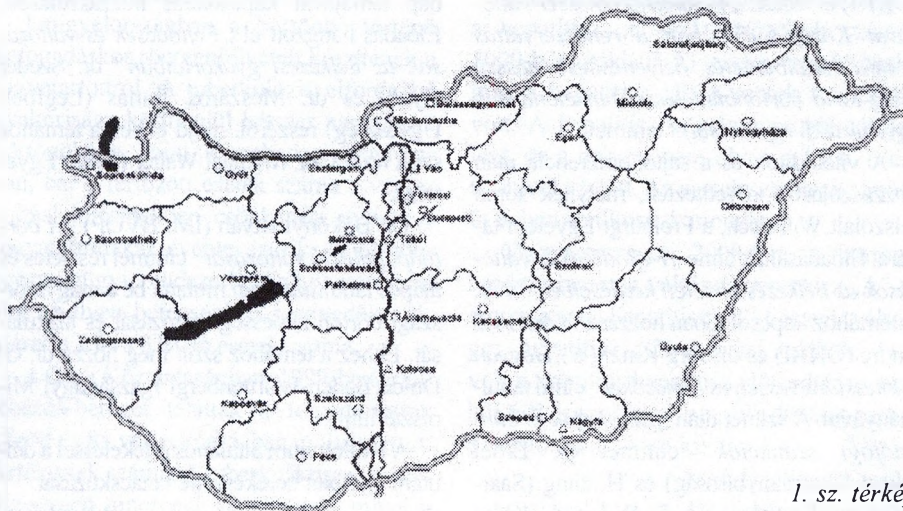
A magyar börtönnépesség változásainak ismertetése előtt röviden be szeretném mutatni a magyar büntetés-végrehajtás szervezetét.

Az Önök által látható térképvázlaton a magyar büntetés-végrehajtási intézetek területi elhelyezése látható. **(1. sz. térkép).** A szervezet 31 intézetből áll, melyek közül 14 „*végrehajtó ház*”, ahol az elítélteket tartjuk fogva. A

fővárosban és 16 megyében „*előzetes házak*” működnek, ahol az előzetes letartóztatottakat helyezük el. 3 megyénkben nincs előzetes ház, ott a végrehajtó házak tartják fogva az előzetes letartóztatottakat is.

Működteünk még ezen kívül egy regionális fiatalkorúak intézetét is és még 7 intézményt (kórház, oktatási központ, rekreációs központ, ellátó intézmény, igazságügyi megfigyelő és elmegyógyító intézet, stb.).

Tekintettel arra, hogy a magyar jogi szabályozás szerint az elítélteknek kötelező dolgoz-

1. sz. térkép

niuk, a szervezet része továbbá 12 gazdasági társaság, amelyek a fogvatartottak foglalkoztatását szervezik. Az intézeteket, intézményeket, gazdasági társaságokat az országos parancsnokság irányítja. A felügyeleti tevékenység az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik.

A magyar büntetés-végrehajtás létszáma 6774 fő, ami a jelenlegi 17156 fős fogvatartotti létszámot tekintve 1:2,49 arányt jelent a fogvatartók és fogvatartottak viszonylatában.

A magyar fogvatartotti populáció alakulására ható tényezőket tekintve fontos a jogi szabályozás. A jogi szabályozás és a fogvatartotti populáció alakulása közötti összefüggésekből kiindulva fontosnak tartom az alternatív büntetések számát, az egyes bűncselekményekre kiszabható szabadságvesztés időtartamát, a büntetendő cselekmények bűncselekményi – szabálysértési megosztottsági arányát.

A bűnözés nagyságrendje, dinamikája, struktúrája is kiemelt tényező, amely nem csak a fogvatartotti létszám alakulását, hanem az egyes büntetés-végrehajtási intézettepusok (szigorúan őrzött, félig nyitott intézetek, stb.) iránti igényeket is meghatározza.

A magyar bűnöldöző szervek utóbbi években tapasztalható egyre hatékonyabb működése egyértelműen a fogvatartotti létszám növekedésének egyik tényezője.

A bírói ítélezés utóbbi időszakban tapasztalható – a szervezet bűnözés körébe tartozó

bűncselekmények, elkövetők esetében jogilag is előírt – szigorúbb gyakorlata szintén fogvatartotti létszámnövekedést eredményez.

A **2. számú táblázat** a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a jogi normák szerint elhelyezhető fogvatartotti létszámot (a kapacitást), a valóságban elhelyezett fogvatartottak számát, továbbá a túltelítettség mértékét mutatja be az utóbbi öt év viszonylatában.

Közel öt év alatt **3751** fővel nőtt a fogvatartotti összlétszám, míg a férőhelyek száma szinte ugyanannyi maradt. Emiatt folyamatosan nőtt az intézetek túltelítettsége, amely napjainkban már az **55%-ot** is meghaladta.

A magyarországi intézetekben fogvatartottak döntő létszámában az alacsony műveltségű, főként vagyon, élet, testi épség elleni erőszakos bűncselekményeket elkövetők kriminológiai csoportjához tartoznak. Ez a csoport **72%-át** alkotja a fogvatartotti populációnak. A fogvatartottak jelenlegi populációjában **12%** nem végezte el az általános iskola 8 osztályát, **52%** csak általános iskolát végzett. Egyre nő a fogvatartottak számán belül azok létszáma, akik a szervezett bűnözői közökhöz tartoznak, és bűnözői életmódot folytatnak. Ezen csoport nagyságrendje **10%**. Jelenleg **835** fő külföldi állampolgárt tartunk fogva.

A fogvatartotti populáció változásai különbözőek a büntetőeljárás, a szabálysértési eljárás, az idegenrendészeti eljárás tekintetében (**3. tábla**).

Amíg az előzetes letartóztatottak száma öt év alatt csak **378** fővel nőtt, a nem jogerősen elítéltek száma is csak **315** fővel, a jogerősen elítélteké **3120** fővel. A szabálysértési és idegenren-

Év	Összlétszám	Férőhelyek száma	Túltelítettség
1997. dec. 31	13 405	10 977	22,12%
1998. dec.31.	14 366	10 221	40,55%
1999. dec. 31.	15 110	10 024	50,74%
2000. dec. 31.	15 542	10 249	51,64%
2001. okt. 1.	17 156	10 963	56,49%

2. sz. tábla

DOKUMENTUM

Év	1997. dec. 31.	1998. dec.31.	1999. dec. 31.	2000. dec. 31.	2001. okt. 1.
Előzetes letartóztatott	2 958	3 009	3 084	3 079	3 336
Nem jogerősen elítélt	702	896	1 019	1 026	1 027
Jogerősen elítélt	9 408	10 171	10 800	11 201	12 528
Szabálysértési elzárás	172	113	15	60	80
Idegenrendészeti őrizet	32	60	65	33	14

3. sz. tábla

dészeti eljárásokból eredő fogvatartások összlétszámai és létszámváltozásai nem jelentősek.

A fogvatartottak nemek szerinti változásainak öt év alatt az a fő jellemzője, hogy a férfiak és nők aránya a fogvatartottak között közel azonos 1997-ben, mint 2001-ben (4. tábla).

A magyar büntetés-végrehajtásban döntően 12 rezsím különül el.

Ezek a következők:

- fegyház;
- börtön;
- fogház;
- kényszergyógykezelt rezsímje;
- felnőtt korúak rezsímje,
- fiatalok előzetes letartóztatott rezsímje;

- a pénzbüntetés, közérdekű munka átváltóztatása miatt fogvatartottak rezsímje,
- fiatalok börtöne;
- fiatalok fogháza;
- elzárásra beutalt szabálysértők rezsímje;
- nem jogerősen elítélt felnőtt korúak rezsímje;

Év	Férfi	Nő	Összesen
1997. dec. 31.	12 622	783	13 405
1998. dec. 31.	13 557	822	14 379
1999. dec. 31.	14 169	945	15 114
2000. dec. 31.	14 530	1 012	15 542
2001. okt. 1.	16 063	1 093	17 156

4. sz. tábla

- nem jogerősen elítélt fiatalok rezsímje.

Az 5. táblán a 17 ezer 156 fogvatartott megoszlása látható a 12 rezsím szerint

Fokozat	1997 dec. 31.	1998 dec. 31.	1999 dec. 31.	2000 dec. 31.	2001 okt. 1.
Fegyház	3 170	3 289	3 338	3 376	3 518
Börtön	5 245	5 871	6 396	6 808	7 794
Fogház	311	318	318	372	500
Kényszergyógykezelt	165	173	181	173	185
Felnőtt korú előzetes	2 784	2 882	2 983	2 946	3 192
Fiatalkorú előzetes	174	132	113	133	144
Pénzbüntetés és közérdekű munka átváltóztatása	366	385	421	346	393
Fiatalkorúak börtöne	203	196	199	158	157
Fiatalkorúak fogháza	113	112	128	143	166
Elzárásra beutalt szabálysértő	172	113	15	61	80
Nem jogerős felnőtt korú	677	858	988	992	1 005
Nem jogerős fiatalok	25	37	30	34	22
Összesen	13 405	14 366	15 110	15 542	17 156

5. sz. tábla

DOKUMENTUM

Ítélet tartama	1997. dec.31.	1998. dec.31.	1999. dec.31.	2000. dec.31.	2001. okt. 1.
1 hónapnál rövidebb	12	12	16	12	16
1 hónaptól 6 hónapig	527	630	865	826	455
6 hónaptól 1 évig	862	984	1 341	1 729	1 726
1 évtől 2 évig	1 770	1 917	1 860	2 105	2 685
2 évtől 3 évig	1 348	1 540	1 602	1 464	1 789
3 évtől 5 évig	1 710	1 878	1 885	1 891	2 137
5 évtől 10 évig	2 187	2 179	2 188	2 161	2 564
10 év, vagy hosszabb	992	840	843	816	961
Életfogytiglan	0	191	200	197	195
Összesen	9 408	10 171	10 800	11 201	12 528

6. sz. tábla

A jogerősen elítéltek szabadságvesztésük időtartama szerinti kategorizálása is fontos. A most látható vázlaton megfigyelhető, hogy az elítéltek legnagyobb számban az 1-2 év időtartamú, továbbá az 5 évtől 10 évig terjedő szabadságvesztési időtartamokra ítélték. Jelentős még a 3 évtől 5 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték száma is. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a 10 év vagy hosszabb, vagy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítéltkre is, ami összesen 1156 személyt jelent (6. tábla).

Az elítéltek legnagyobb létszámban a 29 évtől 39 évig tartó korcsoportba tartoznak, ezt követi a 25-től 29-ig tartó korcsoport létszáma. A 17 éves kor alatt

ti fiatalok, vagy a 60 évnél idősebb időszerű fogvatartottak száma (118 fő, illetve 143 fő) igen kevés (7. tábla).

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A magyarországi börtönnépesség összetételének változásai, különösen a jelenlegi helyzet, a változások rendje igen fontosak abból a szempontból, hogy milyen irányban kell korszerűsíteni a magyar büntetés-végrehajtási szervezetet. A korszerűsítésnél figyelembe kell venni az Európai Unió börtönnormáit, büntetés-végrehajtási gyakorlatát, mivel országunk be kíván lépni az Európai Unióba.

Kor	1997. dec. 31.	1998. dec. 31.	1999. dec. 31.	2000. dec. 31.	2001. okt. 1.
14-17 évig	115	46	51	36	118
18-24 évig	2 091	2 313	2 305	2 249	2 400
25-29 évig	2 138	2 323	2 440	2 612	2 866
29-39 évig	2 964	3 241	3 497	3 634	4 114
40-49 évig	1 588	1 696	1 871	1 997	2 262
50-59 évig	403	430	505	527	625
60 év vagy, idősebb	109	122	131	146	143
Összesen	9 408	10 171	10 800	11 201	12 528

7. sz. tábla

Befejezőként szeretnék megemlíteni néhány olyan feladatot, amelyek a fogvatartotti populáció változásaiból, a változás trendjéből is adódnak.

1. A fogvatartotti férőhelyek számának növelése, új intézetek építésével, a régebbi intézetek bővítésével.
2. Az egyes intézetek profiljának határozottabb alakítása az ott működtetett különböző rezsimek szempontjából.

3. A fogvatartottak oktatási, munkáltatási és egyéb foglalkoztatási (kulturális, sport) lehetőségeinek bővítése.
4. A fiatalokúakkal, a kriminológiai nézőpontból tipizált fogvatartotti csoportokkal történő megkülönböztetett foglalkozás tárgyi és személyi feltételeinek bővítése, a megkülönböztetett gyakorlat színvonalas végzése.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, köszönöm hogy meghallgattak!

A büntetékiszabási gyakorlat fejlődése és változásai

Bevezetőként utalni kívánunk arra, hogy a téma tárgyalása során elengedhetetlen a magyar törvényi szabályozás és a jogalkalmazói (bírói) gyakorlat együttes áttekintése. A normaszöveg viszonylagos állandóságán alapuló ítélkezés nem követte kellő rugalmassággal a bűnözés szerkezetében és dinamikájában az elmúlt évtizedben rohamosan felgyorsult negatív változásokat, s emiatt a régi elvek által vezérelt büntetékiszabási gyakorlat hatékonysága kétségessé vált.

Be kell azonban vallanunk, hogy a büntetések enyhülését nem csupán a megszokott elvekhez való állandóan ismétlődő ragaszkodás okozta. Nagy társadalmi átalakulások idején - mint amilyen nálunk a rendszerváltozás időszaka volt -, szükség-szerűen változik a törvények értékrendje, fellazul az állampolgárok jogrendbe vetett bizalma, gyengül a jog önkéntes követése. Ezzel egyidőben viszont a demokratikus jogállam megteremtésére irányuló erőfeszítések indokoltan tüzték napirendre a büntetőjog humanizálását, ezért a **jogalkotás** maga is egy egész sor, a korábbinál jóval enyhébb felelősségre vonást lehetővé tevő törvénymódosítást produkált; pl.

- megteremtette a felnőtt korúak próbára bocsátásának a lehetőségét,
- megszüntette az enyhítő rendelkezések alkalmazhatóságának kivételes jellegét,

- lényegesen enyhített a különös és a többszörös visszaesők felelősségre vonásával kapcsolatos korábban igen kíméletlen szabályokon.

Ugyanakkor a börtön-centrikus szemlélet ellen ható nézetek természetesen *nyomot hagytak a bírák tudatában is*. Mindezek a tényezők szükségszerűen vezettek a büntetékiszabás általánosan enyhülő tendenciájához, különösen a végrehajtható szabadságvesztések számának csökkenéséhez.

Amikor ezt a felismerés tényként kezeljük, és a jelenséget szükségszerűnek tartjuk, a társadalom tűrőképességét próbára tesszük, hogy elszaporodtak a különösen súlyos, az állampolgárok biztonságérzetét is gyengítő bűncselekmények, megjelent az esetenként nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szervezett bűnözés is.

Az ilyen bűncselekmények elkövetőivel szemben - főleg ha azok már összeütközésbe kerültek a törvénnyel, netán különös vagy többszörös visszaesők voltak -, a törvény alkalmazása már nem bizonyult elég hatékonynak.

A büntetés kiszabásának elveit hosszú ideje a Büntető Törvénykönyv 83. §-a határozza meg. Eszerint a büntetést - céljának szem előtt tartásával - a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyesség-

géhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosító és enyhítő körülményekhez. Ezek az elvek régebbi jogalkotási hagyományok alapján kerültek a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénybe, s annak hatályba lépése után húsz éven át változatlanok maradtak.

Az utóbbi évtizedben azonban egyre erősebbé vált az az igény, hogy az említett elveket – megőrizve azok ma is irányadónak tekintendő elemeit – felül kell vizsgálni, és ki kell bővíteni. Ezt a bűnözés struktúrájának már említett kedvezőtlen változása, ezen belül a jelentősebb súlyú, az állampolgárok biztonságérzetét rontó bűncselekmények számának növekedése diktálta. Az említett igény megfogalmazói okkal hivatkoztak arra, hogy a hagyományos büntetéskiszabási elvekre alapított és az ítéletek indokolásában „*állandóan követett*”-ként jellemzett büntetéskiszabási gyakorlat gyakran önmagát követi és nem a társadalmi valóságot, ezért túlságosan enyhe, és ezen csak a jogalkotás tud változtatni.

A változást sürgető követelések az 1998. évi LXXXVII. törvény 1999. március 1-jei hatályba lépésével teljesültek. Ez a Btk. 83. §-ának korábbi teljes szövegét - (1) bekezdésként - változatlanul hagyta ugyan, de az újonnan beiktatott (2)-(4) bekezdés olyan szabályokat tartalmaz, melyek miatt a megőrzött régi elvek is új, módosult értelmet kaptak.

Az „*új*” (1) bekezdés már idézett régi szövege szerint a büntetés kiszabásakor szem előtt kell tartani a büntetés célját, figyelembe kell venni a büntetés törvényben meghatározott kereteit és a büntetésnek igazodnia kell az enyhítő és súlyosító körülményekhez, amelyek közül a jogalkotó külön kiemelte a bűncselekmény és az el-

követő társadalomra veszélyességét, valamint a bűnösség fokát.

A *büntetés célját* a Btk. másutt, a 37. §-ban határozza meg. Eszerint a büntetés a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány, amelynek célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.

A *büntetésnek a törvényi keretek közötti kiszabása* valamennyi olyan szabály figyelembe vételét igényli, amely a szóba jöhető büntetés mértékének az alsó és felső határára kihatással van. Ebből következően a törvényben meghatározott kereteken nem kizárólag az egyes bűncselekményekre a törvény különös részében meghatározott büntetési tételkeretet kell érteni, hanem az általános rész valamennyi olyan szabályát is, amelyek e határok - akár fölfelé akár lefelé történő - átlépésére lehetőséget nyújtanak (pl. a büntetés enyhítésére vonatkozó szabályok, vagy halmazati büntetés esetén a tételkeret felfelé történő átlépése).

Az *enyhítő és súlyosító körülmények* alatt azokat a bírói gyakorlat által kimunkált büntetéskiszabási elvek értendők, amelyekre a törvény nem tételesen, hanem utalás formájában, az „*egyéb*” szó alkalmazásával hivatkozik. A bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességét, a bűnösség fokát ellenben a törvényalkotó olyan fontos büntetéskiszabási körülménynek tartotta, hogy külön is nevesítette.

Az utóbbiak közül a *tettarányos* büntetés követelményét a bűncselekmény tárgyi súlya (a törvény szóhasználatában a bűncselekmény társadalomra veszélyessége) alapozza meg. Az egyes bűncselekmények egyenkénti, és egymáshoz viszonyított tár-

gyi súlyát a törvény által rájuk megállapított büntetési tétel jelzi.

A Btk. *Különös Részben* megállapított büntetési tételkeretei általában az elkövetőre nincsenek tekintettel; személyi tulajdonságainak büntetés kiszabási jelentőségét az *Általános Rész* most tárgyalt 83. §-ának (1) bekezdése határozza meg.

A bűnösség fokának büntetés kiszabási tényezőként való előírása értelmében a bírónak figyelembe kell vennie, hogy a bűncselekményt az elkövető egyenes vagy eshetőlegesen szándékkal követte-e el; ha pedig a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti, a gondatlanság súlyosabb, vagy enyhébb formája, a tudatos vagy hanyag gondatlanság valósult-e meg.

Az „*egyéb*” bűnösségi körülmények kidolgozását a törvény a bírói gyakorlatra bízta. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának BK: 154. számú állásfoglalása ezeket összefoglalta és iránymutatásként közzé is tette.

Az állásfoglalás I. pontja az általános megállapítások körében utal a bíróságok azon kötelezettségére, hogy a bűnösségi körülményeket *nem egyenként, hanem egymással összefüggésben* kell értékelni s megfogalmazza a *kétszeres értékelés tilalmát*. Eszerint ha a törvény valamely körülményt tényállási elemként, vagy súlyosabb, illetve enyhébb minősítést megalapozó körülményt szabályozott, azt nem lehet külön enyhítőként vagy súlyosítóként is értékelni.

Az állásfoglalás ezt követően a bűnösségi körülményeket két csoportra osztja, alanyi és tárgyi tényezőkként elemzi azokat.

Alanyi bűnösségi körülmények:

- a büntetlen vagy a büntetett előélet;
- az életkor;

- az iskolázottság;
- a beszámítási képesség;
- az önhibából eredő ittas vagy bódult állapot;
- a vezető állás vagy bizalmi beosztás felhasználásával történt elkövetés, az elkövetésben kezdeményező vezető szerep, a társas elkövetés;
- a bűncselekmény *méltányolható indítók*;
- az elkövetés utáni magatartás;
- a betegség, rokkantság.

A büntetést befolyásoló tárgyi körülmény például:

- a *kísérlés*;
- az elkövetés eszköze;
- az okozati összefüggés közvetlen vagy közvetett volta;
- a bűncselekmény hátrányos következményeinek nagysága;
- a sértett jellemzői, magatartása;
- a bűnsegély;
- a többszöri minősülés;
- az okozott kár jóvátétele;
- ha az elkövető hosszabb ideig állott a büntetőeljárás hatálya alatt;
- a hasonló bűncselekmények elszaporodottsága.
- a szervezett bűnözés keretében való bűnelkövetés nyomatékos súlyosító körülmény.

Korábban már jeleztük, hogy a többször módosított Btk.-nak a büntetés kiszabásáról rendelkező 83.§-ába iktatott (2)-(4) bekezdései olyan új szabályokat tartalmaznak, amelyek az (1) bekezdésben fenntartott korábbi elvek átértelmezését igénylik. Ezek közül a (2) bekezdés kisebb vihart kavart, sőt esetenként a bírói kar tagjainak idegenkedését is kiváltotta. E rendelkezés szerint a bíróságnak a határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabása

során a törvényi büntetési tétel középértékéből kell kiindulnia. Azelőtt a bíró kezét hasonló rendelkezés nem kötötte meg, sőt ha fel is vetődtek – akár az elméletben, akár a jogalkalmazás során – olyan nézetek, amely szerint az ítélezés sokak által kifogásolt enyhesége egyebek mellett a büntetési tételhatárok középértéke körüli szabadságvesztés követelményének figyelmen kívül hagyásával is magyarázható, ezeket a bírói gyakorlat tudománytalanul bélyegezte és elutasította.

Most a jogalkotás tudomásul vette ezt az eddig háttérbe szorított nézetet, és azt a szabadságvesztés kiszabásának alapelveként iktatta törvénybe. A törvényjavaslat miniszteri indokolása utalt arra, hogy a Btk. büntetési rendszere változatlanul relatíve határozott, vagyis a jogalkotó a szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetén meghatározza a büntetés alsó és felső határát, az adott ügyben kiszabandó büntetést pedig e határok között a bíróság állapítja meg. A büntetési tétel középértékének irányadó volta nem teszi a büntetési rendszert teljesen határozottá. A büntetés kiszabására vonatkozó, jórészt a bírói gyakorlat által kialakított (vázlatosan már ismertetett) elvek ezután is érvényesülnek; a bíróságok ezeket a szempontokat továbbra is belátásuk, meggyőződésük szerint értékelhetik. A középérték, mint orientációs követelmény csupán annyit jelent, hogy a bíróság adjon kimerítő indokolást arról, hogy adott esetben miért tért el lényegesen – akár felfelé, akár lefelé – ettől az általános szabálytól.

Mindebből következik, hogy a jogalkotó az ezzel kapcsolatos részletesebb szempontok kidolgozását a bírói gyakorlatra bízta. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma és a megyei (fővárosi) bíróságok

büntető kollégiumainak vezetői 1999. május 18-án együttes tanácskozást tartottak, amelyen közös álláspontot alakítottak ki a kérdésről. Ez a már ismertetett általános jogalkotói célokat követi. Egyebek mellett hangsúlyozza, hogy a 83. §-ának új (2) bekezdése az általános büntetéskiszabási elveket nem érinti. Ha tehát a törvény szabadságelvonással nem járó intézkedés vagy büntetés alkalmazását is lehetővé teszi, illetve pénzbüntetést, közérdekű munkát vagy szabadságvesztést ír elő, akkor a bíróságnak elsősorban szabadságelvonással nem járó intézkedést vagy büntetést kell választania, feltéve, hogy a büntetés céljának eléréséhez ez is elégséges.

Szabadságvesztés kiszabására továbbra is „végső esetben” kerülhet sor. A 83. § (2) bekezdése nem általában érinti a büntetéskiszabási gyakorlatot, hanem csak akkor érvényesül, ha a bíróság határozott tartamú szabadságvesztést szab ki.

A 83. § (2) bekezdése nem korlátozza a bíróságot abban, hogy a törvényi büntetési tétel keretei között belátása szerint értékelje a büntetés kiszabása szempontjából jelentős körülmények súlyát, de felhívja a figyelmét arra, hogy az egységes bírói gyakorlat érdekében a büntetési tétel középértékét tekintse irányadónak, azaz a büntetést ahhoz viszonyítsa.

A bevezető gondolatok között említettük, hogy a büntetés enyhítésére vonatkozó rendelkezések (Btk. 87. §) kivételes jellegének a megszüntetése milyen hatással volt az ítélezési gyakorlatra. Ezért a határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabása során irányadó középértékre tekintettel, nem maradhatott hatályban a büntetés enyhítésére vonatkozó azon szabály, amely a soron következő eggyel enyhébb büntetési tétel alsó határáig engedte meg a

bíróságnak a törvényi minimumnál kisebb büntetés kiszabását.

A törvény ezért úgy rendelkezik, hogy amennyiben a cselekményre rendelt büntetési tétel alsó határa is túl szigorú, akkor a soron következő eggyel enyhébb büntetési tétel alsó határa és az eredeti büntetési tétel alsó határa közötti *középmértékig* enyhíthető a büntetés. Ez szabályozás tehát lényegét tekintve szigorúbb, és összhangban van a törvény már ismertetett új büntetékiszabási elveivel.

Egészen 1993-ig az volt a főszabály, hogy a törvényi büntetési tételnél enyhébb főbüntetés csak kivételesen szabható ki. A bírói gyakorlat azonban ezt a kivételességet nem azonosította a *ritkasággal*. A Btk. enyhítő szakaszát az ügyek nagy részében alkalmazták. A kivételes vált általánossá. Ennek indokoltságát a jogalkotás – a büntetőjog humanizálására irányuló, már szintén említett törekvésekkel összhangban – utólag azzal ismerte el, hogy az 1993. évi XVII. törvény 19. §-ával a büntetés enyhíthetőségének kivételes jellegét arra hivatkozva szüntette meg, hogy széles körben a bírói mérlegelés lehetőségét biztosítani szükséges.

Időközben azonban a jogalkotásnak szembesülnie kellett azzal a társadalmi igénnyel, amely az államhatalom erélyes fellépését – ezen belül a büntetékiszabási gyakorlat szigorítását - követelte a bűnözés új, igen veszélyes jelenségeivel szemben. Ezért előbb az 1997-ben beiktatta, majd 1998-ban módosította a Btk. 87/A. §-át azzal a céllal, hogy a különösen veszélyes bűncselekmények esetében a büntetés kiszabásakor a Btk. Különös Részében megállapított büntetési tételkeret alsó határától csak kivételes esetekben lehessen eltérni. Ezeket a súlyos

bűncselekményeket pontosan felsorolja a törvény.

A Btk. hatályos rendelkezései tehát ismét tartalmazzák a törvényi büntetési tételnél enyhébb büntetés kiszabásának lehetőségét, amelyek most nem általában, hanem a tételenként részletezve felsorolt bűncselekmények esetén állítanak korlátot a bírói mérlegelés elé. Ezzel biztosítottnak látszik, hogy az ítélkezés meggyőzően differenciálódó büntetékiszabási gyakorlatot alakítson ki a különböző súlyú bűncselekmények elkövetőivel szemben.

A büntetés kiszabását szabályozó új törvényi rendelkezések az ügyésztől is megkívánják, hogy hatékonyabban érvényesítse az állam büntetőjogi igényét a különösen veszélyes bűncselekmények elkövetőivel szemben. Ezért a Legfőbb Ügyészség az ilyen ügyekben folytatott vádképviselési és fellebbviteli gyakorlat hatékonyságának növelése érdekében követelményrendszerrel határozott meg az ügyészek számára. Ennek alapja az a tapasztalat volt, hogy a törvény méltányos elbírálást engedő szabályai gyakran érvényesülnek olyan ügyekben is, amelyek nélkülözik az ehhez szükséges indokokat. Az erőszakos bűncselekmények (pl. a szándékos emberölés és testi sértés, emberrablás, személyi szabadság megsértése, a nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények, a fegyveres rablás, az önbíráskodás) gyakorisága önmagában is nyugtalanító; de ha azokat a közvéleményt felkavaró különös gátlástalansággal, vagy öncélú kegyetlenséggel, embertelenül valósítják meg, az állampolgárok biztonságérzete közvetlenül szenved sérelmet. Az átlagosnál súlyosabb megítélést igénylő ilyen ügyek többségében a büntetési tételkeret középmértékét jóval meghaladó, sőt annak felső határát akár el is érő szabadságvesz-

tést kell a büntetés célját szolgáló jogkövetkezmenyek tekinteni. Hasonló ügyési szemlélet érvényesítése kívánatos a sorozatos betörések és gépkocsi-lopások elkövetőinek, a fegyver- és embercsempészeknek, a kábítószerrel visszaélés haszonélvezőinek, a bünszervezetek tagjainak büntetőjogi felelősségre vonása során is.

Mindez azonban csak a kiemelten súlyos kategóriákra vonatkozik, és nem jelenti azt, hogy általában valamiféle börtöncentrikus szemlélet lenne kialakulóban akár az ügyészségeken, akár a bíróságokon. Sokkal inkább arról van szó, hogy a büntetés-kiszabási gyakorlat merev egyformaságai lassan, alig észrevehetően, de azért mégis lazulni kezdenek.

A börtönök zsúfoltsága talán még rövidebb-hosszabb ideig fennmarad, de az nem mindegy, hogy a börtönlakók kikköltődnek össze. Ha a létszámot a még gyakori súlyos bűncselekmények elkövetői növelik, akkor a büntetőjog hatékonyságába vetett bizalom nem lesz utópia.

A büntetés-kiszabási gyakorlat szigorítására irányuló jogalkotói és jogalkalmazói törekvések eredményének szemléltetésére néhány statisztikai adat kínálkozik:

A felnőtt korú vádlottak közül *határozott tartamú szabadságvesztést* 1996. évben az elítéltek **31,62**, 2000-ben **33,83**%-ával szemben szabtak ki a bíróságok, azonban ennek végrehajtását 1996. évben az elítéltek **59,09**, 2000-ben viszont **61,06**%-ában *felfüggesztették*. A növekedés aránya tehát *több mint 2%*. A ténylegesen börtönbe kerülő elítéltek aránya viszont változatlan.

A szabadság-elvonással nem járó büntetések közül jelentősen nőtt a *közérdekű munka* jelentősége; az 1996. évi **1,53**%-ról ennek aránya 2000-ben **3,11**%-ra emelkedett. A szabadságvesztés, valamint a közérdekű munka számarányának növekedése egyrészt a pénzfőbüntetések, másrészt az önállóan alkalmazott mellékbüntetések és intézkedések rovására történt. *Pénzfőbüntetést* 1996-ban az elítéltek **46,74**%-ával, 2000-ben **46,02**%-ával, míg az *önállóan alkalmazott mellékbüntetést vagy intézkedést* 1996. évben a vádlottak **20,09**, 2000-ben pedig **17,07**%-ával szemben szabtak ki a bíróságok.

Jelenlegi tapasztalataink alapján tehát – igen óvatosan – úgy is fogalmazhatunk, hogy a büntetőjog hatékonyságának növelését célzó jogalkotói törekvések tendenciaként jelentkeznek már az ítélkezési gyakorlatban, de a büntetések szigorodásának üteme bizonyos mértéktartásról tanúskodik. A szabadságvesztés „*ultima ratio*” jellege változatlanul érvényesül, de a kiemelten veszélyes bűncselekmények elkövetőit mind erélyesebben vonják felelősségre a bíróságok. Nem hallgatható el azonban, hogy a következetesebb büntetés-kiszabási gyakorlatot objektív tényezők is gátolják.

Ilyen, pl. a büntetőeljárások elhúzódása, amely sokszor céltalanná teszi az olyan súlyú büntetés kiszabását, amelyet az elkövetés utáni gyors felelősségre vonás esetén a törvény feltétlenül megkövetelt volna.

Dr. Szeder Gyula
Dr. Mészáros Tamás

Gondolatok

*A fogvatartott nők kezelésével, nevelésével
összefüggő egyes kérdésekről*

A Kalocsai Fegyház és Börtön országos intézet, az elítélt nők szabadságvesztés büntetésének végrehajtását biztosítja. A város központjában elhelyezkedő zárt épülettömbben levő intézmény működési feltételei nem optimálisak; az épület nem büntetés-végrehajtási célra létesült. Elsősorban fegyház és börtön fokozatúak elhelyezésére szolgál, többségében három évnél hosszabb időre elítéltek töltik itt büntetésüket. Több speciális csoport működik, így a gyógyító-nevelő csoport, átmeneti csoport, enyhébb végrehajtási szabályok alá helyezettek csoportja. Befogadja az intézet a városi bíróság hatáskörébe tartozó ügyekben előzetes letartóztatásba helyezetteket. Az intézet fenntartási munkáinak elvégzésére börtön fokozatú férfi elítélteket fogadunk be. Az elítéltek többségének foglalkoztatását a Kalocsai Konfekcióipari Kft. a varrodában és a vegyesiparban teszi lehetővé; az intézet pedig az elítéltek ellátását biztosító munkahelyeken.

Az intézetben folyó nevelő munkát meghatározó főbb körülmények

1./ A nők társadalomban betöltött szerepe:

A nőknek a társadalomban betöltött szerepe sajátos fizikai, lelki adottságaik miatt lényegesen eltér a férfiakétól. Gazdaságilag ritkán önállóak, életvitelüket befolyásolja az érzelmi kötődés, így döntő jelentőségű a feleségként, családayaként, élettársként megélt szerep.

Igénylik a koncentrált figyelmet, a törődést, az odafordulást, ugyanakkor lelkileg könnyebben sérülnek; folyamatos a „valakihez tartozás”, a másról való gondoskodás igénye.

Szűkebb személyes életteret alakítanak ki maguknak, melyet elsősorban a család jelent, ebben sok esetben alá-fölérendeltségi viszonyban élnek, de nem kizárt irányító szerepük.

Életmódjukat a saját döntéseik alapján határozzák meg, igazodva a környezet társadalmi normáihoz, értékrendjéhez, igényeihez.

2./ A nők helyzete a börtönben:

- alapvető meghatározó tényező a szabadság hiánya; a felsorolt szerepei gyakorlásának lehetőségei módosulnak; a róla alkotott társadalmi, családi értékítélet negatív irányban változhat;

- sok esetben itt kényszerül először szembenézni önmagával, tetteivel, felelősségével;
- általában új értékrenddel, más erkölcsi normákkal szembesül;
- az eddig általa is irányított személyes élettere megváltozik, kívülről irányítottá válik;
- az általa már jól ismert alá-fölérendeltségi kapcsolatokból új, egyrészt szigorúan meghatározott, de egyértelműen alárendeltségi viszonyba, míg ezzel egyidőben társaival mellérendeltségi kapcsolatba kerül;
- döntési lehetőségei és mechanizmusai alapvetően megváltoznak;
- az eddigi életmódját pozitív vagy negatív irányban változtatja a zárt intézet, ez új ismeretek mielőbbi elsajátítását, a gyors alkalmazkodás kényszerét hozza magával;

Egyidejűleg kell igazodnia saját kényszerközösségéhez, és ugyanakkor más módon a büntetés-végrehajtás hivatalos elvárásaihoz;

- alkalmazkodási mechanizmusa működtetése során eddig nem gyakorolt szerepjátékokra kényszerül, illetve vállalkozik;
- kényszerközösségbe kerül, amely részben jogilag, részben személyiségjevei alapján meghatározott és tőle független;
- érvényesül a „hotel-hatás”; különböző mikrokozmoszok szocializációs szokásait kénytelen megismerni és eltűnni, intimszférája nagyon beszűkül.

A zártság által kiváltott leggyakoribb hatások

A személyes szabadság korlátozása, a kényszerű együttélés, a férfiakhoz képest látványosabb, észrevehetőbb, szélsőségesebb reakciókat válthat ki, amelyek

1. a személyiségjegyeiktől, a stílustól, az előélettől és az életmódtól függően széles skálán jelenhetnek meg, melynek a két szélső pontja jellemzően

- depressziós tünet

- okai lehetnek:

- a szabadságvesztés ténye,
- a tettel való szembesülés
- a hosszú ítélet

- feltétele:

- egy megfelelő értelmi színvonal;
- és érzelmi igénybevehetőség

- teendő:
 - alapvető fontosságú az időbeni elismerés, melyet a zártság körülményei nagymértékben megnehezítenek, ugyanis a tünetek egyformák az elvárt magatartással.
 - agressziós tünet:
 - okai:
 - tényleges helyzettel való szembenállás, nem akar, vagy nem tud alkalmazkodni a helyzethez
 - lázadási, vagy segélykérési reakció, „figyelj rám” attitűd.
 - jellemző:
 - hisztéria, verbális agresszió
 - teendő:
 - pszichoterápia, végletes esetben kényszerítő eszköz alkalmazása.
- Ezen szélsőségek között természetesen a többség normális reakciókat él át, melyek a börtön körülményei között is elfogadhatók és kezelhetők.

A nevelési munka főbb tartalmi elemei

Meghatározó jelentőségű az a tény, hogy az intézetben női fogvatartottakkal foglalkozunk. Az egész programot ennek a ténynek rendeljük alá, az előző fejezetekben kifejtettek szerint módosítva, s maximálisan egyénre szabva az alább felsorolt főbb elemeket.

1./ Az elítélt személyiségének megismerése:

A szabadságvesztés teljes ideje alatt tartó folyamat, amely a következőket foglalja magában:

- **a szociális háttér felmérése;**
anyagi körülmények, lakáshelyzet, a megélhetés eddigi forrásai, a jövedelem-szerzés módja stb.
- **családi háttér, kapcsolatok, neveltetés**
családi állapota, gyermekek száma, elhelyezése a börtönbüntetés előtt és alatt, a családszerkezetben betöltött helye és szerepe, érzelmi kötődései, azok felmérhető valóságtartalma
- **tágabb emberi kapcsolata;**
munkahelyi, baráti, lakókörnyezeti, esetleges börtönkapcsolatai stb.
- **önmagáról kialakított képe – énkép;**
iskolái, képességei, eddigi életútja a börtönig;
- **értelmi képességei, érzelmi igénybevehetőségének felmérése, akarati beállítottsága.**

2./ Foglalkoztatás, önképzés:

Alapvető feladat a munkakényszer elfogadtatása, az adott munkalehetőségek közül a képességeinek leginkább megfelelő kiválasztása.

A számára hasznos – ellenérték nélküli – tevékenység iránti belső igény felkeltése, a meglevő igények lehetőség szerinti „kiszolgálása”, támogatása.

3./ Családi és társadalmi kapcsolatok erősítése:

A kapcsolattartási formák jogszabályi előírások szerinti biztosításával, szükség esetén családterápiával segítjük a legfontosabb kapaszkodó, a család megtartását a büntetés-végrehajtás teljes ideje alatt.

A különböző missziókkal, társadalmi segítő szervezetekkel kialakított kapcsolatokat felhasználjuk a gyökértelen emberek további sodródásának lelassítására, élő kapcsolatok kialakítására, a társadalomba való beilleszkedés segítésére.

4./ Reszocializációs és szabadidős programok szervezése:

A női szerepgyakorláshoz igazodó, a reális lehetőségekkel számot vető, csoportos és egyéni foglalkozások formájában megvalósuló tevékenység.

Beletartoznak az iskolai és szakképzések, a szakkörök, a tanfolyamok, a szabadidős programok, a könyvtár, a tankönyha használata.

A feladatok végrehajtását szolgáló eszközök, módszerek, lehetőségek

1./ Az elsődleges eszköz a fogvatartottal bármilyen kapcsolatba lépő egyén saját személyisége, felkészültsége és hitelessége, valamint példamutatása;

2./ a jogi előírásokban foglaltak egyénre szabott megvalósítása; a közösségi rendszerek jogszerű működtetésével a jogok és kötelezettségek egységének biztosítása;

3./ egyéni és csoportos foglalkozások, terápiák szervezése, lebonyolítása;

4./ speciális teamek létrehozása megadott célok megvalósítására (pl. alkoholisták, zavaros személyiségűek, drogfüggők kezelése, stb.);

5./ a lelki gondozás feltételeinek biztosítása a tényleges igények és lehetőségek szerint (pszichológus, pszichiáter, pasztorál-pszichológus, lelkész, vallásgyakorlást segítő személyek stb.);

6./ fontos kezelési lehetőség a börtön fokozatúak számára az EVSZ, mely minimálisra csökkenti a börtönártalmakat, biztosítja a kapcsolatok szinten tartását, zökkenőmentes visszailleszkedést tesz lehetővé;

7./ jól hasznosítható forma az átmeneti csoport, amely a hosszú szabadságvesztést töltő esetében hangsúlyváltást jelent a vele való foglalkozásban: a kinti életről eddig kapott információk tematikus átgondolását és feldolgozását elvégezve a külső világ megváltozott körülményeinek megismerését, az ahhoz való alkalmazkodást szolgálja;

8./ a tényleges családi kapcsolatokkal nem rendelkezők érdeklődésének felkeltése a missziók, társadalmi segítő szervezetek munkája iránt, bevonásuk ezekbe a közösségekbe; ezzel fenntartható a külvilág iránti érdeklődés (levelező kapcsolatok), illetve konkrét anyagi segítséget kaphat csomagküldés, de szabadulás utáni szállás és munkalehetőség biztosítása tekintetében is;

9./ a különböző fokozatokat s az ehhez kapcsolódó kezelési módokat átjárható rendszerként kell működtetni;

10./ a jutalmazás és fegyelmezés eszközeit egyénre szabottan alkalmazni, kiemelt fontosságot tulajdonítva a pozitív menedzselésnek.

Főbb etikai követelmények a nevelést végző személyekkel szemben

1./ Felkészült, hiteles, az útmutatás és a mások ügyeibe való beavatkozás súlyát és felelősségét érző, nyitott, határozott személyiség legyen;

2./ csak annyiban szabad beavatkozni a fogvatartott ügyeibe, amennyiben azt ő maga igényli, illetve amennyiben ezt a rend és fegyelem fenntartása szükségessé teszi;

3./ a fogvatartott nem kiskorúsítható, önálló, felelősséggel rendelkező, döntésképes, cselekvőképes személyként kezelendő;

4./ biztosítani kell biztonságát, személyiségi jogainak érvényesülését;

5./ tilos a tudomásra jutott információkkal való bárminő visszaélés!

6./ a fogvatartottat az önálló életvezetésre kell felkészíteni, nem szabad a börtönhöz, mint intézményhez kötni!

7./ reális célokat tűzünk ki, nem megváltás, segítség, támogatás a feladatunk!

A nevelőmunka célja, hatása az intézet rendjére

A befogadástól kezdve a szabadításra koncentrálni kell a feladatokat meghatározni, és a fogvatartottal együttműködve végrehajtani.

A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben rögzített joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Végző soron mindazok a törekvések, melyek mentén az elítéltekkel kapcsolatos munkát végezzük, nem elhanyagolható szerepet játszanak az intézet rendjének, de biztonságának kialakításában sem.

Naivitás lenne azt hinni, hogy a bezártság, a börtön, mint intézmény „szerethető”, de minimum „elviselhetővé” kell tenni, annál is inkább, hogy a további személyiségtorzulásokat megelőzzük, vagy lényegesen alacsonyabb szinten tartsuk.

Miképp érhető el ez? Szerintem – szerintünk – olyan körülmények megteremtésével, melynek folytán az elítéltnem érzi elveszettnek magát, tudja, hogy valós problémái többségére megoldást tud segítségünkkel találni; ahol partnerként kezeljük, s ennek okán vele szemben követelményeket támasztunk.

Bízunk benne, hogy olyan „apró” fontosságú dolgok, mint pl. a telefonálás napi lehetőségének biztosítása szükségtelenné teszi mobiltelefon becsempészé-

sét, hiszen „*hivatalosan*” adott a lehetőség a gyermekekkel, családtagokkal való akár napi beszélgetésre.

Hisszük, hogy az az ember, aki megfelelő támogatást élvez, várhatóan nem fordul „*figyelem-felhívásként*” sem önmaga, sem a személyzet ellen.

Az ily módon oldott feszültségek nem jelennek meg az intézet mindennapjaiban, nem nehezítik sok egyéb teendőnk ellátását, a napi feladatok végrehajtását.

Kétségtelen tény, hogy minden jó szándékunk és törekvésünk nem ér célba, hiszen az együttműködés kétoldali viszonyt feltételez. **Sikertelenségként viszont csak azt kell tekintenünk, amikor meg sem próbáltuk, hogy sikeresek legyünk!**

Dr. Erdődi Orsolya

Az elítélt nők helyzete néhány külföldi államban

Szomorú tendencia, hogy a Föld államainak többségében a férfiakéhoz viszonyítva dinamikusabb növekedést mutatkozik meg a női elítéltek számában. Ez a dinamizmus például az USA-ban és Nagy-Britanniában a dupla arányú növekedést jelent.

A nők férfiakkhoz viszonyított populáción belüli átlagos arányához (50%) képest a börtönnépességen belül ugyanez az arány napjainkban is csupán mindössze kb. 5%. A tendenciózus növekedésre választ kereső kutatások eredményeként született magyarázatok közül a leginkább elfogadott az, amely a növekedést a női szerepek megváltozásában, a nők számára megnyílt életlehetőségek (ennek megfelelően a bűncselekmény elkövetésének lehetősége) kiszélesedésében, valamint a női elkövetőket övező, példás büntetést követelő közhangulatban és hatósági fellépés deformálásában látja.

Vannak olyan országok, ahol a magyarázat kézenfekvőbbnek tűnik: a szigorú drogellenes szabályok meghozatala váltott ki ugrásszerű növekedést a női börtönpopuláció nagyságában. Ezt támasztja alá az az Egyesült Államokból származó adat is, amely szerint a női elkövetők számának robbanásszerű növekedése 1986-1996 között (a szigorú kábítószer ellenes sza-

bályozás bevezetését követő időszakban) droggal kapcsolatos bűncselekmények esetén 888%-os, míg ugyanez az arány egyéb esetekben 129%-os volt.

A női börtönpopuláció összetételére, társadalmi hátterére, életkilátásaira vonatkozó adatok nem sok eltérést mutatnak a férfi elítéltekkel való összehasonlításban.

Az elítélt nők többsége 30 évnél fiatalabb, iskolázatlan, szakképzettséggel nem rendelkezik és rendkívül szegény. A kisebbségek – csakúgy, mint a férfiaknál - túlréprezentáltak, az elítéltek jelentős része pedig ún. megélhetési bűnöző.

Az erőszakos bűncselekményt elkövetők aránya nem számottevő, legjellemzőbb közülük a hozzátartozó vagy egyéb, az elítélthez közelálló személy (barát, munkatárs etc.) sérelmére elkövetett erőszakért szabadságvesztés büntetését töltő nő.

Dél-Ázsiában, különösen Indiában, szembeötlően magas az emberölésért elítélt nők száma. A térség társadalmában évszázadok alatt rögzültek, a magánélet kereteit is szigorúan behatároló szabályok, amelyek számos esetben teremtenek lehetőséget a nők ellen elkövetett családon belüli erőszakra. Ezek aztán egy ponton megszűnnek lé-

tezni a hosszú évekig tűrő házastárs számára. Az elszenvedett megaláztatások, a lelki és fizikai terror okozta sérelmek felhalmozódva szomorú befejezést, jelentenek mind az áldozat, mind az elkövető számára.

Nem meglepő, annál elkeserítőbb tény, hogy a legtöbb elítélt nő gyermekét egyedül nevelő szülő, sokszor egészen kicsi, közvetlen anyai felügyeletre szoruló gyermekkel. Az ebben rejlő veszélyekkel igen komolyan számolnia kell minden, a felnövekvő generáció irányában felelősen gondolkodó társadalomnak.

Az elítélt nők között világviszonylatban kevés a visszaeső bűnöző, annál több azoknak a száma, akik korábbi életük során fizikai vagy szexuális erőszakot szenvedtek el. Az erőszakot elkövetők köre a vérszerinti vagy nevelőapától, fiútestvértől kezdődően az osztálytársan, tanáron keresztül a házastárs- vagy élettársig terjedően rendkívül „színes” képet mutat.

A fiziológiai elváltozások lehetősége és a betegségek nagyobb veszélyt jelentenek a fogvatartott gyengébbik számára. A HIV fertőzöttség és a mentális megbetegedések száma jelentősen magasabb körükben, mint a férfiak esetében.¹

A börtönben élő nők életkörülményeire és jövőbeni kilátásaira vonatkozó, természetszerűleg nem kimerítő, de globális vonatkozású ismeretek birtokában objektíven értékelhetők azok a civil és kormányzati kezdeményezések, amelyek kifejezetten az elítélt nők helyzetének javítására irányulnak. Bár a börtönöket és azok szabályait elsősorban férfiak készítették, főképpen

férfiak számára, az itt bemutatásra kerülő néhány példa bizonyítja, hogy a nők eltérő biológiai és egyéb szükségleteit tekintetbe lehet és kell is venni, speciális kezelési technikák alkalmazásával, civilek bevonásával új utakat lehet nyitni az elítélt nők gondozásában. Egy fontos követelménnyel azért feltétlenül számolnunk kell: a női elítéltekkel szemben csak a szükséges és indokolt mértékben alkalmazható a pozitív diszkrimináció, a jogszabályi keretek között, a nemek közötti egyenlőség elvének a büntetés végrehajtásban való érvényesítése mellett.

Külföldi női elítéltek kezelése Nagy-Britanniában

Az Egyesült Királyság büntetés végrehajtási intézményeiben is komoly problémát jelent a börtönpopuláció olyan mértékű homogenitása, amely társadalmi osztályhoz tartozáson, faji, etnikai alapon és nemzeti hovatartozáson alapulva egyes hátrányos helyzetű elítélt csoportok, leszakadásához vezet. Az elmúlt évszázad 80'-as éveinek közepén a börtönnépességben aránytalanul nagy létszámban képviseltették magukat a szegényebb népréteg, különösen a kisebbségek nőtagjai. Az elítélés szempontjából kiemelt bűncselekmény kategóriát a kábítószerhez kapcsolódó bűncselekmények alkották. A szegény, külföldi nők céltáblájává váltak a faj-és idegengyűlölő, nemi alapú előítéletes gondolkodásnak, hát még az elítéltek.

Mérföldekre hazájuktól, családjuktól egy olyan ellenséges, idegen kör-

nyezetben, melynek sokszor a nyelvét sem ismerik. Elképzelhetetlen kiszolgáltatottságukat tetézi, hogy jogaikkal a legcsekélyebb mértékben sincsenek tisztában.

Az elítélt nők szociális helyzetének javítására létrehozott terv, felismerve az idegen országból származók helyzetében rejlő veszély nagyságát 1991-ben útjára indította a HIBISCUS elnevezésű programot. A program három fő irányban határozta meg feladatát. Elsőként az idegen ajkú és kultúrájú elítéltek jogi képviselőjének ellátásában, valamint helyzetükről, jogaikról való folyamatos tájékoztatásban. Másodsorban a külvilággal - elsősorban a családdal - történő kapcsolat felvételében és fenntartásában való segítségnyújtásban. A harmadik, talán legnehezebb feladat a közvélemény és az igazságszolgáltatás előítéletességének megszüntetésére irányult, pl.: a külföldi elítéltek otthoni életkörülményeiről szóló információk napvilágra hozásával.

A Program évtizedes működése során a külföldi fogvatartott nők következő speciális szükségleteihez igazítva szervezte munkáját:

- az érintett populáció 90%-ának elartott kiskorú gyermeke van hazájában, akivel igényli a folyamatos kapcsolattartást;
- az odahaza hagyott gyermekek anyagi segítségre szorulhatnak;
- a fogvatartottnak igényük és joguk van kimerítő és teljes tájékoztatásra jogaikkal, ügyük állásával és lehetséges kimenetével kapcsolatban;
- helyzetük javításához a közvéleményt és az igazságszolgáltatást érzé-

kennyé kell tenni a kulturális, vallási, nyelvi különbségekből adódó nehézségekre;

- a visszaesés következményeire irányuló oktatással az elítéltek rehabilitációja sikeresebbé tehető;

- az emberi kapcsolatok fenntartása különösen az országszerte szétszórta fogvatartott külföldiek körében, akik még államuk külképviseleteivel sem tudnak megfelelő kapcsolatot fenntartani.

- a problémák megbeszélésére fórumok, vitaestek szervezése.

A statisztikák alapján megállapítható, hogy a külföldi elítélt nők nagyrészt Jamaicából, Nyugat- és Dél Afrikából, valamint Columbiából származnak. A kulturális és nyelvi különbségek ellenére nagy hasonlóság mutatkozik a bűnözést kiváltó társadalmi okokban. Az egzisztenciális bizonytalanság nagy terhet ró a nőkre, mely a hagyományos nőszerepnek - engedelmesség, remek háziasszony - a családfenntartói szereppel való kiegészülését vonja maga után. Az egész életében nyomorban és valamilyen domináns férfi (apa, férj, élettárs, esetleg a helyi bűnözés feje) irányítása alatt élő nő családja „életben tartásáért” nagy árat hajlandó fizetni, akár szabadságát is kockára teszi. Ezeket a nyilvánvaló társadalmi tényeket nem lehet figyelmen kívül hagyni az igazságszolgáltatás folyamatában sem, még akkor, sem ha a drogokkal kapcsolatos ítélezési gyakorlatot tendenciózan igyekeznek egységesíteni.² A bűnözés által erősen fertőzött országokban folytatott megelőző jellegű, nemcsak a bűnözés visszaszorítására,

de a családok szociális helyzetének javítására is irányuló tervek és a konkrét segítségük sokkal célravezetőbbnek látszanak, mint a büntető jellegű büntetés-végrehajtás fékevesztett tombolása. Ez utóbbi csak az amúgy is mély társadalmi ellentétet növeli a legszegényebb rétegek és a társadalom egyéb osztályai között, teret engedve raszszista és idegengyűlölő propagandának. E nézetek terjedését egyetlen magát fejlettnak tartó társadalom sem tűrheti meg hosszútávon káros következmények nélkül. ³

„Valakinek a lánya”

Ausztráliában 1980-óta működik egy különleges színtársulat. A neve meglehetősen furcsa: „*Valakinek a lánya*”. A színház igazi kuriozitását nem a neve adja: a társulat valamennyi tagja jelenlegi vagy volt börtönlakó nő. A módszer, amellyel, a börtönvilággal elítélteként kapcsolatban lévő és volt lányok, asszonyok segítséget kapnak helyzetük feldolgozására, egyszerű drámapedagógiai módszer. A színház börtönökben és büntetés-végrehajtási intézményeken kívül tartja előadásait, a nézőközönség pedig az elítélteken kívül az élet minden területéről érkező emberekből áll össze.

Az előadások egyszerű szerepjátékok, melyek a különböző elítéltek sorából merítik ötleteiket. A különböző kultúrák, karakterek, életutak a színes és összetett képek, valamint élethelyzetek felidézésére, megkomponálására adnak lehetőséget. Az út, ameddig egy mentálisan és esetlegesen fizikailag is sérült, megtört elítéltek képes megosztani az évek során felgyülemlett érzése-

it, sérelmeit fájdalmasan hosszú lehet. Az atmoszféra, amely nem enged teret az izoláltságnak és a megbélyegzetté válásnak segítséget, nyújt az őszinte megnyilatkozásokhoz. Számos esetben megtörténik, hogy a külföldiként többszörösen hátrányos helyzetű fogvatartottak a szereplő meghallgatások és az azt követő próbák során kerülnek először olyan helyzetbe, hogy képesek beszélni a velük történekről. Az izoláltság állapotából felszabadulva rémfilmekbe illő beszámolóknak beszélnek kisiklott életükről, mely a jelen helyzetbe kerülésükhöz vezetett. Az odafigyelő meghallgatásnak bizonyíthatóan gyógyító, személyiségformáló szerepe van. Nők, akik egész életükben másodlagos lényként, kiszolgáltatottan tengették életüket, megtanulnak bízni önmagukban, szavaik erejében és kimernek állni jogaik és érdekeik érvényesítéséért. Ez lehet a terápia igazi győzelme. Az élettörténetek folyamában kiemelt szerepet kap az igazságszolgáltatás által okozott szükségtelen sérelmek bemutatása. A szereplők valós szerepeket játszanak: van, aki önmagát alakítja, de vannak rendőrök, ügyészek, bírák, örök is. A „*Szólíts a nevemen!*” címmel játszott előadást követően a nézőtéren helyet foglaló börtönalkalmazott - szembesülve a személyiség semmibe vételével a börtönökben megnyilvánuló általános gyakorlatának az emberi lélekre gyakorolt romboló hatásával - őszinte kétségbeeséssel fogadta meg önmagának: a jövőben a körültekintőbben, külön önálló egyéniségként tekint minden elítéltekre. A színház első Canberrában tartott előadása után a Legfelső Bíróság

elnöke így fogalmazott kartársainak szánt üzenetében: „Ezt látnotok kell!”.

A szintársulat működtetői az előadások legfőbb erényét és erejét - a szereplőkre gyakorolt pozitív hatásokon kívül - a közvéleményre gyakorolt hatásban látják. A színdarabok bebizonyítják a külvilágnak, hogy a börtönpopuláció nem egy személyiség nélküli, homogén massa. A falak mögött emberek élnek, akiknek egyenként más-más sorsa, élete volt és van. Az pedig, hogy milyen lesz, azokon is múlik, akik a „szabad” világban tevékenykednek.⁴

Az elítélt nők kezelésének alapelvei Svédországban

A szabadságvesztés büntetésüket töltő nők kezelésére nagy hangsúlyt fektetnek Svédországban. Legalábbis ezt a következtetést vonhatjuk le, ha kezünkbe vesszük a svéd Igazságügy Minisztériumnak a szabadságvesztésre ítélt nők gondozásának alapelveiről szóló 2000. évi jelentését.⁵

A svéd társadalom, a többi skandináv államhoz hasonlóan élen jár a nemi alapokon nyugvó hátrányos megkülönböztetés leküzdésében. A diszkrimináció megszüntetésének fontosságát minden lehetséges formában és fórumon igyekeznek kihangsúlyozni. Így van ez a női börtönlakók kezelésével kapcsolatban kialakított politikájukban is. Ezen alapvető vezérfonal mentén, de a nemek közötti biológiai és fiziológiai különbségek figyelembe vételével sikerült az elmúlt néhány évtizedben olyan látványos sikereket elér-

ni a börtönviszonyok javításában, amely példaértékű a világ legtöbb országa számára.

Azok az alapelvek, amelyek a nők börtönbeli elhelyezésével kapcsolatos munkák során körvonalazódtak a következők:

- az elítélt nőket a kizárólag számukra fenntartott büntetés-végrehajtási intézetekben, vagy ha ez nem lehetséges, akkor az intézetek elkülönített szárnyaiban kell elhelyezni;

- az intézetek környezetét a női nem biológiai szükségleteinek megfelelően kell kialakítani;

- a szükséges egészségügyi és mentális szolgáltatásokat biztosítani kell;

- megfelelő látogató körzeteket kell kialakítani, különös tekintettel az elítélt nők különböző korú gyermekeinek életkori sajátosságaira;

- a nemi sajátosságra tekintettel, kidolgozott kezelési és rehabilitációs programokat kell készíteni;

- a büntetés végrehajtásban dolgozó alkalmazottakat képzésük során, érzékenyvé kell tenni a nemek közötti különbségekből adódó sajátosságok felismerésére és megfelelő kezelésére.

A Minisztérium jelentéséből kiderül, hogy a svéd börtönpopuláció töredékét képezik a női elítéltek. Ennek hátrányos jellege, hogy mind anyagiilag, mind logisztikailag nagy kihívás a nőknek a férfiaktól való elkülönített elhelyezése. (Az utóbbi években három új női börtön épült, ez a szám azonban még mindig elenyészőnek tűnik az ország hatalmas területéhez viszonyítva.) 1975.-től kezdődő időszakban a női elítéltek száma célirányos növekedést mutatott, mind az abszolút számokban,

mind a teljes elítelti állományhoz viszonyítva. Míg az 1970-es években a női elítéltek száma a börtönpopuláció 2 %-át tette ki, ez a szám 1998-ra csaknem meg háromszorozódott, elérve az 5,7%-ot (ebből a külföldiek aránya 19%). A legfrissebb statisztikák alapján megállapítható, hogy a nők által leggyakrabban elkövetett bűncselekmények: a lopás és a kábítószerrel való visszaélés, míg az ittas járművezetés évről-évre veszít „népszerűségéből”.

A kiszabott szabadságvesztés büntetések többségükben rövidek mindkét nem esetében. Az börtönpopuláció kb. 50%-át teszik ki a kábítószerhez kapcsolódó bűncselekmények miatt elítéltek.

Az erre irányuló kutatásokból megállapítható, hogy bár az érintettek véleménye szerint a két nembeli elhelyezés előnyösebb, az elítelt nők elkülönítése összességében több előnnyel jár. A férfiak jelenléte sok veszélyt hordoz magában (pl.: erőszak, a bűn ismétlésre hajlamosító környezet fenntartása etc.). Amennyiben a szabadságvesztés időtartamát az addig függő helyzetben élő nők önértékelésének erősítésére is felhasználhatják, az egynemű környezet egyértelműbb helyzetet teremthet. Egy Norvégiában végzett kutatás megállapította, hogy drogfüggő elítelt nők körében az egymás között kialakult barátságok rendkívüli segítséget jelentettek a férfiakkal kapcsolódó, tévesen értékelt női szerepek átértékeléséhez, a jövőre vonatkozó megfelelő helyzetértékelés kialakulásához.

A gyermekek jogaira vonatkozó ENSZ megállapodást Svédország 1990-ben hagyta jóvá. Az egyik vagy mindkét szülőtől elválasztott gyermek

egészséges fejlődéséhez szükséges mértékű kapcsolat tartását, fontosságát elismerve 2000. évre lehetővé vált, hogy a női elítélteket elhelyező valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben látogató szobákat, részlegeket hozzanak létre. Ezek a helyiségek felszereltségükkel képesek megfelelni a látogatóban lévő gyermekek korcsoportonként eltérően jelentkező igényeinek, egészséges környezetet teremtve a zavartalan szülő-gyermek együttléti megvalósulásához.

A ritka előfordulás miatt az állapotos elítéltek speciális elhelyezésére nincs mód Svédországban. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a felmerülő probléma megoldására – még ha az előfordulás ritka is - nem történtek megfelelő lépések. Az erre vonatkozó nemzetközi előírásokhoz igazodva az újszülöttek természetesen elválaszthatatlanok édesanyjuktól, életük első 12 hónapjában. Az ehhez szükséges egészségügyi feltételek rendelkezésre állnak az elhelyezésre kijelölt valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben. Ezt követően az igazságszolgáltatás józan ítélőképességére hagyatkozhat a büntetését töltő anya. Szerencsére, úgy tűnik, nem kerül rossz kezekbe. A svéd büntető politika humánosságát és a felnövekvő generáció iránti elkötelezettségét példázza az az irányzat, amely a vagylagos büntetések alkalmazásával igyekszik elkerülni azt a káros „mellékhatást”, amely az anya szabadságelvonásával a gyermeket bünteti. A rövid időtartamú büntetés esetén az elítéltnak a közösségben való meghagyása mellett erős hatósági kontrollal kell számolnia.

Az elítélt nők életlehetőségei különböznek a férfiakétól. Az alacsony iskolázottság, a másik nemhez kötődő gazdasági és érzelmi függőség, valamint a szülői szerep fontossága eltérő mértékben jellemző a gyengébbik nem képviselőire. Ebből következően a nevelésnek és motivációs foglalkozásoknak tükrözniük kell a nemi szerepek különbözőségén alapuló eltérő igényeket. A hangsúlyokat át kell helyezni a nők esetén. Meghatározó szerepet kap a kapcsolati függőségtől való megszabadulás fontosságát hangsúlyozó kezelés éppúgy, mint az anyagi függetlenség megszerzéséhez szükséges, kereső foglalkozás elvállalásához szükséges végzettség megszerzése. A szülői szerepre való felkészítés vagy az abba való visszakerülés zökkenőmentessé tételére irányuló oktatás szintén az elítélt nők körében felmerülő igény. Mindezekhez a feladatokhoz elengedhetetlen az a fizikai és mentális egészség, amely leginkább a drogfüggőség-ből szabaduló elítéltek esetén bír felbecsülhetetlen fontossággal.

Mindezeknek az eredményeknek és fejlődési tendenciáknak elengedhetetlen feltétele a büntetés végrehatásban foglalkoztatottak megfelelő felkészítése és az aktuális kutatási eredményeken nyugvó, rugalmas továbbképzése nélkül. Különös hangsúlyt kapnak a nemek közötti különbségeket bemutatásán alapuló képzések, ahol mind a mentális, mind a biológiai sajátosságok ismertetésre kerülnek.

Néhány zárógondolat

A legújabb statisztikai eredmények szerint hazánkban a 12755 fő elítéltből 722 fő nő. Ez a fogvatartotti populáció csupán 6%-át teszi ki. Ez az arány megfelel a világtátlagnak. Az arányok hasonlóak, a problémák azonosak, a materiális lehetőségek különbözőek. Az, hogy a magyar büntetés végrehajtás lehetőségei hova sorolhatók a világ összes államával történő összehasonlításban, igencsak relatív. Talán a középmezőnybe. Az állami költségvetésből származó támogatás hagyományosan nem elegendő, de lassan már tudatosul a tény, hogy a hiányzó források pályázat útján megszerezhetők. Az elítélt nők helyzetével foglalkozó hazai szakirodalom probléma felismerő képessége, érzékenysége nem marad el a gazdaságilag fejlettebb országokétól. Ugyanez a helyzet a kezelési módszerek kidolgozására törekvés területén is. A közvélemény szemléletének megváltoztatásában még hátrányban vagyunk, különösen a skandináv államokkal történő összehasonlításban. Ennek megváltoztatása azonban hosszú folyamat és szoros összefüggésben van számos más olyan politikai, gazdasági és társadalmi jelenséggel, amelynek befolyásolására reális esély pillanatnyilag nem látszik még körvonalazódni sem.

Dr. Pink Edit

Irodalomjegyzék

¹ *Women in the Criminal Justice System: International Examples and National Responses, Proceedings of the workshop held at the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.* 2001, Helsinki; Edited by **Natalia Ollus** and **Sami Nevala** (European Institute for Crime Prevention and Control affiliated with the United Nations.

² Lord Lane által kialakított egységes ítélkezési gyakorlat, mely a drog mennyiségéhez és tisztaságához igazodik.

³ *Working with Women Prisoners from Jamaica, Columbia and West Africa in the United Kingdom: Recognising the Special Needs of Foreign Nationals; presented by Olga Heaven,*

Director of Female Prisoners' Welfare Project; Women in the Criminal Justice System: International Examples and National Responses, Proceedings of the workshop held at the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. 2001, Helsinki; Edited by **Natalia Ollus** and **Sami Nevala** (European Institute for Crime Prevention and Control affiliated with the United Nations. p. 79-83

⁴ *Somebody's Daughter Theatre: Celebrating Difference with Women in Prison; Positing a New Model - Other than Prison.* uo. p. 96 - 111

⁵ *Principles of the Treatment of Women Sentenced to Imprisonment* (National Report from Sweden); Ministry of Justice, Stockholm, 2000

A büntetés-végrehajtási bíró

hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól

Az Alkotmány az alapvető jogok és kötelességek között rendelkezik a bírósághoz fordulás lehetőségéről, valamint az egyes állampolgárt és így az elítéltet is egyaránt megillető alapjogról. Ezen alkotmányos alapjog értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamilyen perben, a jogait és kötelességeit, a törvény által felállított, független és pártatlan bíróság, igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

A Magyar Köztársaságban az igazságszolgáltatást a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, az ítéletábrák, a Fővárosi Bíróság és a megyei bíróságok, valamint a helyi és munkaügyi bíróságok gyakorolják.

A bíróságok tehát - az Alkotmány rendelkezései értelmében - ellátják az igazságszolgáltatási tevékenységet, amelynek keretében védik és biztosítják az alkotmányos rendet, az állampolgárok jogait és törvényes érdekeit, büntetik a bűncselekmények elkövetőit. A bíróság a büntetőeljárás keretében határoz a vádról, elbírálja a büntetőjogi felelősség kérdését, ezzel szűkítve a terhelt ártatlanságát vagy bűnösségét. A bíróságok által - ezen eljárás keretében - meghozott döntések a büntetőeljárást véglegesen lezáró, jogerőre képes döntések. Ezekben az eljárások-

ban, a kiszabott büntetés végrehajtásáról, valamint a rendbíróság és az államot megillető bűnügyi költség behajtásáról, a büntetőeljárásról szóló, 1973. évi I. törvény (továbbiakban: Be.) 397.§(1) bekezdése értelmében az a bíróság intézkedik, amely az ügyben eljár.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról rendelkező 1979. évi 11. tvr. (továbbiakban: Bv. tvr.) rendelkezései szerint a büntetés és intézkedés csak a bíróság jogerős határozata alapján, jogszabályban meghatározott módon hajtható végre. A Bv. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásának elrendelését a bíróság hatáskörébe utalja, ugyanakkor meghatározza - ha nem is taxatív - azokat a szervezetet, amelyeknek feladatává teszi a végrehajtást. (Idesorolandók: a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a törvényben meghatározott más szervek). A jogszabály bizonyos feladatokat a bíróság számára határoz meg, amelyeket a megyei (fővárosi) bíróságon működő büntetés-végrehajtási bíró lát el.

A bv. bírót és az eljárását is beleilleszthetjük ebbe a rendszerbe, hiszen „a bv. bíró mindenkire kötelező, valódi bírói döntést hoz a lényeges jogkorlátozások mértékéről, időtartamáról, változtat az ítéelő bíróság határozatán enyhítéssel

vagy szigorítással, s van olyan büntetés-végrehajtási intézkedés, amiben jogorvoslati fórum (magánelzárás fegyelmi fenytés)”.
 A büntetés-végrehajtási bíró igazgatszolgáltatási tevékenysége körében, büntető igazságügyi igazgatási és „tényleges bírói” feladatokat is ellát. Feladatainak ellátása, így az eljárása alapjául szolgáló legfontosabb rendelkezések a Bv. tvr.-ben, a büntető-eljárási törvényben, a 6/1996.(VII. 12.) IM rendeletben, a 11/1996.(X. 15.) IM rendeletben, és a 108/1979.(IK. 8.) IM utasításban találhatók.

Ebben a dolgozatban a bv. bírót elsősorban, mint bírót, és eljárását vizsgálom. Teszem ezt úgy, hogy önkényesen ragadok ki néhány, igen fontos, a bv. bírói hatáskörbe tartozó feladatot. A bv. bíró hatáskörébe az alábbi feladatok sorolhatók:

- enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása,
- a fenytés elleni fellebbezés elbírálása,
- a szabadságvesztés fokozatainak utólagos meghatározása,
- a feltételes szabadságra bocsátás,
- a feltételes szabadság megszüntetése,
- más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtására,
- a közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása,
- a közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre,
- a pártfogó felügyelettel kapcsolatos eljárás,
- a bűnmegelőzési ellenőrzés,
- eltávozás a javítóintézetből,
- a kiutasítás végrehajthatósága.

Enyhébb végrehajtási szabályok

Az 1999. évi XXXII. törvény számos rendelkezésében módosította a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló, 1979. évi 11. törvényt, melynek eredményeként szélesedett a bv. bíró hatásköre.

„A bíróság döntési jogköre az új szabályozás folytán, büntetés-végrehajtási ügyekben nagyon széleskörű lett. Kevés országot lehet találni, ahol az elítélttel kapcsolatos ennyi, büntetés-végrehajtási jogi kérdésben bíró dönt.”

A Bv. tvr.-t módosító 1993. évi XXXII. törvény a bv. bíró feladatait kiterjesztette. Feladatkörébe utalta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásáról (elrendeléséről) való döntést is, amely lehetőséget teremtett az elítélt számára, hogy a börtön, illetve fogház végrehajtási szabályainál enyhébb szabályok szerint tölthesse büntetését.

Mivel az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása nem a jutalmazás körébe tartozó eseti kedvezmény, hanem a végrehajtási szabályok tartós enyhítését szolgálja - tehát jelentősen érinti és befolyásolja az elítélt végrehajtási jogi helyzetét - indokolt volt ennek a jogintézmény alkalmazásáról, illetve megszüntetéséről való döntés jogát a bv. bíró hatáskörébe utalni.

Az EVSZ alkalmazásának *objektív és szubjektív* feltételeit a jogszabály határozza meg.

Objektív feltételként írja elő a törvény fogházban legalább 3, börtönben legalább 6 hónap szabadságvesztés kitöltését.

A bv. bíró eljárására a bv. intézet előterjesztésére kerülhetett sor, de lehetőség biztosított a törvény az elítélt, illető-

leg a védője részére is, hogy indítványozza az EVSZ alkalmazását, amely indítványt a bv. intézetnél kellett benyújtani, és a bv. intézet ezt az indítványt, véleményezése után a bv. bíróhoz továbbította. De biztosította a bv. intézet számára az indítvány továbbításának megtagadását arra az esetre, ha azt 1 éven belül, változatlan tartalommal, ismételten terjesztették elő.

A Bv. tvr. rendelkezései közé - az 1993-as módosítás eredményeként - az EVSZ alkalmazása során figyelembe vevendő egyéb körülmények nem kerültek rögzítésre.

Az objektív - formai - feltételek mellett a bv. bíró mérlegelési jog-körébe tartozó döntés meghozataláról van szó, amely döntés meghozatalakor, vizsgálni kell minden esetben az elítélt személyiségén és a szabadságvesztés végrehajtása alatt tanúsított magatartásán túlmenően azt is, hogy mennyiben szolgálja ez a rendelkezés az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba való beilleszkedését és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. Tehát a döntés meghozatalakor minden esetben, figyelemmel kell lenni a Bv. tvr. 19. §-ában meghatározott szabadságvesztés végrehajtásának céljára, mint elsődleges szempontra, és a jogszabályokban leírt általános feltételeken túlmenően, mérlegelni kell az elkövetett bűncselekményt, a kiszabott szabadságvesztés tartamát, az elítélt személyiségét, családi körülményeit, előéletét, életvitelét és a büntetés töltése során tanúsított magatartását. Ezeket a szempontokat figyelembe véve kell a bíróságnak határoznia. (BH. 1995. 388.)

Az EVSZ alkalmazhatóságának objektív feltételeként a jogszabály fogház-

ban, illetőleg börtönben végrehajtandó szabadságvesztés - büntetésből meghatározott időtartam letöltését írja elő. Ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az elítélt, akit eredetileg fegyház fokozatban végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, a bv. bíró rendelkezése alapján, büntetésének hátralévő részét egygel enyhébb (börtön) fokozatban töltsse le. (FBK 1994/26.)

Meg kell azonban jegyezni, hogy az utóbbi fokozatban az elítéltnak, legalább 6 hónapot ténylegesen le kell töltenie ahhoz, hogy ránézve az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazhatók legyenek.

Ugyanakkor a jogszabály rendelkezéseiből következően, ha a kiszabott pénzbüntetést az elítélt nem fizeti meg, ezért büntetését fogházban letöltendő szabadságvesztésre változtatják át, javára az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása nem rendelhető el. Ugyanez érvényes abban az esetben is, amikor közérdekű munkát változtatnak át szabadságvesztésre, hiszen lényegében egyik esetben sem szabadságvesztés büntetésről van szó.

A büntetés-végrehajtási bíró (meghallgatás vagy tárgyalás alapján hozott) határozata ellen a Bv. tvr. 6. § (1) bekezdés c./ pontjára figyelemmel fellebbezésnek van helye, azonban az EVSZ alkalmazását elrendelő végzés ellen bejelentett fellebbezésnek nincs halasztó hatálya. Erre utal a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 167. § (4) bekezdése is, mely szerint a bv. bíró határozatának kézhezvételét követően, az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását haladéktalanul meg kell kezdeni.

De visszavezethetők ezek a rendelkezések a Be. végzés elleni fellebbezés elbírálásának eljárási szabályaira is.

A Be. rendelkezései szerint ugyanis az elsőfokú bíróság végzése ellen fellebbezésnek van helye, ha ezt e törvény nem zárja ki, és a bejelentett fellebbezésnek nincs halasztó hatálya, kivéve, ha a fellebbezés halasztó hatályát e törvény kimondja. (Be. 269. § 1. és 2. bekezdés.)

A halasztó hatály tilalmának ilyen módon történő deklarálását az indokolja, hogy a végzések nem döntenek a büntetőjogi felelősség kérdésében, illetve a halasztó hatály biztosítása alkalmas lehetne az elsőfokú eljárás indokolatlan akadályozására. Ennek ellenére azonban a törvény biztosít bizonyos esetekben lehetőséget a végzés végrehajtásának felfüggesztésére.

Az EVSZ alkalmazási lehetőségeinek szabályait az 1999. évi CIV. törvény rendelkezései jelentős mértékben módosították. 2000. január 1. napjától ugyanis az EVSZ alkalmazása, illetőleg alkalmazásának megszüntetése iránt a bv. intézet tesz előterjesztést a bv. bírónak. Az elítélt és védője részére a Bv. tvr. jelenleg hatályos rendelkezései már nem biztosítják az indítványtétel lehetőségét.

Ugyanakkor a törvényi módosítás az EVSZ alkalmazhatóságának sajátos meghatározását adja, hiszen azon túl, hogy meghatározza a mérlegelési tárgykörbe tartozó területeket - különösen az elítélt személyiségére, előéletére, életvitelére, családi körülményeire, bűnözői kapcsolataira, a szabadságvesztés során tanúsított magatartására, az elkövetett bűncselekményre, a szabadságvesztés tartamára tekintettel - csak azokat az eseteket sorolja fel, amikor az enyhébb végrehajtási szabályok nem alkalmazhatók. Így nincs helye az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának akkor:

- ha az elítélt a szabadságvesztésből előzetes fogva tartásban, a szabadságvesztés foganatosítását közvetlenül megelőzően, a folyamatosan töltött időt is beszámítva - a feltételes szabadságra bocsátásáig esedékes időtartam felét nem töltötte le,

- az elítélt a szabadságvesztésből fogház fokozatban legalább 3 hónapot, börtön fokozatban legalább 6 hónapot nem töltött le,

- az elítélt a törvény értelmében, vagy a bíróság határozata folytán nem bocsátható feltételes szabadságra,

- az elítélt ellen újabb büntetőeljárás van folyamatban,

- az elítélttel szemben újabb szabadságvesztés végrehajtására érkezik értesítés,

- és a büntetések nincsenek összbüntetésbe foglalva.

A hatályos rendelkezések szerint nem alkalmazhatók az enyhébb végrehajtási szabályok akkor sem, ha a bíróság jogerős ítéletében fegyházbüntetésre ítélt személy, a szabadságvesztés fokozatának enyhítésével tölti büntetését. *A jogszabályi rendelkezés egyértelműen a szigorítás irányába mutat.* A szigorítás a fegyházbüntetésre ítélt, de a végrehajtás alatt tanúsított magatartása alapján eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba kerülő elítélt vonatkozásában egy olyan, ösztönző mechanizmusból való kimaradást jelent, amely a szabadulása után, a társadalomba való beilleszkedését nagymértékben elősegítené, és ami egyben a szabadságvesztés végrehajtásának céljaival is összhangban lenne.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása esetén - a Bv. tvr. rendelkezései szerint - az elítélt 24, (kivételesen 48)

órát meg nem haladó időre, havonta legfeljebb 4 alkalommal eltávozhat a büntetés-végrehajtási intézetből azokon a napokon, amelyeken nem végez munkát (Bv. tvr. 28/A. § (3) bekezdés a.) pont). A hivatkozott törvényi rendelkezés alkalmazhatóságát azonban „*lerontja*” a 16/1999. (XI. 10.) IM rendelettel módosított 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 168. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezése, mely szerint a parancsnok - az elítélt kérését is figyelembe véve - meghatározza, hogy az elítélt a Bv. tvr. 28/A. §-ában biztosított eltávozási lehetőségeket hány alkalommal, mikor és milyen időtartamban veheti igénybe. Azonban a jogalkotók „*elfelejtkeztek*” egy igazán fontos momentumról rendelkezni.

Korábban ugyanis a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 168. § (4) bekezdése úgy rendelkezett, hogy a parancsnok - az elítélt kérését is figyelembe véve - meghatározta, hogy az elítélt a Bv. tvr. 28/a.§ (1 bekezdés a. és c.) pontjaiban biztosított eltávozási lehetőséget mikor és milyen időtartamban vehette igénybe. Az eltávozási lehetőségek közül a Bv. tvr. által legfeljebb négy alkalommal biztosított, 24 (kivételesen 48) órát meg nem haladó eltávozást, a parancsnok havonta *egyszer köteleles* volt biztosítani.

Vajon a módosítás alkalmával e törvény által biztosított rendelkezés „*igazi tartalommal*” való kitöltése miért maradt el?

De megközelíthetjük ezen problémát a jogállamiságba, jogbiztonságba vetett bizalom oldaláról is. Az Alkotmány 7. § (2) bekezdése szerint a jogalkotás rendjét törvény szabályozza. A jogalkotás rendjéről szóló 1987. évi XI. törvény 1. § (2) bekezdése értelmében az e törvény által meghatározott rangsornak megfelelően

az alacsonyabb szintű jogszabály nem lehet ellentétes a magasabb szintű jogszabállyal. És bár az idézett jogszabályi rendelkezések tartalmilag nem ellentétesek egymással, ezen elveket is figyelembe véve azonban úgy tűnik, hogy a Bv. tvr. hivatkozott rendelkezése és az ezen rendelkezést tartalmilag kitölteni akaró rendelkezés között ellentmondás feszül, ami révén egy a jogszabályi hierarchiában alacsonyabb szinten lévő jogszabályi rendelkezés „*annullál*” egy magasabb szintű jogi normában foglalt szabályt.

A törvényi rendelkezés biztosít egy lehetőséget az elítélt részére, amely lehetőség tartalommal való kitöltését - mivel jogszabályi alapja megvan - egy, a jogforrási hierarchiában alacsonyabb szintű jogszabályra bizza. Ha csak formai szempontból nézem, a keret tartalommal való kitöltése megvan, de ez a tartalom nem fedi le teljes egészében ezt a keretet.

Lehet ugyanis hivatkozni a Bv. tvr. idézett rendelkezésére, miszerint az elítéltet havonta meghatározott számú és időtartamú eltávozási lehetőség illeti meg, de ez „*csak*” egy lehetőség, aminek a tartalmát egy újabb lehetőség jogi formába öntése adja meg. (A parancsnok meghatározza, hogy az elítélt az eltávozási lehetőségeket hány alkalommal, mikor és milyen időtartamban veheti igénybe.)

Ha a parancsnok az összes körülmény figyelembevételével úgy dönt, hogy az elítélt számára nem biztosít eltávozási lehetőséget, nem sérti meg a jogszabályi rendelkezéseket, hiszen nincs olyan, feltétlenül alkalmazandó rendelkezés, ami arra kötelezné, hogy legalább egyszer biztosítsa havonta ezt a lehetőséget.

És ha nincs ilyen rendelkezés, és a parancsnok él a számára „*biztosított jogá-*

val”, akkor az elítéltől megvonásra kerül egy olyan az EVSZ lényeges tartalmát kitöltő kedvezmény, aminek - véleményem szerint - az elítélt büntetésének letöltése során kialakított és tanúsított magatartására is jelentős kihatással van.

A jogalkotó ezzel a szabályozással megteremtette a lehetőségét annak, hogy egy adott jogszabályi rendelkezést a gyakorlatban eltérően értelmezzenek és ez alapján a gyakorlati alkalmazás területén is jelentős eltérések, alakuljanak ki, ami úgy gondolom nemcsak a jogbiztonság elvét, de a törvény előtti egyenlőség elvét is sérti.

S talán ezen jogszabályi módosításnak „köszönhető” az is, hogy az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának köre jelentősen leszűkült.

A vb. tvr. jelenleg hatályos rendelkezései szerint az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának megszüntetése is a bv. bíró hatáskörébe tartozik. Az eljárás megindításához szükséges előterjesztés joga ebben az esetben is a bv. intézetnél van.

A feltételes szabadságra bocsátás

A Btk. 47. § (1) és (2) bekezdései a feltételes szabadságra bocsátás szubjektív és objektív feltételeit határozzák meg. A törvényi rendelkezés értelmében ugyanis a „*bíróság a határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátja, ha - különösen a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartása és arra a készségre tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni - alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető*”.

A feltételes szabadságra bocsátásról a bv. bíró dönt a bv. intézet előterjesztése alapján, az elítélt meghallgatása után. A jogalkotó ugyanakkor az eljárás kapcsán külön is kiemeli a meghallgatás szükségességét, kötelező voltát, ami egyben ennek jogintézménynek a fontosságát is kiemeli, figyelemmel a progresszív büntetés-végrehajtással kapcsolatban megfogalmazott elvekre és célokra.

„A feltételes szabadságra bocsátás lehetősége a büntetés végrehajtása alatt a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására ösztönzi az elítéltet, s ez által segíti a büntetés-végrehajtási szervek munkáját.

A feltételes szabadságon lévő elítélt felügyelete és annak kilátásba helyezése, hogy újabb bűncselekmény elkövetése esetén a büntetését folytatnia kell, mind olyan befolyásoló tényezők, amelyek szintén segítik az elítélt nevelését és reszocializálását.” (Miniszteri indokolás 1998: LXXXVII. Tv.)

A Bv. tvr. rendelkezései szerint a bv. bíró a feltételes szabadságról annak lehetséges időpontja előtt, az elítélt meghallgatása után határoz. A bv. intézet a feltételes szabadságra bocsátás esedékessége előtt kettő hónappal, illetve ha ennél kevesebb idő áll rendelkezésre, haladéktalanul megteszi az előterjesztést a bv. bírónak. A meghallgatás időpontját a bv. bíró, a bv. intézet előterjesztésétől számított 8 napon belül kitzüzi és 30 napon belül, határoz. Amennyiben azonban az elítélt az előzetes fogvatartásban töltött időre figyelemmel, az ítélet jogerőre emelkedésekor már feltételes szabadságra lenne bocsátható, úgy soron kívül kell határozni. (Erre utal a 108/1979 IM utasítás 9.§ (1) bekezdés c./ pontjában foglalt rendel-

kezés is, miszerint a bv. bíró a szabadságvesztésről kiállított értesítés és a rendelkezésre álló egyéb iratok alapján megvizsgálja, hogy az elítélt nem töltötte-e előzetes fogvatartásban annyi időt, hogy feltételes szabadságra bocsátására kerülhet sor.) Az objektív feltételek fennállása mellett szükség van a bv. intézet előterjesztésére, ami tartalmazza a nevelői véleményt, értékelést, de a büntetés-végrehajtási adatokon kívül kiterjed az elítélttel kapcsolatos fontosabb eseményekre, így a viselkedésére, tanulására, munkavégzésére, a jutalmazására és fegyelmezésére, a szabadidő eltöltésének módjára, a kapcsolattartásra, a szabadulásra való felkészítés érdekében tett intézkedésekre.

A Bv. tvr. ugyanakkor a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatban egyéb, kötelező érvényű rendelkezést nem tartalmaz. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet azonban meghatározza azokat az eseteket, amikor a bv. bíró határozatában foglaltakkal ellentétben, az elítélt feltételes szabadságra bocsátása mégsem lehetséges. Amennyiben ugyanis a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező bírósági határozat kelte és a szabadon bocsátás határideje közötti időben az elítélt előzetes letartóztatásba helyezik, vagy szabadságvesztés végrehajtását rendelik el, úgy a feltételes szabadságra bocsátása nem lehetséges. Ilyen esetben az intézet az illetékes bíróságot haladéktalanul tájékoztatja.

A büntetés végrehajtása alatt kifogásoltan magatartást tanúsító elítélt feltételes szabadságra bocsátható akkor is, ha a büntetés végrehajtása előtt indult büntetőeljárás a büntetés végrehajtása alatt is folyik ellene. A BH 1997/3/106. számú döntésének indokolása ezzel kapcsolat-

ban rámutat arra, hogy a Btk. 47. §-a az elítélttel szembeni újabb büntetőeljárást a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményéből kizáró okként nem határozza meg, és ezért nem lehet olyan következtetést levonni, mely szerint az elítélttel szemben folyamatba tett újabb büntetőeljárás ténye már eleve arra utal, hogy a büntetés célja további szabadság-elvonás nélkül nem érhető el.

A Bv. tvr. 8. § (2) bekezdése rendelkezik a feltételes szabadságra bocsátás mellőzéséről, amikor a bv. bíró, a bv. intézet előterjesztésére az elítéltet nem bocsátja feltételes szabadságra. Ebben az esetben azonban a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét később újból megvizsgálhatja. Ebben a vonatkozásban a bv. bíró, a bv. intézet számára határidőt tűz ki, amelynek kiegészítő véleményt és javaslatot kell előterjesztenie. Amennyiben a bv. intézet parancsnoka a meghatározott időpontban nem tesz újabb előterjesztést, a bv. bíró felvilágosítást kér. De ha a bv. bíró, a feltételes szabadságra bocsátás mellőzése mellett, annak későbbi megvizsgálására határidőt nem tűzött ki, az intézet csak akkor tehet ismételt előterjesztést, ha az elítélt magatartásában tartósan kedvező változás következett be.

A jogszabályi rendelkezések ugyanakkor biztosítják a bv. bíró részére a feltételes szabadság kérdésében való döntés meghozatalakor, a meghallgatás rövid időre történő elnapolását, amennyiben ez a döntés meghozatalához szükséges adatok beszerzése érdekében történik. Ez a rendelkezés is arra utal, hogy a bv. bíró, megalapozott döntése meghozatala érdekében bizonyítás felvétele nélkül is széleskörű adatgyűjtést és pontosítást végezhet. A bv. bíró, a meghallgatáson, az el-

ítélten kívül, meghallgathatja a bv. intézet parancsnokát vagy annak megbízottját, és a meghallgatás szükségessége mellett értesített ügyész is. Ha a döntés meghozatalához szükséges, betekint az elítéltről vezetett büntetés-végrehajtási nyilvántartásokba.

Amennyiben a bv. bíró, a meghallgatás eredményeként beszerzett adatokból arra a következtetésre jut, hogy az elítélt feltételes szabadságra bocsátását mellőzi, e feltételes szabadságra bocsátást mellőző érdemi döntése ellen - mivel a törvény másként nem rendelkezik - fellebbezésnek van helye

A feltételes szabadság engedélyezése előtti meghallgatással kapcsolatban, a BH 1996/12/631. számú állásfoglalása több pontban utal arra, hogy a bv. bíró eljárására ebben az esetben a Bv. tvr. speciális rendelkezései az irányadók, ily módon a meghallgatás a védő értesítése nélkül is megtartható és részére a határozatot nem kell kézbesíteni. Az állásfoglalás indoklása szerint a Bv. tvr. 6. §-ának (7) bekezdésében leírt azon rendelkezés, amely szerint, e törvényerejű rendelet vagy más jogszabály másként nem határoz, a büntetés-végrehajtási bíró eljárására, a büntetőeljárás szabályai az irányadók. Ez nem értelmezhető úgy, hogy a bv. bírói eljárásban, a Be.-nek a különleges eljárásra vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni. Egyéb rendelkezéseit pedig csak annyiban szükséges, amennyiben a Be. 356. §-ából más nem következik. A Bv. tvr. vonatkozó rendelkezései ugyanis nem tartalmazzák nevesítve a különleges eljárás szabályait - mint a bv. bírói eljárásban alkalmazandó eljárást - és a büntető-eljárási törvény sem sorolja fel a bv. bírói eljárásokat az egyes különleges eljárások

között. A Bv. tvr. speciális rendelkezései pedig megelőzik a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályait, amely abban tükröződik, hogy a Be. különleges eljárásai körében a *meghallgatás csak lehetőség*, míg a bv. bírói eljárásban a meghallgatás minden esetben *kötelező*. Attól a bv. bíró nem tekinthet el. A bíróság mindezek alapján, arra a következtetésre jutott, hogy a büntetőeljárás szabályai abban az esetben irányadók a büntetés-végrehajtási bíró számára, amennyiben a törvényben meghatározott feltételek megléte esetén tárgyalást tart. Ez esetben kötelező számára az ügyész és a védő jelenlétének biztosítása.

Amennyiben a feltételes szabadságra bocsátott elítéltet a bv. bíró pártfogó felügyelet alá helyezte, és az elítélt a pártfogó felügyelet magatartási szabályait megszegte, a pártfogó, illetve a rendőrség a feltételes szabadság megszüntetése érdekében az ügyészhez fordul. Az ügyész a rendelkezésére bocsátott bizonyítási eszközöket mérlegeli, szükség esetén további bizonyítási eszközök, megjelölését kérheti a pártfogótól, vagy a rendőrségtől. Ha a magatartási szabályok megszegése miatt a feltételes szabadság megszüntetésének lehet helye, úgy az ügyész az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes bv. bírónak indítványt tesz. A bv. bíró az indítványnak a bírósághoz érkezését követő nyolc napon belül kitüzi a meghallgatás időpontját, és már a meghallgatás előkészítése során beszerzi az elítélt pártfogó felügyelete végrehajtásának iratait, és intézkedik, hogy a szükséges bizonyítékok rendelkezésre álljanak.

A bv. bíró az indítvány érkezésétől számított 30 napon belül határoz. A meghallgatás alapján az elítélt feltéte-

les szabadságát vagy megszünteti, vagy a feltételes szabadság megszüntetésére tett indítványt elutasítja. Amennyiben az ügyész az indítványát alapos okkal visszavonta, a bv. bíró az eljárást megszünteti.

A magánelzárás fegyelmi fenyítés elleni fellebbezés

A Bv. tvr. 7/B.§ (1) bekezdése a bv. bíró hatáskörébe utalja az elítéltnak a büntetés-végrehajtási intézet magánelzárás fenyítést kiszabó határozata elleni fellebbezés elbírálását.

A magánelzárás fenyítés a Bv. tvr.-ben meghatározott legsúlyosabb fenyítés, ami a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott, fegyelmi vétséget elkövető elítéltnél, előzetes letartóztatásban és az elzárást töltő személyekkel szemben alkalmazható, amelynek időtartama fegyházban harminc, börtönben húsz, fogházban tíz napig terjedhet. Fegyelmi vétséget követ el a fogvatartott, amennyiben a büntetés-végrehajtás rendjét vétkesen megszegi, más fogvatartottat fegyelmi vétség elkövetésére szándékosan rábir, vagy más fogvatartott részére fegyelmi vétség elkövetéséhez, szándékosan segítséget nyújt. A fenyítés ideje alatt az elítélt kívülállggal való kapcsolattartásának joga jelentős mértékű csorbát szenved, hiszen nem küldhet és kaphat csomagot, nem fogadhat látogatót, és emellett nem vásárolhat személyes szükségleteire, és nem veheti igénybe a büntetés-végrehajtási intézet művelődési és sportolási lehetőségeit, sajtóterméket nem olvashat.

Mivel ez a legsúlyosabb fegyelmi fenyítés, kiszabásánál különös gondot kell

fordítani a fegyelemsértés alapjául szolgáló magatartás értékelésére, az elítélt addigi magatartására.

A büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről rendelkező 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 6. § (1) bekezdése szerint a fogvatartottat a fegyelmi eljárás során meg kell hallgatni.

A fegyelmi eljárás elrendelését írásban kell kezdeményezni, és abban meg kell jelölni a fogvatartott azonosítására vonatkozó adatokat, a fegyelmi vétség alapjául szolgáló cselekmény elkövetésének a helyét és idejét, a cselekmény rövid leírását, az esetleges bizonyítási eszközöket.

A fegyelmi eljárás során a legfontosabb eljárási cselekményeket, így különösen a fogvatartott védekezését, indítványait és a tanúvallomásokat jegyzőkönyvbe kell foglalni.

A fegyelmi vétséget elkövető fogvatartottal szemben fegyelmi fenyítés kiszabása csak tárgyalás alapján lehetséges, amelyen a fegyelmi jogkör gyakorlója a fogvatartott jelenlétében ismerteti az eljárás alapjául szolgáló cselekményt és a bizonyítékokat, majd meghallgatja a fogvatartott védekezését.

A fegyelmi tárgyalás alapján meghozott fegyelmi fenyítést kiszabó határozatot a fogvatartott előtt szóban ki kell hirdetni, majd ezt követően nyilatkoznatni kell, hogy azt tudomásul veszi, vagy ellemez panaszt, illetve fellebbezést kíván bejelenteni.

A büntetés-végrehajtási intézet magánelzárást kiszabó határozata ellen az elítélt a büntetés-végrehajtási bíróhoz fellebbezéssel élhet. A fellebbezést a határozat közlésekor nyomban be kell jelenteni, ami azért is lényeges, mert a fellebbezés-

nek a magánelzárás végrehajtására hasznosító hatálya van.

A büntetés-végrehajtási bíróság a magánelzárás fenytést kiszabó határozat ellen bejelentett fellebbezést az iratnak hozzá való érkezésétől számított öt napon belül bírálja el, a bv. bíróság eljárására vonatkozó általános szabályok szerinti meghallgatás alapján.

A meghallgatás kötelező jellegét hangsúlyozza a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága jogegységi tanácsának 2000. június 21. napján kelt 4/2000. BJE számú határozata is. (A határozat rendelkező része szerint ugyanis: „a büntetés-végrehajtási bíróság az elíteltet köteles meghallgatni, mielőtt a bv. intézet fegyelmi határozata elleni fellebbezést elbírálja.”) A jogegységi tanács a határozat indokolási részében rámutatott arra, hogy a bv. bírónak - a már többször idézett és megjelölt - a Bv. tvr. 6. § (3) bekezdés b./ pontjában szabályozott eljárása *elsőfokú bírósági eljárás*. Figyelemmel arra, hogy a bv. bíróság „elsőfokú” eljárásában hozott döntése az elítelt alapvető jogait és kötelességeit érinti, nem zárható el attól, hogy a bv. bíróság döntése előtt öt személyesen meghallgassa.

A már említett rendelkezések azonban csak a bv. bíróság eljárásának szabályairól rendelkeznek. Azonban a bv. bíróságot - a magánelzárás fenytést kiszabó határozat elleni fellebbezés elbírálásakor - megillető jogkörrel sem a Bv. tvr., sem a 11/1996. (X. 15.) IM rendelet nem tartalmaz rendelkezéseket. A 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 24.§ (1) bekezdésében foglaltak ugyanis a fegyelmi fenytést elleni jogorvoslat vonatkozásában csak a bv. intézet parancsnokát megillető jogosítványokról rendelkeznek.

Eszerint a parancsnok a fegyelmi ügyben öt munkanapon belül másodfokú határozatot hoz, amellyel az első fokú határozatot helyben hagyhatja. Vagy enyhébb fenytést szabhat ki, vagy a fegyelmi eljárást megszüntetheti, illetve az első fokú határozatot hatályon kívül helyezheti és új első fokú eljárás lefolytatását, rendelheti el. Ezt a másodfokú határozatot a fegyelmi jogkör gyakorlója a fogvatartott meghallgatása után, tárgyaláson hozza meg.

A már hivatkozott rendelkezések azonban a bv. bíróság eljárására és jogkörére vonatkozóan speciális szabályokat nem tartalmaznak. A Bv. tvr. - többször hivatkozott - 6. § (7) bekezdése szerint, amennyiben e törvényerejű rendelet vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a bv. bíróság eljárására a büntető-eljárás szabályai az irányadók. A bv. bíróság végzése elleni fellebbezést a megyei bíróság másodfokú tanácsa tanácsulésen, bizonyítás felvétele esetén tárgyaláson bírálja el. A bíróság eljárására egyébként a fellebbezés vétségi eljárásban elintézésének szabályai az irányadók. Ez alapján pedig lehetséges az, hogy a másodfokú eljárás során a megyei bíróság a Be. 270. § (2) bekezdésében foglaltakra figyelemmel, a Be. 260. §-a alapján az elsőfokon eljáró bv. bíróság végzését megváltoztassa, és ily módon hozzon a törvénynek megfelelő határozatot, amelyben a fenytést tartalmát a fegyelmi vétség súlyával arányban akár mérsékelheti is. Konkrét ügyben a Pest Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság, végzésének indokolásában rögzítette, hogy a bv. bíróság határozata elleni fellebbezés elbírálásakor, a vétségi eljárás szabályai szerint kell eljárni a Be. 271-

275. §-okban foglalt általánostól eltérő rendelkezések figyelembe vételével.

A bűnmegelőzési ellenőrzésről

A rendőrségről szóló, 1994. évi XXXIV. törvény 35. §-a rendelkezik a bűnmegelőzési ellenőrzésről, amelynek célja a háromévi szabadságvesztésből szabadult személy ellenőrzése, feltéve, ha az általa elkövetett bűncselekmény elbírálásakor - a bűncselekmény tárgyi súlyát növelő - az Rtv. 69. § (3) bekezdésében meghatározott bármelyik bűncselekmény típusba az érintett személy által elkövetett bűncselekmény besorolható, és a büntetés végrehajtása során tanúsított - a bűnöző életmód folytatására, a bűnöző kapcsolatok felújítására utaló - magatartásból alaposan következtetni lehet arra, hogy ismét bűncselekményt fog elkövetni.

Ennek az új jogintézmény bevezetésének jogpolitikai indoka az volt - amint az a rendőrségről szóló törvényhez fűzött miniszteri indokolásból kiderül -, hogy a társadalom fokozott védelme érdekében lehetőséget teremtsen a potenciális bűnelkövetők rendészeti ellenőrzésére.

A törvényi szabályozás az ellenőrzés elrendelésének feltételeit összekötő feltételként határozza meg, így bármelyik feltétel hiánya e jogintézmény alkalmazhatóságát lehetetlenné teszi.

Az egyik feltétele az ellenőrzés elrendelésének - a törvény szóhasználatára szorít - a háromévi szabadságvesztésből szabadulás. A törvény azonban nem ad útmutatást abban a vonatkozásban, hogy a szabadulás a feltételes szabadságra bocsátást is magába foglalja, vagy csak a bíróság által kiszabott háromévi szabadság-

vesztésből - a büntetést ténylegesen, teljes tartamában kitöltve - szabaduló személyekre lehet e rendelkezéseket vonatkoztatni. De úgy gondolom nem mellékes az a körülmény sem, hogy a törvény által meghatározott bűncselekményi kategóriák Btk.-ban meghatározott büntetési tételei hogyan alakulhatnak.

A törvényhez fűzött miniszteri indoklás alapján ugyanakkor „*a rendőrség ellenőrizheti, valamennyi két éves letöltött szabadságvesztésből szabaduló elítéltet, valamint a visszaesőt függetlenül a kitöltött szabadságvesztés tartamától*”.

Hogyan lehetséges az, hogy az idézett törvényi rendelkezéshez fűzött miniszteri indoklás sokkal tágabb kereteket határoz meg a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendeléséhez? A törvényi meghatározás vajon miért nem cizellálja jobban a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelésének objektív feltételét?

Az ellenőrzés elrendelésének további feltétele a rendőrségről szóló törvényben meghatározott bűncselekményi kategóriák valamelyikének fennállása, amely feltétel fennállásának megállapítása különösebb problémát nem jelent.

További szükséges feltétel a büntetés végrehajtása során tanúsított magatartás, amiből alaposan lehet következtetni arra, hogy az érintett személy ismét bűncselekményt fog elkövetni. De vajon az érintett személynek a büntetése végrehajtása során tanúsított magatartásáról az ellenőrzés elrendelésének kezdeményezésére jogosult hogyan, milyen formában és kitől kérhet tájékoztatást?

Ennek az utolsó, szükséges elem vizsgálatakor felmerül bennem az is, hogy ha a bűnmegelőzési ellenőrzését annak a személynek is el lehet rendelni, akit a

büntetés-végrehajtási bíró feltételes szabadságra bocsátott, és ezért különös tekintettel kell vizsgálni, hogy az elítéltnak korábbi életviteléhez képest a magatartásában, erkölcsi szemléletében következett-e be kedvező változás, mutat-e készséget arra, hogy a jövőben törvénytisztlő életmódot fog folytatni, akkor - még ha csak elméleti szinten is - e jogintézmények alkalmazhatósági feltételei fennállásának vizsgálatakor ellentmondásokba ütközhetünk.

A bűnmegelőzési ellenőrzést, az elítéltet szabadító büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerint illetékes rendőr-főkapitányság, a szabadulást megelőzően egy hónappal kezdeményezi a büntetés-végrehajtási intézet székhelye szerinti megyei bíróságon működő büntetés-végrehajtási bírónál. A törvény tehát meghatározza a kezdeményezés időpontját, amelyről a kezdeményezésre jogosultnak tájékozódnia kell.

A 6/1996.(VII. 12.) IM rendelet 201. § (2) bekezdése szerint a szabadon bocsátást megelőző szabadítási eljárás legfeljebb negyvennyolc óráig tarthat. A 202. § (1) bekezdése szerint a szabadon bocsátásról hetvenkét órán belül kell értesíteni az elsőfokon eljáró bíróságot, vagy az összbüntetést elsőfokon hozó bíróságot, a szabaduló lakóhelye szerint illetékes rendőrkapitányságot, a Belügy-minisztérium illetékes szervét. A tájékoztatási kötelezettség tehát - a jelenleg hatályos rendelkezések szerint - a szabadon bocsátást követően keletkezik.

De ha a feltételes szabadságot is irányadónak tekintem, akkor a bv. intézet az esedékesség előtt két hónappal - illetve ha ennél kevesebb idő áll rendelkezésre haladéktalanul - előterjesztést tesz a bv.

bírónak. A hatályos rendelkezések egyéb irányú tájékoztatási kötelezettséget nem írnak elő.

A törvény részletesen meghatározza a büntetés-végrehajtási bíróhoz előterjesztendő kérelem kötelező tartalmi elemeit, amely az érintett személyi adatain kívül tartalmazza az elítélés alapjául szolgáló bűncselekmény minősítését, a bíróság által kiszabott büntetést, a visszaesői minőséget, illetve azokat az adatokat, amelyek a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelését megalapozzák, így különösen a büntetés végrehajtása során tanúsított magatartásra vonatkozó, illetve a bűnöző életmód folytatására vagy a bűnöző kapcsolatok felújítására utaló adatokat.

A bűnmegelőzési ellenőrzést a büntetés-végrehajtási bíró rendeli el, eljárására a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet szabályai az irányadók (1994. évi XXXIV. Tv. 35/A.§ (3) bekezdés). Amennyiben a bv. bíró a Bv. tvr. II. fejezetében foglaltaknak megfelelően jár el, úgy a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelése csak meghallgatás alapján és végzéssel történhet. A bv. bíró az előterjesztett kérelem, valamint a bv. intézet által rendelkezésére bocsátott iratok áttanulmányozása és gondos mérlegelésén kívül köteles lesz meghallgatni az elítéltet is.

A meghallgatás keretében sor kerülhet a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelése szempontjából fontos körülmények pontosítására. De ha az elítélt (vagy a jelenlévő védője) valamelyik megállapítással nem ért egyet, és a teljes körű tisztázás érdekében bizonyítás felvételét is kéri és a bv. bíró bizonyítás felvétele érdekében tárgyalást tűz ki, úgy a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelése tár-

gyában a vétségi eljárás szabályai szerint kell a tárgyalást megtartani, amelyen az ügyész és a védő részvétele - mivel fogvatartott személyről van szó - kötelező. Egy potenciális bűnelkövető rendészeti ellenőrzése elrendelése tárgyában ügyészi és védői részvétellel tartott tárgyalás? ezen talán érdemes egy kicsit elgondolkodni.

A rendőrségről szóló törvényhez fűzött miniszteri indokolás szerint a rendőrség az ellenőrzést határozati úton rendeli el. A miniszteri indokolás hivatkozott része ugyanakkor ellentétes a törvényben foglaltakkal, mely szerint az ellenőrzést a büntetés-végrehajtási bíró rendeli el, mégpedig végzéssel. A végzést a bv. bíró az elítélt szabadulásának napjáig hozza meg. De ezen túlmenően sem a rendőrségről szóló törvény, sem a bűnmegelőzési ellenőrzésről rendelkező 28/1999.(VIII. 13.) BM rendelet nem tartalmaz rendelkezéseket arról, hogy a bv. bíró által meghozott végzés - minimálisan - milyen kötelező tartalmi elemeknek kell, hogy megfeleljen. Az elrendelt ellenőrzés tényleges időtartama sincs konkrétan meghatározva, bár a 28/1999. (VIII. 13.) BM rendelet 5. § (2) bekezdése szerint az ellenőrzés foganatosítása a szabadságvesztésből szabadulást követő egy év elteltével nem folytatható tovább. Ha ezt veszem alapul, akkor a bv. bírónak az ellenőrzés elrendelésekor már célszerű ezt az egy évet meghatározni a végzésben, mivel az elrendelés alapjául szolgáló okok megszűnése esetén az ellenőrzés megszüntetését ügyis kezdeményezni kell.

A bűnmegelőzési ellenőrzést úgy kell végrehajtani, hogy az érintettnek a társadalomba való beilleszkedését ne akadá-

lyozza, és törekedni kell arra, hogy az ellenőrzés tényéről az ellenőrzött környezete lehetőleg ne értesüljön.

A törvény ezért lehetővé teszi - az egyes meghatározott rendőri intézkedések alkalmazásán túlmenően - a törvényben meghatározott, bírói engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés alkalmazását is. Most már csak az a kérdés, hogy a bűnmegelőzési ellenőrzés tényleges tartalmát kitöltő intézkedésekről kinek és milyen formában kell rendelkezni. Kell-e a bv. bírónak a végzésében bármely intézkedés alkalmazhatóságára utalnia?

A Bv. tvr. rendelkezései szerint a bűnmegelőzési ellenőrzést meg kell szüntetni, a szabadságvesztésből szabadulást követő egy év elteltével, illetve a kezdeményező kérelmére, ha az elrendelés okai már nem állnak fenn. A Bv. tvr. tehát a kezdeményezőt - azaz a bűnmegelőzési ellenőrzés elrendelésének kezdeményezésére jogosultat - ruházza fel azal a joggal, hogy az elrendelés okainak megszűnése esetén, az ellenőrzés megszüntetését kezdeményezze az elrendelő büntetés-végrehajtási bírónál. A bűnmegelőzési ellenőrzésről szóló 28/1999. (VIII. 13.) BM rendelet 5.§ (1) bekezdése ugyanakkor a foganatosító - tehát az ellenőrzést végrehajtó - részére biztosítja ezt a jogot. A BM rendelet az ellenőrzés megszüntetése kezdeményezésére még egy, a Bv. tvr.-ben nem jelölt okot határoz meg, mégpedig az ellenőrzés alá vont személy szabadságvesztés-büntetésének foganatba vételét.

A BM rendelet az ellenőrzés foganatosításának befejezéséről és a megszüntetés kezdeményezéséről, az elrendelés kezdeményezője felé, haladéktalan tájékoztatá-

si kötelezettséget ír elő. De vajon kit terhel ez a tájékoztatási kötelezettség?

A bűnmegelőzési ellenőrzés megszüntetésének kezdeményezése csak a kezdeményezőt illeti meg (Bv. tvr. 13/A. § (3) bekezdés b./ pont), vagy a BM rendelet szabályai szerint a foganatosító lesz a megszüntetés kezdeményezője, amiről majd tájékoztatási kötelezettség terheli a BM rendelet szabályai szerint.

Az ellenőrzés megszüntetése bv. bírói hatáskörbe van utalva úgy, mint az ellenőrzés elrendelése. Bár erre külön utalás nincs, a törvény szövegezéséből számomra az következik, hogy az ellenőrzés megszüntetésekor a bv. bíró eljárására szintén a Bv. tvr. rendelkezései lesznek az irányadók. Vagyis ebben a kérdésben is az elítélt (?) meghallgatása után kellene határozni? Esetleges bizonyítás felvétele esetén a vétségi eljárás szabályai szerint tárgyalást kellene kitűzni?

Nagyon dicséretes dolog, hogy a társadalom fokozott védelme érdekében a bűnöző életmódra berendezkedő, potenciális bűnelkövetők - bár én ezzel a megjelöléssel sem értek teljesen egyet - rendészeti ellenőrzésének „*legális alapját*” a törvényhozás megteremtette, de úgy gondolom, hogy ez a jogintézmény csak akkor fogja igazán betölteni célját, ha a jogalkotók kellő gondot fordítanak arra is, hogy e jogintézmény tartalommal való kitöltése és ily módon végrehajtása is a törvénynek megfelelő legyen.

Akkor lehet majd igazán elmondani, hogy „*az ellenőrzéssel fenyegetettség*”, illetőleg e hatáskör célirányos gyakorlása jelentősen javíthatja a bűnüldözés hatékonyságát, az állampolgárok törvényiszteelő többségének eredményes védelmét a bűnözéssel szemben.

A kiutasítás végrehajthatóságának vizsgálata

A külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvényt módosító 2001. évi XXXIX. törvény 97. §-a a Bv. tvr-t, a bv. bíró hatáskörének kibővülését eredményező rendelkezésekkel egészítette ki. Bár ezek e rendelkezések csak 2002. január 1. napján lépnek hatályba - a bv. bíró feladat és hatásköre sokszínűségének és szerteágazóságának alátámasztása céljából - essék erről is néhány szó.

A Btk. 61. §-a szerint, azt a nem magyar állampolgár elkövetőt, akinek az országban tartózkodása nem kívánatos a Magyar Köztársaság területéről ki kell utasítani.

A 2002. január 1. napjától hatályos rendelkezések szerint azonban a bíróság által kiszabott mellékbüntetés nem hajtható végre, ha a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény rendelkezései (43. §) szerint a végrehajtásnak azért van akadálya, mert nincs olyan ország, amelyben a külföldi nincs kitéve üldözésnek, kínzásnak, embertelen, illetőleg megalázó bánásmódnak, és ahonnan nem küldhető vissza olyan országba, ahol üldözésnek vagy emberi jogai, megsértésének lenne kitéve.

A kizáró ok fennállásának megállapítása iránt az ügyész tesz indítványt a bv. bírónak, de magának az eljárásnak az idegenrendészeti hatóság lesz a kezdeményezője (a törvény szövegezése szerint).

A törvény az eljárásra nézve speciális szabályokat nem ír elő, csupán ille-

tékességi szabályt határoz meg. Az eljárást ugyanis annak az idegenrendészeti hatóságnak a területén illetékes bv. bíró folytatja le, amelynek területén az elítélt tartózkodik. Az már a Bv. tvr. jelenleg is hatályos rendelkezéseiből következik, hogy a bv. bíró ebben a kérdésben is az érintett elítélt meghallgatása után dönt. Arról már nem is beszélve, hogy bizonyítás felvétele esetén tárgyalást kell tartania.

Amennyiben a bv. bíró a kiutasítás végrehajthatóságának kizáró okát megállapítja, az elítéltet nem hozza olyan helyzetbe, hogy vele szemben ezt a mellékbüntetést a későbbiekben ne lehetne végrehajtani. A törvény ugyanis akként rendelkezik, hogy az idegenrendészeti hatóság kezdeményezése alapján az ügyész indítványára, de legalább 2 évente meg kell vizsgálnia a kiutasítás végrehajthatóságát.

A törvény tehát az idegenrendészeti hatóság „kötelességévé” teszi a mellékbüntetés esetleges kizáró okainak feltérképezését, feltárását, hiszen a bv. bíró ebben a kérdésben hivatalból nem dönthet.

Míg a jelenleg hatályos rendelkezések szerint a kiutasítás végrehajtása a rendőrség feladata, 2002. január 1. napjától a területi idegenrendészeti hatóság hatáskörébe kerül.

Amint arra az általam önkényesen kiragadott jogintézmények tárgyalásánál utaltam, a bv. bíró a törvényi rendelkezések szerint hatáskörébe utalt feladatok ellátásakor a Bv. tvr. rendelkezései szerint jár el. A bv. bíró sajátos, az igazságszolgáltatás körébe vágó feladatokat lát el, és talán ez indokolta azt, hogy az eljárására vonatkozó speciális

rendelkezéseket a Bv. tvr. külön fejezetben határozza meg.

A Bv. tvr. többször hivatkozott rendelkezése szerint amennyiben a törvényerejű rendelet vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a büntetés-végrehajtási bíró eljárására a büntetőeljárás szabályai - és nem nevesítve a büntető-eljárás törvény különleges eljárásokra vonatkozó szabályait - az irányadók. Érvényesül tehát a „*lex specialis derogat legi generali*” elve, ami szerint a Bv. tvr. speciális rendelkezései a Be. általános rendelkezéseit megelőzik. Így a bv. bíró eljárásában minden esetben kötelező az elítélt meghallgatása, amelynek azonban alaki szabályairól sem a Bv. tvr.-ben, sem egyéb jogszabályban rendelkezés nincs.

A bv. bíró - mivel speciális igazságszolgáltatási fórumnak is tekinthetjük - feladatainak teljesítése gyors döntést igényel, ami eljárásának formalizálása, a garanciák fokozása ellen hat. Amennyiben a bv. bíró bizonyítást akar felvenni, úgy tárgyalást tart, amelyre - a Bv. tvr. rendelkezéseiből következően - a vétségi eljárás szabályai az irányadók, amelyen az ügyész és a védő részvétele kötelező.

Ebben a kérdés körben már „csak” annak megítélése problémás, hogy mikor minősül valamely eljárási cselekmény foganatosítása bizonyításnak, azaz mi az elhatárolási szempont, ami majd a meghallgatás vagy a tárgyalás irányába billenti a mérleget. „*Ha az elítéltnak a bv. bíró kérdéseket tesz fel, vagy a nevelőt arra vonatkozóan hallgatja meg, amit a nevelői vélemény tartalmaz, mintegy annak alátámasztásként, kiegészítése céljából, a meghall-*

gátás tárgykörébe tartozik. Abban az esetben, ha ugyanazt a nevelőt valamely tényre, az elítélt valamely cselekvőségére nézve hallgatja meg, abban az esetben tanúként meghallgatásra kerül sor, amely bizonyítás felvételét jelenti, s mint ilyen, már a tárgyalás körébe tartozik.”

A bv. bíró az eljárása során egyesbíróként jár el. Tárgyalás tartása esetén

eljárásában, a vétségi eljárásban tartott tárgyalásra vonatkozó szabályok és elvek érvényesülnek, amely szabályok és elvek - különösen a közvetlenség, a nyilvánosság elve - tényleges érvényesülése és érvényesítése a jogalkalmazás területének neuralgikus pontjai.

Dr. Végh Marianna

Irodalomjegyzék

1.) **Lőrinc József—Nagy Ferenc:** *Börtönügy Magyarországon. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Sajtóiroda, 1997*

2.) **Vókó György:** *A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialógus Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999*

3.) **Balogh László—Dr. Horváth Tibor:** *Büntetés-végrehajtási jog. BM Könyvkiadó, 1983*

4.) **Vókó György:** *A bv. bírói eljárás. Börtönügyi Szemle, 1983. évi 4. szám*

5.) **Vókó György:** *A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a végrehajtás alakításában. Magyar Jog, 1990. évi 10. szám*

6.) **Vókó György:** *A büntetés végrehajtást övező szükséges garancia- és kontroll-rendszeréről. Ügyészek Lapja, 1994. évi 5. szám*

A védő a büntetés- végrehajtásban

A büntetőeljárás főszereplője - nem vitásan - a terhelt. Fogalmába beletartozik az elítélt is, akivel szemben a felelősségre vonó eljárást már jogerősen lefolytatták. Az elítéltek egy részét végrehajtandó szabadságvesztéssel¹ büntetik, akik ezt különböző fokozatú büntetés-végrehajtási intézetekben töltik le.² Ezen időszakban is azonban fennáll terhelti státuszuk, a hozzá kapcsolódó jogosítványokkal, köztük a jogi védelemmel. Nézetem szerint a védői jogosultság nem zárul le sem az ítélet jogerőre emelkedésekor, sem pedig a rendkívüli perorvoslatok lezárásakor. A különleges eljárások gyakran időben a rendkívüli perorvoslatok után következnek, mégis védői közreműködésre lehetőség van. A büntetőeljárás utolsó fázisát kitevő büntetés-végrehajtásban is megilleti a terheltet a védő, jogosítványaival együtt.³

A védő igénybe vételének jogosultsága nem is szerepel az elítéltek általános jogosultságait felsorakoztató 2.§-ban.⁴ Vagyis olyannak tűnik, mintha ebben az eljárási szakaszban a terheltet már nem illetné meg a büntetőeljárásra vonatkozó, alkotmányban is rögzített jog, pedig az alapszabályunk, valamint a Be. az eljárás minden szakaszában feljogosítja a terheltet védő igénybe vételére. Önmagában az a tény, hogy a büntetés-végrehajtás szabályai külön jogszabályban részletezettek terjedelme miatt - nem zárja ki, hogy a szakaszt is a büntetőel-

járás részének tekintsük.⁵ Hiszen a megelőző eljárás jogpolitikai-igazságügyi szempontból mit sem ér, ha az ítélet (a büntetés) végrehajtása nem történik meg. Analógiával élve, ha létrejön (mint ahogyan néhány államban már létezik, pl. Németországban) hazánkban is a Herke Csongor által javasolt külön törvény az előzetes letartóztatásról (és a hozzá kapcsolódó intézményekről), attól az nem fog elválni a büntetőeljárástól, legfeljebb a szabályozása lesz különálló. Tehát a büntetés-végrehajtás ugyanúgy része a büntetőeljárásnak, mint az azt megelőző eljárás. Ebből következően a büntetés-végrehajtási szakaszban is törvény által biztosítani kell a terheltnek a hivatásos védőhöz való jogot. Az elítéltet minden jogorvoslati jog egyébként megilleti, védőt vehet igénybe az ellene indított fegyelmi vagy kártérítési eljárásban, igaz ezt miniszteri rendeletek tartalmazzák és nem törvény.

Miután megvilágítottam a büntetés-végrehajtás külön szabályozottságát, de nem külön állását, felmerül a kérdés, vajon az általános Be. szabályok alkalmazhatók-e a védő kirendelésével, illetve meghatalmazóval kapcsolatban? Utóbbira egyértelmű a válasz; a terhelt a büntetés-végrehajtási szakaszban is meghatalmazhat védőt és ezt megtehetik a hozzátartozók is. Nem tűnik ilyen világosnak a válasz a kirendelt védővel kapcsolatban; a tvr. „hallgatásba” burkolódik, er-

ről nem tesz említést semmilyen formában. Álláspontom szerint a terheltnek ebben az eljárási szakaszban is joga van védőt kirendeltetni, minden a fogvatartás során felmerülő bv-bírói eljárási cselekménnyel kapcsolatban. A tvr. tucatnál több ilyen felsorol (pl. a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása, enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása, fenyítés elleni fellebbezés elbírálása, feltételes szabadságra bocsátás, feltételes szabadság megszüntetése, más munkahely kijelölése a közérdekű munka végrehajtására, közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre, pártfogó felügyelettel kapcsolatos eljárás, bűnmegelőzési ellenőrzés, szabadságvesztés fokozatának utólagos megváltoztatása, javítóintézetből ideiglenes elbocsátás megszüntetése), amelyek – szinte kivétel nélkül – a terhelt élethelyzetét igen súlyosan érintik. Az érintés egyúttal kockázatot jelent, a terhelt helyzetének rosszabbodását eredményezheti, hátrányára is történhetnek az intézkedések. Már az elnevezésükből is látszik, hogy javarészüket a terhelt terhére indul, az ellen a terheltnek védekeznie kell, illetve kívánatos.

A büntetőeljárás terheltje – Tremmel Flórián szavaival élve – „*halmozottan hátrányos*”⁶ helyzetű, főleg a hatósággal szemben. A fogvatartott, bv-intézetben levő elítelt méginkább az, akinek kapcsolatai is erősen korlátozottak. Közöttük a védővel való kapcsolatfelvétel, kapcsolattartás, érintkezés, a jogi segítség igénybe vétele. Éppen ezért nézetem szerint a büntetés-végrehajtási szakaszban is szüksége van a terheltnek hivatásos védő támogatására. A terheltnek lehetőséget kell adni a védő kirendelteté-

sére. Erre vonatkozó jogát a bv. alapjogszabályban, a bv-intézet általános szabályzatában, mind az egyes büntetés-végrehajtási bíró előtti eljárásban meg kell jeleníteni, erre figyelmét fel kell hívni. Ezek a hazai jogalkotásból és alkalmazásból kimaradtak és kimaradnak.

A Bv. tvr. mindösszesen odáig jutott el, hogy ha a megyei (fővárosi) bíróságon működő büntetés-végrehajtási bíró a bizonyítás érdekében tárgyalást tart, akkor az ügyész mellett a védő is részt vehet az elítélt meghallgatásán. Vagyis egyedül akkor ad felhatalmazást egyáltalán védő jelenlétére, ha bizonyítást vesz fel, egyébként nem is jöhet szóba a védő. Nem derül ki az sem milyen jogosítványai vannak a védőnek a jelenlét mellett, illetve azon túlmenően (pl. észrevétel, indítvány, kérdés, felvilágosítás kérés, jogorvoslat stb.). Ismét felvetődik a kérdés azért „*hallgat*” erről a tvr., mert értelemszerűen a Be-beli védői jogokat gyakorolhatja, ha már jelen van, vagy azért mert más jogot nem kívánt a jogalkotó biztosítani.⁷ A tvr. az utóbbi választ sugallja, miután a védői jogokat sem részletezi, a jogorvoslati alanyoknál sem említi meg. A védővel, mint az eljárás résztvevőjével, az egyszer hivatkozott tárgyaláson kívül csak a magánelzárás végrehajtási szabályakor találkozhatunk, amikor is megengedi ezidő alatt is a védővel való érintkezést. (Bv. tvr. 42.§ (7). bek.) A mindösszesen két védői kiemelés nem lehet a tömör, lényegre törő jogalkotás eredménye, sokkal inkább a hiányosé. Ilyenformán a bv. szakaszt részleteiben szabályozó rendelkezés nem felel meg sem az Alkotmány, sem a Be., sem a nemzetközi követelményeknek.

A bírósági gyakorlat is a tvr. „törvényrontó” hatását erősíti, amikor útmutató határozatban megjelenik: „Az elítélt feltételes szabadságra bocsátásával kapcsolatban a büntetés-végrehajtási bíróról által történő meghallgatás esetén nem a Be-nek a különleges eljárásra vonatkozó rendelkezései, hanem a Bv. tv-nek a rendelkezései az irányadók, tehát a meghallgatás a védő értesítése nélkül is megtartható, és részére a határozatot nem kell kézbesíteni”.⁸

Nemzetközi szinten elfogadott elv és igényelt követelmény, hogy a nyomozást követően ki kell teljesednie a mindkét felet meghallgató eljárásnak. Ez még a nyomozás során felmerülő előzetes le tartóztatás elrendeléséhez szükséges bírósági meghallgatásra is igaz. Pontosan a személyi szabadság – mint fő emberi érték és jog – korlátozásának súlya miatt. A bv. szakaszban folyamatosan, tartósan a szabadság korlátozásáról beszélhetünk, az ebben „szenvédő” terheltet ugyanúgy megilleti a mindkét felet meghallgató eljárás az őt érintő, bíró előtt folyó ügyekben. Erre – nézetem szerint – a hatóságnak, csakúgy mint a büntetőeljárás egészében fel kell hívnia figyelmét, erről fel kell világosítania. Tájékoztatást kell adnia a bírónak (ügyésznek), hogy lehetősége van a terheltnek hivatásos védőügyvéd segítségét kérnie, szükség esetén ennek kirendeléséről gondoskodnia kell. A védő kirendelését ebben a szakaszban is kérheti a terhelt, de ezen jogára fel is kell hívni a figyelmét, nyilatkozatát – csakúgy mint a rendes eljárásban – jegyzőkönyvbe kell foglalni. Ezen túlmenően az eljáró hatóságnak is joga kell hogy legyen a védő kirendelésére hivatalból, ha valamilyen sajátos

okból ezt szükségesnek tartja. A kirendelt védő díját ebben a stádiumban is az államnak nemcsak előlegeznie, hanem viselnie is kell. A védő tevékenysége garanciális elem, a jogállam garanciáinak egyike, az igazságos, alkotmányos büntetőjog és igazságszolgáltatás egyik garanciája. Az ehhez fűződő érdek jogállami érdek, ebből következően az állam nem háríthatja át az egyébként is sokszorosan hátrányos helyzetben levő terhelte. Az állam a védő biztosításával nem a terheltnek „kedvez”, hanem a mindkét felet meghallgató elven alapuló tisztességes eljárás követelményének tesz eleget azáltal, hogy az általa felállított, működtetett, finanszírozott (nyomozási és vádhatóságokkal szemben) – legalább formális – egyensúlyt teremt.

A 90-es évek elején és attól fogva, a bv. intézetek, valamint a fogvatartott terhelték jogainak felügyeletét az ügyészségre bízta a jogalkotó. Ezzel mintegy „letudta” a kötelezettségét, megnyugtatónak tartotta a megoldást és a szakirodalom ebben „hallgatásával” támogatta is. A védő hiányát, a védői jogok csorbaságát, a mindkét felet meghallgató eljárás gyérségét nem vetették fel, a jogok feletti „örkődés” az ügyész, illetve a bv-bíró kezébe került. Az ügyész – pozitív tevékenysége mellett – azonban még a bv-intézetben, mint speciális helyen sem lehet a terhelt jogainak maradéktalan „védője”. A múlt század második felében – ügyvédek híján – még az ügyész látta el a védői feladatokat is. Ám világosan kiderült, hogy ez nem tartható fenn, a vádló nem lehet egyúttal védő is. A bv-szakaszban sem funkcionálhat tisztán és tisztességesen az ügyészi „védelem”. Nem, hiszen gyakorta az ügyész

kezdeményezi azokat a szankcionáló, a terhelt helyzetét nehezíteni igyekvő intézkedéseket, amelyeket fentebb felsoroltam, és amelyekben a bv-bíró jogosult dönteni (pl. feltételes szabadság megszüntetése, közérdekű munka átváltoztatása szabadságvesztésre). Nem várható el az ügyésztől a kettős szerep, nem láthatja el egyúttal maradéktalanul, elfogulatlanul mindkét funkciót. Ahogyan az általános eljárásban nem keverednek a funkciók, itt sem engedhető meg. Az ügyészség bv. intézettel kapcsolatos kontrollja helyes, de nem helyettesítheti a hivatásos védő funkcióját. Sem a végrehajtás általános körülményeivel kapcsolatban⁹, sem az egyes bírói eljárásokban.

Vókó György az ügyészség felügyeleti szerepével kapcsolatban kifejti: „Ahol az egyes emberek alapjogai korlátozás alá esnek - ha törvény vagy bírósági ítélet alapján is - a legmesszebbmenő védelmet kell nyújtani az esetleges hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével szemben. Ehhez az ügyészség rendelkezik kellő hatósági jogosítvánnyal, eszközökkel, szervezettel, szakismerettel, operatív módszerekkel. Az Egyesült Nemzetek Szervezete illetékes bizottságának irányelve szerint az ügyészeknek aktív szerepet kell játszaniuk a bírósági határozat végrehajtásában, felügyeletében, kellő figyelmet kell fordítaniuk a hatalommal való visszaélésre, az emberi jogok súlyos megsértésére.

A bebörtönzött személy védelméről az Európa Tanács 1987. évi börtön szabályokról szóló ajánlása is a börtönigazgatóságtól független joghatóság feladat körébe helyezi a fogvatartottak törvé-

nyességi felügyeletét. A büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyeleti tevékenység feltételezi a rendszeres ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali intézkedési jogosultságot; minden bűnüldöző, igazságszolgáltató, végrehajtó szerv irányába az indítványozási jogosultságot. Ezek együttes megléte biztosíthatja, jelentheti a törvényességi felügyelet elvárható funkcionálását. Ez egyértelműen több, mint a belső ellenőrzés vagy önmagában a jogorvoslati fórum. Utóbbi a bíróság is lehet, és kell is hogy legyen, viszont csak az elítélt által sérelmezett (ha volt erre lehetősége) visszaéléseket tudja elbírálni, ami a bírói pulpitusra kerül (mást nem tehet, hiszen a bírói funkcióval összeegyeztethetetlen a helyszíni kutatás, tényfeltárás, stb.), a többi esetben előforduló törvénysértést már nem tudja alkotmányos helyzeténél fogva észlelni, feltárni.”¹⁰

A gondolatmenettel egyetérték, szükség van az ügyészség felügyeleti szerepére, ám az nem elégséges és nem meríti ki sem a nemzetközi, sem a jogállami, sem a terhelti elvárásokat, amelyek a védő eljárásbeli funkciójára vonatkoznak. A bv-szakasz ilyen formán szükségszerűen „féloldalas”, a bíró előtti procedúra alanyi köre hiányos, hiányzik a védelem hivatásos szereplője, a felkészült, tapasztalattal rendelkező ügyész¹¹ ellenpólusaként.

A terhelt számára a védőügyvéd hiányából adódó nehézségre, bizonytalanságra utal az egyik bv. bírói eljárással kapcsolatos bírósági döntés is, amelyben kimondták: „a büntetés-végrehajtási bíró által hozott elsőfokú végzés a fellebbezésre jogosultak azon nyilatkozatával, hogy nem kívánnak fellebbezéssel élni,

nyomban jogerőre emelkedik. Az elítélt részéről az előbbivel ellentétes - még ugyanazon a meghallgatáson tett perorvoslati nyilatkozat nem tekinthető joghatályosnak."¹²

A meghallgatáson védő nem vett részt, csak az ügyész, a terhelt és bíró. Az ügyész saját jogán fellebbezhet, nem lehet segítője a terheltnek, itt a védő lehetne a garanciális elem, akinek tanácsai alapján - feltehetően - nem lenne ilyen bizonytalan a terhelt.

Az általános szabályok szerint az előzetes letartóztatottnál védőkényszer van. Indoka, hogy a szabadság korlátozásával olyan komoly hátrányok érik a terheltet, hogy védekezéséhez mindenképpen hivatásos szakemberre van szüksége. Nem vitás már, hogy a kényszerintézkedés végrehajtási - általában rendőrségi fogdai - körülményei nagyobb hátrányt jelentenek a terheltre, mint a büntetés-végrehajtási intézetiek az elítéltre.¹³ Mégis az alapja ugyanaz; a terhelt tartós szabadságelvonása. Minden szónak jelentősége van érvelésben. Terheltről van szó továbbra is, hiszen - a törvényi definíción túlmenően - számtalan hátrány érheti a végrehajtás során is. (Látható a bv bíró eljárásaiból is.) Tartósan, nem is ideiglenesen fosztják meg, legfőbb értékétől, a szabadságától. Kérdem tehát, milyen alapon nem biztosítjuk számára legalább az egyes bv-bírói eljárások idején kötelezően a védő? Erre csak egy elméleti ellenválasz lehet, nevezetesen már nem érvényesül a kezdeti ártatlanság vételeme. Itt már jogerősen elítéltről van szó, akinek bűnösségét megállapították.

Ám - véleményem szerint - a bv-bíró előtti eljárásokban, amelyek a terhelt

terhére, „marasztalására” is irányulhatnak, szintén megilleti ez a jogosultság, ugyanúgy biztosítani kell számára a védelmet, a védekezési jogot. Az pedig a bv-körülmények között ugyanúgy korlátozott, mint az előzetes letartóztatásban, tehát szükség van hivatásos jogi szakember, védőügyvéd¹⁴ segítségére.¹⁵

A kérdéskört - a fentiekhez hasonló érveléssel - érintette az Alkotmánybíróságot is.¹⁶ Álláspontja szerint „a Bv. tvr. azon rendelkezése, amely főszabályként kizárja a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv. bíró) végzése elleni fellebbezés lehetőségét, ellentétes az Alkotmány 57.§(5) bekezdésében biztosított jogorvoslatához való joggal, valamint az 55.§(1) bekezdésében foglalt, a személyi szabadságra, illetve az attól való megfosztásra vonatkozó rendelkezéssel. Ennek következtében alkotmányellenesek az Ut. azon rendelkezései, amelyek a fellebbezés kizártsága miatt a bv. bírói határozatok felülvizsgálatára irányadó szabályokat tartalmazzák, mivel azok jogorvoslatnak nem tekinthetők.”¹⁷

Érvelésemet, javaslataimat akkor is fenntarthatóknak tartom, ha tisztában vagyok azon tényekkel, amelyek a védőügyvédi közreműködés gyakorlati gyengeségeit mutatják.

Kövér Ágnes - ugyan az előzetes letartóztatásban levő fogvatartottnaknál - mutatott rá a védőügyvédek mulasztására, ám ez még inkább helyénvaló a bv - intézeti kapcsolattartással kapcsolatban: „A külső ellenőrzés egyik jelentős formája lehetne az ügyvéd rendszeres látogatása is, amely lehetőséget nyújthatna nem csupán arra, hogy a fogvatartott az ügy érdemére nézve informálja ügyvédjét, hanem a fogva tartás körülményeire

és a vele való bánásmódra nézve is. Szükség esetén az ügyvéd e kérdésekben is eljárhatna. Ez a jogosultság és lehetőség azonban többnyire csupán az elméletben létezik. Azokban az esetekben, ahol a fogvatartott nem rendelkezik a szabad védő választás anyagi szükségleteivel (ez elég gyakori abban a társadalmi közegben, amelyből a letartóztatottak kikerülnek) és szükségszerűen kirendelt ügyvéd jár el az ügyében, nem csupán a végrehajtás fölötti kontroll, hanem a védelemhez való alapjog is csorbát szenved. A kirendelt ügyvéd ugyanis az esetek többségében nem veszi fel a nyomozati eljárás során a védencével a kapcsolatot, sőt később sem. Az első személyes találkozás a tárgyaláson történik, anélkül, hogy az ügyvéd személyesen meghallgatta volna ügyfelét, vagy akár látta volna előtte. A Legfőbb Ügyészség adatai szerint egy vizsgált megyében 139 előzetesen letartóztatott közül csupán 9 főt látogatott meg a kirendelt ügyvédje, ebből 7 olyan, aki menet közben meghatalmazott lett. Az azóta lefolytatott célirányos kikérdezések is azt mutatják, hogy ez a gyakorlat igen kiterjedt. 57 megkérdezett fogvatartottból csupán 3 számolt be arról, hogy volt személyes kapcsolata kirendelt ügyvédjével. Nyilvánvalóan elsősorban anyagi okai vannak ennek a jelenségnek. El kellene gondolkodnunk, hogy más országokban működő gyakorlatokat nem kellene-e tanulmányoznunk, s ennek nyomán megoldást találunk egy olyan helyzetre, amelyben egy garanciális alapjog szenved igen jelentős csorbát”.¹⁸

Hasonló helyzetet ábrázol Belovári Ferenc is: „A gyakorlati tapasztalatok szerint a kirendelt védők nem keresik a

kapcsolatot fogvatartásban lévő védencükkel, huzamos ideje fogvatartottak között olyan is akad, aki még a kirendelt védője nevét sem tudja. Ők azok, akik esetenként olyan problémák megoldásához kérik a bv. felügyeleti ügyész segítségét, amely védői feladat. Ezen a téren tehát fontos garanciális jogok érvényesülése nem kielégítő. A védő kötelességének elmulasztása különböző szankciókat von maga után a büntetőeljárás szabályai szerint, továbbá a fegyelmi felelősségre vonás lehetősége is fennáll, azonban mindezek ellenére is marad ez a helyzet. Sürgető szükség lenne tehát a megoldás érdekében olyan jogi szabályozás megalkotására, esetleg intézményesített keretek biztosítására, amelyek elősegítenék e fontos alapelv (a védelem) megfelelő érvényesülését”.¹⁹

„...A büntetés félébeszkaitását leggyakrabban az elítéltek kezdeményezik, a védő, illetve a hozzátartozók kisebb számban nyújtanak be kérelmet.”²⁰

A saját tapasztalataimon alapuló kutatásom keretében végzett kérdőíves adatgyűjtés²¹ során az elítéltekkel kapcsolatos kérdésre a védőügyvédek kétharmada válaszolt úgy, hogy már részt vettek elítéltek ügyében. Leggyakrabban az enyhébb végrehajtási szabályok iránti kérelmet említették, valamint a felülvizsgálati kérelmet, a végrehajtási fokozat módosítása iránti kérelmet, a kegyelmi eljárást, a halasztás, illetve részletfizetés engedélyezése iránti kérelmet. Említették még ezeken kívül azt az esetet, amikor büntetés-végrehajtási intézményben elkövetett bűncselekménnyel kapcsolatosan szerepelt védőként az egyik ügyvéd. Az ország különböző büntetés-végrehajtási intézetében jog-

erős szabadságvesztésüket töltő elítéltek (326 fő) elmondták, hogy a jogerős elítélést követően 70%-uk nem találkozott a védőjével, ugyanennyi nem is kereste a találkozást. A válaszolók 25%-a - akik találkoztak ebben a szakaszban is védővel - személyes okokból, halasztási, át- szállítási kérelem, „*benti problémák*” miatt kérte a védő segítségét. A jogerős elítélést követően háromnegyedük vélte úgy, hogy védője nem tett az érdekében semmit. 17%-a ítélte meg úgy, hogy a védője segített számára kérelmet benyújtani, tanácsokkal látta el, a családi dolgaiban segített, halasztást kezdeményezett vagy átszállítási kérelmet nyújtott be. Közel 70%-a (245 fő-67,7%) nyilatkozta, hogy nem ismeri a büntetés- végrehajtásban személyéhez, státuszához illeszkedő védői jogokat.

Ha áttekintjük a „*bebörtönzöttek*” jogaival kapcsolatos nemzetközi egyezményeket, ajánlásokat, akkor az általam felvetett - védővel kapcsolatos - követelmények alátámasztását tapasztalhatjuk.

A Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Bizottság már az 1920-as években felállította a minimális követelményeket, amelyeket az elítéltek emberséges és szociális kezelése szempontjából minden kultúrállamnak kötelessége volt betartani. Ennek a nemzetközi tudományos dokumentumnak azonban nem sok gyakorlati eredménye volt; nem volt kötelező erejű az elfogadó államokra. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1955. augusztus 23. és szeptember 2. között tartott kongresszusa a bűnözés megelőzésének és a bűnözőkkel való eljárás kérdésében kivételes jelentőségű nemzetközi szintű okmányt fogadott el. A bűnözőkkel való eljárás mintaszabályai-

nak 94 tételét és az azokhoz kapcsolódó ajánlásokat (tehát nem nemzetközi szerződésként) az ENSZ illetékes szerve a Gazdasági és Szociális Tanács - hagyta jóvá az 1957. július 31-én kelt 663/XXIV. számú határozattal. Később a fogvatartott személy jogainak bővítését szolgálta egy szakasszal kiegészítése.

A fogvatartottakhoz vagy bebörtönzöttekhez kapcsolódó jelenkori, aktuális alapelvek leginkább az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából, (1948) illetve „*Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló*” (Rómában, 1950. nov. 4-én kelt) Európai Egyezményből (az 1993. évi XXXI. tv. hirdett ki) vezethetők le. A 3. cikk szerint „*minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonság- hoz*”. Az 5. cikk pedig azt tartalmazza, hogy „*senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni*”. A 9. cikk előírja, hogy „*senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni*”. Az általános deklaráció 6. cikkének szövege pedig a következő: „*Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiségét bárhol elismerjék*”. Azaz minden embernek joga van emberi, személyi jogának mindenütt való elismerésére.

Hasonló megfogalmazásokat találunk a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1976. évi 8. tvr.) 7., 9., 10. cikkeiben.

A 41. és 42. cikkek pedig lehetőséget kínálnak az államok közötti bírálatra, valamint a fakultatív jegyzőkönyvek (kihirdetésük az 1988. 24. tvr-rel, illetve az 1995. évi II. törvénnyel történt) lehetővé teszik, hogy az állampolgár akár saját ál-

lama ellen is panaszt tegyen. Ennek azonban feltétele, hogy az illető a hazájában rendelkezésére álló valamennyi jogorvoslati lehetőséget kimerítse.

A Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R 87/3 szám alatt ajánlást fogadott el 1987. február 12-én az ügyvivő miniszterek 40. ülésén az európai börtön szabályokról, amelyeket ajánl a tagállamoknak figyelembe venni. Lényegében ez is a - már fentebb említett - minimális szabályzaton alapul. Forradalmisága a garancia rendszerében van, amely az emberi jogok betartásának ellenőrzésére az európai konvenció különleges mechanizmusát alakította ki. Ezek a viszonylag széles körű kompetenciájú Emberi Jogok Európai Bizottsága²² és Bírósága, amelyekhez panasszal fordulhatnak nemcsak a tagállamok, hanem a fizikai személyek, így a terheltek is.

Ennek kiemelt jelentőségére helyesen mutat rá Vókó György, amikor megfogalmazza: „Ezen az úton egyrészt a történelem folyamán első ízben úgy vezetik be a nemzetközi viszonyok szférájába, s első ízben nyer lehetőséget arra az egyén, hogy panaszának állam feletti ellenőrzését érje el. E szervek döntései egyben a tájékoztatást is szolgálják arról a gyakorlatról, ahogy a foglyok jogait felfogják. Végeredményben ahhoz, hogy a jogosultságnak bizonyos értéke legyen a jogosult jogi helyzetének szempontjából, lehetőséggel kell rendelkeznie jogai érvényesítésére.”²³

Az irányadó EJEB döntések közül idézem az Aerts Belgium elleni ügyet, amelyben a Bíróság megállapította az Egyezmény 5. cikkének 1. pontját (szabadsághoz és biztonsághoz való jog) megsértését azáltal, hogy az elmebeteg

elkövetőt hosszú időn keresztül a kényszergyógykezelésére alkalmatlan büntetés-végrehajtási intézet pszichiátriai részlegében tartották fogva. Sérti továbbá az Egyezmény 6. cikkének 1. pontját (tisztesseges tárgyaláshoz való jog), hogy a bírósági jogsegélyiroda megtagadta a jogi képviselő kirendelését, és ennek következtében a kérelmező nem fordulhatott Semmitőszékhez. A büntetés-végrehajtási intézet életkörülményei nem okoztak olyan súlyos sérelmeket a kérelmező állapotára, hogy az sértene az Egyezmény 3. cikkét (kínzás tilalma).²⁴

A magán- és családi élet tiszteletben tartásához való 8. cikkről szóló jog megsértését mondta ki a Bíróság a Domenichini (Olaszország) elleni ügyben, mivel a börtönben lévő személy levelezését - ide értve az ügyvédjével folytatott levelezést is - a börtönhatóságok ellenőrizték. Megsértették továbbá a 6. cikk 3/b pontját (a védekezés előkészítéséhez szükséges eszközökkel való rendelkezés) azzal, hogy a kérelmezőnek ügyvédjéhez írt, a semmisségi panasz benyújtásához szükséges indokolást tartalmazó levelet felbontották, elolvasták, és a Semmitőszékhez történő benyújtásra nyitva álló tíz napos törvényi határidő után adták csak át neki, így az ügyvéd késve adta be.

Az Egyezmény 13. cikke (a hatékony jogorvoslatihoz való jog) ugyancsak sértült annál a ténynél fogva, hogy az ellenőrzést elrendelő büntetés-végrehajtási bíró döntésével szemben nem volt jogorvoslati út, csupán magától a döntést meghozó bírótól lehetett méltányossági kérelemben a rendelkezés megváltoztatását kérni.²⁵

Magyarországon az 1988. évi 3. sz. törvényerejű rendelet hirdette ki a „Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni” nemzetközi egyezményt, amelynek értelmében hazánk is hatékony intézkedéseket köteles hozni ilyen cselekmények elkövetésének megelőzése érdekében. A Kínzás Elleni Bizottság tagjait a panaszok, információk kivizsgálása során megilletik mindazok a kedvezmények, kiváltságok és mentességek, amelyeket az ENSZ megbízásából eljáró szakértők tekintetében elismernek.

Az ENSZ „Kisebbségek Védelmére és Megkülönböztetésük Megakadályozására” létrehozott albizottsága által „a bármely formában fogvatartott vagy bebörtönzött személy védelméről” szóló előzetes alapelveket 1978. szeptember 13-i ülésén fogadta el 5. c) pont (XXXI.) szám alatt. A II. 3. cikke szerint a „fogva tartás vagy bebörtönzés bármely formája olyan hatóság hatékony ellenőrzése alá tartozik, melynek státusa a lehető legerősebb garanciákat nyújtja az illetékség, a függetlenség és a pártatlanság területén”. Ez vonatkozik a fogvatartott vagy bebörtönzött személy emberi jogait érintő intézkedésekre is.²⁶

Az egyes államok szabályozásából kiemelem a németet, amelynek háttérében a magyaréhoz hasonló gyakorlati probléma áll, nevezetesen, hogy a fogvatartott hatékony védelmének döntő akadálya az a körülmény, hogy a legtöbb túl szegény, ahhoz, hogy a (meghatalmazotti hatékony) védelem költségeit a végrehajtási eljárás során ki tudja fizetni. Védő kirendelése a német büntetőperrendtartás, az StPO 14.§(2.) bek. értelmében törvényileg nem biztosított.

Ehelyett a büntetés-végrehajtásról szóló StVOLLZG 120.§(2) bekezdése szerint van eljárásköltségi segély, beleértve az ügyvéd kirendelését is, aki itt a védő funkcióját tölti be.

A védőnek az ún. „lehetséges” esetekben van nagy szerepe (szemben a „muszáj”, a feltétlenül alkalmazandó rendelkezésekkel, amikor a bv. bírónak nincs mérlegelési joga. A végrehajtási hatóság mérlegelési gyakorlata nagyon gyakran kínál kapaszkodókat a sikeres védekezésben. A büntetés-végrehajtás egyetlen területén sem halad olyan lassan előre az egységes jogszerűsítés, mint ebben, és a jogi ellenőrzés büntetőbíróra való rábízása az eljárásbíró helyett a StVOLLZG 110., 117.§-ai szerint rossz intézkedésnek bizonyult. Ugyanis csökönyösen tartja magát az az elképzelés, hogy a mérlegelés úgyszólván önálló elutasítási ok olyan kérelmekre, melyek kedvezőbb intézkedéseket céloznak meg.

Ezzel szemben a védő az adott mérlegelési döntéseket a következő kritériumok szerint vizsgálja:

- Az intézmény a megfelelő és teljes tényekből, veszélyek feltételezéséből és a megítélendő prognózisokból indult ki?
- Mérlegelési célirányosak és tárgyilagosak, szakszerűek voltak?
- Az intézmény mérlegelési az eljárás mérlegelés alkotmányos keretei által előírtakon belül vannak-e?
- Mérlegelte-e a fogvatartott megbízóval szemben a végrehajtási érdekeket?
- Jogszerűen teljesítették-e az eljárást?
- Vagy a mérlegelés nem szakszerű, önkényes, egyszerűen gondolkodásmentes volt, vagy az intézmény nem volt

tisztában azzal, hogy mérlegelési játéktere van, vagy nem tudta, hogy ilyen létezik?

A legtöbb terhelő végrehajtási intézkedés a következő sémát követi: „Ha... akkor lehet...”, tehát bizonyos tényleges beavatkozási előfeltételeket összekapcsolnak egy azt követő mérlegeléssel.

A jogszolgáltatás eddig csak ritkán ismerte fel, hogy ezt a mérlegelést ténylegesen gyakorolni kell. Nem elég, ha a beavatkozási előfeltételek megvannak: a hatóságoknak tudnia kell, hogy még akkor is van döntési játéktere, és teljesíteni kell. Ekkor is a védő feladata a fent felvetett kérdéseket feltenni és megválaszolni. A mérlegelési hibákat a jogorvoslat indoklásában egyenként kifogásolhatja a védő.

Mintegy a fejezet rövid összegzéseként vetem fel, hogy a büntetőeljárás büntetés-végrehajtási szakaszát új, átfogó jellegű, modern szellemű, az ember-

jogi követelményeknek megfelelő külön törvényben²⁷ kellene szabályozni, amelyben teret kapna - akár kirendelés, akár meghatalmazás útján a védő, Babeli jogosítványaival együtt (kapcsolattartás, jelenlét, ügyismeret, kérdés, észrevétel, indítvány, jogorvoslat), biztosítva ezáltal a bv. bíró előtti eljárásokban a mindkét felet meghallgatás elvének és a nemzetközileg megkövetelt „hatékony” védelem megvalósulását is és amely megteremtené az igazságszolgáltatási, azon belül a büntetés-végrehajtási igények és a „bebörtönzött” terhelt jogai közötti (kényes) egyensúlyt.²⁸ Ezáltal elkerülhető lenne az a napjainkra is még érvényes megállapítás, hogy „a büntetés-végrehajtási jog azonban még jogrendszerünknek egyik legkevésbé kiművelt ágazata, amelynek kimunkálása messze elmaradt mind a büntető anyagi, mind az eljárási jog színvonalától”.²⁹

Dr. Fenyvesi Csaba

Jegyzetek

¹ A fogvatartottak körében a szabadságvesztéssel, mint büntetési formával hosszú távon kell számolnunk; „Az európai tőkésállamok közül a leginkább figyelemre méltó skandináv országok és Hollandia büntetés-végrehajtási szabályozása és gyakorlata. A skandináv országokban az úgynevezett treatment ideológia krízise, a kezelési végrehajtás bírálat mellett a különféle szakmai vitákban a szabadságvesztés-büntetést illető kritikai hangok erősödtek. A szabadságvesztésnek nem sikerült meggyőző alternatívát találni.” Nagy Ferenc: *A büntetés-végrehajtás*

összehasonlító elemzéséről. Belügyi Szemle 1985/10. sz. 14. o.

² E tanulmány értelemszerűen csak a bv - intézetekben fogvatartott személyeket érinti, hiszen a szabadlábon levő terheltek meghatalmazhatnak védőt, illetve nem a bv - intézetek speciális viszonyaihoz igazodik további védekezésük. Előfordulhat átmeneti helyzet, pl. jogerős szabadságvesztéses elítélést követően, de még nem vonult be az intézetbe; akkor bármiféle eljárási cselekményben a védő a különleges eljárás szabályai szerint vehet részt.

³ Földvári József okfejtése is ezt az álláspontot támasztja alá, legalapvetőbb tételként azt hangsúlyozva, hogy „a szabadságvesztésre ítélték nem jogfosztott személyek, hanem csak egyes jogaikkal való élésben korlátozottak”. Ebből következik: az elítéltnak jogai vannak, amelyekkel élés nem tekinthető kedvezménynek. **Földvári József: A büntetés tana.** Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970., 504. o.

⁴ Nem szerepel a szabadságvesztésre ítélték jogai között sem kiemelve, legfeljebb beérthetjük abba a megfogalmazásba: „biztosítani kell...: a büntetés céljával nem ellentétes jogainak gyakorlását” (Bv. tvr.25.§ (1) bek. e.), csakúgy nem az elítélt 15 pontban felsorolt jogosultságai között. (Bv. tvr. 36.§) Továbbá nem található meg a fiatalok esetében sem a védő, holott ez a védőkényszeres ügyek közé tartozik a külön eljárás szabályai szerint. (Bv. tvr. VII. cím) Csak egy belső utasítás szerint kell egyes esetekben a bv. bírói eljárásban megidézem a védőt, nevezetesen a feltételes szabadság, illetve az ideiglenes elbocsátás megszüntetésével kapcsolatos eljárásban a fogvatartott elítélt és a fiatalok védőjét (Ut. 38.§ (2) bekezdés a. pont, 93.§). Ezekben az esetekben a védő részvétele a meghallgatáson az Ut. alapján kötelező, és eljárási szabálysértés, ha a bv. bíró a távollétében megtartja a meghallgatást.

⁵ Berkes György szerint „a védő ki rendelésének szabályai (Be. 49.§) a bv. bírói eljárásokban is irányadók. A védő a meghatalmazás, illetőleg a kirendelés alapján jogosult részt venni - a

Be. 50.§ (2) bekezdésének értelemszerű alkalmazásával - a bv. bírói eljárásokban, feltéve, hogy ezekben védő egyáltalán eljárhat.” **Berkes György: Vitás kérdések a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban** (1. rész). Magyar Jog, 1981/2., sz. 119. o.

⁶ **Tremmel Flórián: Magyar büntetőeljárás.** Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 2001. 153. o.

⁷ Az sem derül ki, hogy a terheltet kell-e figyelmeztetni a Miranda szabályokra; a „meghallgatás”-nak milyen szabályai vannak, mennyiben tér el a Be-beli „kihallgatástól”.

⁸ Bírósági Határozatok, 1996. 631. sz. jogeset. amely hivatkozik az 1979. évi 11. tvr. (Bv. tvr.) 6.§ (3) bek. b) pont és (7) bek., továbbá a 108/1979. (IK 8.) IM ut. 33.§ f) pont, valamint a Be. 50.§ (1) bek., illetve 356.§-ára.

⁹ Fegyelmi eljárásban - álláspontom szerint - a terhelt nem védőt vehet igénybe, hanem jogi képviselőt, külön e feladatra szóló - általa tett - megbízással. Lehet a személye ugyanaz, pl. egy ügyvéd, azonban jogállását tekintve eltérnek egymástól. Itt csak az eljáró hatóság felvilágosítási kötelezettségét emelem ki, tájékoztatnia kell a fegyelmi eljárás alá vont elítéltet, hogy joga van - saját költségén - jogi képviselő igénybe vételére.

A kettős irányú eljárás abból adódik, hogy a „bebörtönzött” (némiképpen hasonlóan a letartóztatotthoz) a büntetőeljárás terheltje (megilletik a terhelti jogok és terhelik ilyen irányú köteleességek), egyben a büntetés-végrehajtási intézet fogvatartottja (köteles az intézeti rend fenntartásához szükséges köteleességeket teljesíteni).

¹⁰ **Vókó György:** *A magyar büntetés-végrehajtásról és reformjának szükségességéről.* Jogtudományi Közlöny. 1995/7. 336. o.

¹¹ **Berkes György** mutat rá, hogy az ügyésznek a terhelt terhére szóló fellebbezési joga is van a bv-bíró előtti eljárásban. (Védőnél ez nem fordulhat elő.) Így felmerül az a kérdés is, - amelynek válaszával egyetértek - hogy „a súlyosítási tilalom (Be. 241.§) értelemszerűen irányadó-e a másodfokú eljárásban. Eszerint a másodfokú bíróság csak akkor szüntetheti meg a feltételes szabadságot, illetve az ideiglenes elbocsátást, ha az erre irányuló ügyési indítvány elutasítása miatt az ügyész az elítélt terhére fellebbezést jelentett be. Túlzottan nagy gyakorlati jelentősége nincs a kérdésnek, hiszen az ügyési indítvány elutasítása esetén a bv. bírói végzés ellen az elítélt vagy a védő rendszerint nem jelent be fellebbezést. De mégsem lehet teljesen kizárni ezt a lehetőséget, és ilyenkor a súlyosítási tilalom garanciális szabálya - véleményem szerint - megfelelően irányadó.” **Berkes György:** *Viták kérdések a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban* (I. rész). Magyar Jog, 1981/2., sz. 117. o.

¹² Fejér Megyei Bíróság Bf. 415/1998. sz. ügy, Bírósági Határozatok, 1999/5. 199. sz. jogeset, 342-343. o.

¹³ Ezt látszik alátámasztani a bírósági gyakorlat is: „Nincs helye a huzamosabb időtartamú jogerős szabadságvesztést töltő elítélt előzetes letartóztatása olyan indokkal történő elrendelésének, hogy az említett kényszerintézkedéssel érintett terheltekre vonatkozó büntetés-végrehajtási szabályok

előírásai szigorúbbak, mint a jogerős büntetést töltő elítéltekre vonatkozó rendelkezések.” Bírósági Határozatok 1995. 268. sz. jogeset.

¹⁴ A „védőügyvéd” kifejezést két okból is helyénvalónak és követendő terminus technicusnak tartom; egyrészt jelzi, hogy nem a laikusok körébe tartozó személy, ügyvéd látja el a feladatot. Az új Be-ben már - üdvözlendően - kizárólag csak ügyvéd lehet védő. Másrészt megkülönbözteti a büntető védelmet ellátó ügyvédekét más, a büntetőeljárásban szereplő ügyvédekétől. Pl. sértett (egyéb érdekelt) jogi képviselőjétől, aki szintén lehet ügyvéd, az új Be-beli tanú ügyvédjétől, akiknek teljesen más a jogállásuk, mint a „védőügyvédnek.”

¹⁵ Ezt a követelményt támasztja alá a német szabályozásban és irodalomban ismert, a büntetés-végrehajtási törvényben is jelzett „hasonulási alapelv”, amely szerint a büntetés-végrehajtáson belül az életet „amennyire lehetséges, az általános életviszonyokhoz kell hasonlítani”. Az említett „hasonulási alapelv”-nek megfelelően az NSZK-ban érintetlenül maradnak a foglyok jogai, amelyek szabadlábban megilletik őket, amennyiben ezt a végrehajtás célja és rendjének fenntartása lehetővé teszi. Röviden: ami nem tilos, az meg van engedve, illetve a fogolynak igénye van legalábbis arra, hogy az intézet mérlegeléstől mentesen döntsön. **Matthias Bath** (Nyugat-Berlin): *Büntetés-végrehajtás a két német államban.* Magyar Jog, 1990/2. 178. o.

¹⁶ Ezen határozat következményeként az 1993-as bv. novella új rendel-

kezesként megnyitotta az elítélt, a védő és az ügyész fellebbezési jogát a feltételes szabadságról szóló bírói határozat ellen. **Lőrincz József—Nagy Ferenc:** *Börtönügy Magyarországon.* Bp. 1997. 115. o.

¹⁷ 5/1992. (I. 30.) sz. AB határozat

¹⁸ **Kövér Ágnes:** *A szabadságvesztés büntetés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról a Kinzás és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódok vagy Büntetések Megelőzésére alakult Európai Bizottság jelentése kapcsán.* Kriminológiai Közlemények, 1996. 53-68. o.

¹⁹ **Belovári Ferenc:** *A büntetés-végrehajtási jog alkotásának, alkalmazásának időszerű kérdései a nemzetközi elvárások tükrében.* Ügyészek Lapja, 1997/1. 26. o.

²⁰ **Lőrincz József—Nagy Ferenc:** *Börtönügy Magyarországon.* Bp. 1997. 97. o.

²¹ Lásd erről részletesebben: **Fenyvesi Csaba:** *A védői jogállás empirikus vizsgálata tükrében.* Belügyi Szemle, 2001/2. 37-47. o.

²² A büntetés-végrehajtási szakasz emberjogi hiányosságaira utal az tény is, hogy „az Emberi Jogok Európai Bizottsága a legtöbb panaszt (40 %) a fogvatartottaktól kapta.” **Vókó György:** *Az elítéltek jogi helyzetéről, mint reszocializálásuk kiinduló pontjáról.* Jogtudományi Közlöny, 1989/12. 626. o.

²³ **Vókó György:** *A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban.* Jogtudományi Közlöny, 1989/8. 401. o.

²⁴ Az 1998. július 30-án kelt ítélet összefoglalása. Emberi Jogi Füzetek.

A Bírói határozatok Melléklete. 1992/2. 16. o.

²⁵ EJEB 1996. november 15-én kelt ítélete.

²⁶ Az elítélteket érinti még - az Európa Tanács Ajánlása a „veszélyes elítéltek fogva tartása és kezelése” tárgyában (82) 17. sz., amelyet 1982. szeptember 24-én fogadott el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága.

- az Európa Tanács 914. sz. Ajánlása a foglyok társadalmi helyzetére. Az ET közgyűlése 1981. január 19-én fogadta el.

- ENSZ Kötelező Minimum Szabályai a fiatalkorúakkal kapcsolatos jogalkalmazásra („Pekingi Szabályok”), melyet az ENSZ közgyűlése 1985. nov. 29-én fogadott el 40/33. sz. határozatával.

²⁷ „Az elítéltek jogi helyzetével kapcsolatos szabályokat már a századfordulón említették a büntetőjog és a büntetőeljárás mellett a jogtudomány olyan művelői, mint Angyal Pál és Finkey Ferenc. Mindketten rámutattak arra, hogy ezek a kérdések önálló szabályozást igényelnek.” **Vókó György:** *A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általánosságban.* Jogtudományi Közlöny, 1989/8. 399. o.

²⁸ Ahogyan Farkas Ákos világosan megfogalmazza: „Egy működőképes igazságszolgáltatásnak szüksége van hatékony eszközökre, amelyek megteremtik a lehetőséget a bűnüldözéshez és felelősségre vonáshoz, segítséget nyújtanak az eljárás elé gördített akadályok leküzdéséhez - akár a vádlott közreműködése nélkül is -, az állami büntető igény érvényesítéséhez.

Ezek megvalósításánál azonban a büntető ügyekben eljáró hatóságokat különböző célok vezérik:

- a rendőrséget a felderítési mutatók javítása, növelése, - az ügyészséget a minél nagyobb váderedményesség,

- a bíróságot pedig a minél több befejezett ügy és minél kevesebb sikeres fellebbezés,

- a büntetés-végrehajtást a büntetés minél problémamentesebb kitöltése.

E célok egymással és sok esetben a törvényi célkitűzésekkel is ütköznek. A hatóságok e célok érdekében igyekeznek az egyéni jogokba minél mélyebb

beavatkozási lehetőséget teremteni maguknak.

Ezzel szemben áll a terhelt igénye a fair eljárásra, az eljárási szabályok betartására, jogainak védelmére, az alkotmányos büntetőeljárásra. Az egyensúly megtalálása kényes, Alkotmánybíróságot próbáló feladat." **Farkas Ákos:** Alkotmányosság és büntetőeljárás. Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok. 30. kötet. 1993. 45. o.

²⁹ **Vóko György:** A büntetés-végrehajtási jog fejlődése. Magyar Jog, 1990/4. 332.

Kimberly R. Greer:

A személyes, elkülönülő kapcsolatok változó jellege

*a nők számára fenntartott büntetés-végrehajtási intézetekben,
az Egyesült Államokban*

Az Egyesült Államokban végzett korai kutatások (Giallombardo 1966., Burkhardt 1973.) azt mutatták, hogy a nők és a férfiak számára létesített büntetés-végrehajtási intézetekben létrejövő szubkultúrák homlokegyenest különböznek egymástól. E régebbi vizsgálódások tapasztalataiból azt a következtetést vonták le, hogy a női elítéltek között szilárdabb személyes kapcsolatok jönnek létre. A közép-nyugaton végzett legújabb felmérések szerint a női büntetés-végrehajtási intézetek belső világa változóban van. Ezt a ténymegállapítást harmincöt megkérdezett női elítélt észrevételei sugallják. Emellett a megfigyelések továbbra is alátámasztják azt a korábbi nézetet, hogy a női fogvatartottak nem annyira erőszakosak, mint a férfiak, kevésbé jellemző rájuk bandák szervezése és ritkán keltenek feszültséget faji ellentétek szításával. Az előbb felsorolt problémák jelenléte a férfi elítéltek között nyilvánvaló és igen gyakori, visszatérő jelenség. Egy közép-nyugati büntetés-végrehajtási intézetben megkérdezett harmincöt fogvatartott válaszaiból az is világosan kitént, hogy személyes kapcsolataik szilárdsága és családias jellege már a múlté. A felmérésben résztvevők elmondták, hogy a fogvatartott társaikkal kötött baráti kapcsolataikban, nagymértékben jelen van a gyanakvás és a félelem. A beszélgetések során számos ok került napvilágra, ami magyarázatot szolgáltat arra,

hogy a női elítéltek miért bocsátkoznak egymással szexuális kapcsolatba. Sokak véleménye szerint e téren az elsődleges motiváló tényező a gazdasági manipulációval hozható kapcsolatba. Emellett a női fogvatartottak jelentős hányadánál hiányzik a hagyományos családi háttér, a rokoni kapcsolatok pedig még formálisan sincsenek meg. E cikk a továbbiakban igyekszik tekintetbe venni azokat a tényezőket, amelyek a személyes kapcsolatokra hatással lehetnek és befolyásolják azt.

1999 decemberében 1,4 millióan álltak a büntetési-végrehajtási intézetek kontrollja alatt (Igazságügyi Statisztikai Iroda, 1999). Ebből a női elítéltek száma 87199 volt. 2000 decemberében pedig az összes elítélt közül 6% volt nő (Igazságügyi Statisztika 1999). A női elítéltek száma 5,5%-kal nőtt az 1999 júniusát megelőző évben. Ez a növekvő tendencia annak tudható be, hogy új kötelező irányelvek jelentek meg az ítélhetőzatal vonatkozásában és szigorúbbak lettek a szankciók a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények esetében is. (Bloom, Chesney-Lind, an Owen 1994. Nagel and Johnson 1994). A női fogvatartottak leggyakrabban kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények elkövetése miatt töltik büntetésüket. A statisztikai adatokból kiténik, hogy míg a férfiak 21%-át, addig a nők 33%-át ítelték el kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények elkövetéséért.

1996-ban **13508** nőt erőszakos, **69536**-at tulajdon elleni és **59027** nőt kábítószerrel kapcsolatos büntettért ítélték el a bíróságokon. A nő és férfi fogvatartottak nemcsak az elkövetett bűncselekmények tekintetében különböznek egymástól, hanem abban is, hogy más társadalmi környezetből kerülnek ki. Sok tekintetben tér el személyes sorsuk, egészen addig, amíg büntetés-végrehajtási intézetbe nem kerülnek. Háromszor nagyobb a valószínűsége annak, hogy a női elítéltek között olyanokat találunk, akik korábban valamilyen erőszak áldozatai voltak, mint a férfi fogvatartottak körében. Az elítélt nők majdnem **60%**-a számolt be az őket ért korábbi szexuális vagy fizikai erőszakról, ez utóbbi adatok 1997-ben kerültek rögzítésre. Ezen nők körében sokkal gyakoribb, mint a férfiaknál, hogy már a családtagok között is volt olyan, akit szintén szabadságvesztésre ítélték. 1999-ben a számadatok szerint tízből hét fogvatartott nőnek volt 18 év alatti gyermeke és körülbelül **1,3 millió** gyermek anyja volt valamilyen büntetés-végrehajtási intézetben. A fogvatartott férfiak **90%**-ának a gyermeke az anya szülői felügyelete alatt állt. Másfelől a nők **25%**-a jelezte, hogy gyermekeik az apjukkal élnek. Az elítélt nők gyermekei leggyakrabban a nagyszülőknél voltak elhelyezve. Mindemellett az elítélt nők **6%**-a terhesen került a büntetés-végrehajtási intézetbe.

Számtalan korábbi vizsgálat foglalkozott azzal, hogy az elítéltek, hogyan élik meg a büntetés-végrehajtási intézetekben eltöltött éveket, de a rendelkezésünkre álló adatok többnyire férfiakra vonatkoznak. A nőkre vonatkozó információk csekélyek és tapasztalataik, észleléseik megértése, elemzése is ritka. Holott e vizsgá-

lódások fontos tényekkel szolgálnak arról, hogy milyen okok vezettek a bűnelkövetéshez, és segítséget nyújthatnak a velük való megfelelő bánásmód megtalálásához. (pl. Boritch 1992., Chesney-Lind 1991., Fogel 1993., McKenzie, Robinson and Campbell 1989, Maher and Doly 1996., Morash, Haarr and Rucher 1994. Pollock 1998, Steffensmeier 1993.) Valójában a korábbi tanulmányok kiválóan alkalmasak arra, hogy ismeretekre tegyünk szert a nők számára létesített büntetés-végrehajtási intézetek fejlődéséről, bizonyos rehabilitációs programok alkalmazásáról, és arról, hogy lehetséges magyarázatokat találjunk a női bűnelkövetők számának növekedésére. (Chesney-Lind 1991, Monash et al. 1994., Nagel & Johnson 1994, Rafter 1990.) Ezek a kutatások fontos problémákra irányították a figyelmet, de nem tartották fontosnak a nők személyes kapcsolatainak vizsgálatát.

A korábbi tanulmányok sok információval szolgálhatnak a női fogvatartottakról és a velük való bánásmódról. Számos néprajzi vizsgálat létezik a női börtönökről, de úgy tűnik, hogy hiányzik a fogvatartottak személyes tapasztalatainak megértése és a börtön világon belüli helyzetük változásainak felfedése. Mindezek ismeretében a következő kutatási kérdések merülnek fel:

- Hogyan jönnek létre a jellegzetes társadalmi csoportok a női börtönökben?
- A vizsgálat során tett megfigyelések a későbbiekben hogyan befolyásolhatják a börtönvilágon belüli kapcsolatokat, a büntetés-végrehajtási intézetekben?
- Milyen tényezők befolyásolják a nők közötti kapcsolatokat a börtönökben?

Az elítéltek között létrejövő kapcsolatok

Manapság a női elítéltekről még mindig gyakran úgy beszélnek, mint elfelejtett bűnelkövetőkről. (Chesney-Lind 1986, Feinman 1983, Fletcher, Shaver and Moon 1993, Goetting and Howsen 1983, Morash at-al 1994, Pollock-Byime 1990, Simon and Landis 1991). A tanulmányokban szereplő tipikus női elítélt színes bőrű, 25-29 év közötti hajadon, akinek egy-két vagy három gyermekéről a nagyszülők gondoskodnak. (Fletcher et al. 1993., Goething and Hawsen 1983, Merlo and Pollack 1995.).

Valójában legtöbbször olyan bűnelkövetőkről van szó, akiket társaik mindig is könnyen befolyásoltak, akik elszöktek otthonról, akik kimaradtak a középiskolából, vagy akiket már többször letartóztatnak például valamilyen vétség elkövetése miatt. (Chesney-Lind and Rodriguez 1983., Fletcher at al. 1993., Goetting and Mowsen 1983., Owen 1998.). A fogvatartott nők körülbelül fele afro-amerikai, bár az Egyesült Államokban csak nyolcból egy nő tartozik közéjük.

A fiatalokkal és a felnőtt korú nőkkel foglalkozó speciális szolgálat nemrégiben megkezdett tevékenysége és támogatása ellenére, a büntetés-végrehajtási intézetek még mindig nem tudnak következetes és jól megalapozott elítélt programot alkalmazni a női fogvatartottak számára. A szakirodalom áttekintéséből kitűnik, hogy a női fogvatartottakra a büntetés-végrehajtási intézetek kevesebb figyelmet fordítanak, mint férfi társaikra. (Chesney-Lind and Rodriguez 1983, Cul-

berstan and Fortune 1984, Genders and Player 1991., Goetting and Howsen 1983., Mc Carthy 1980.). Bell megállapította, hogy a nők nehezebben viselik, a bezártság okozta érzést, és rosszabbul bíráják a társadalmi elszigetelődést, mint a férfiak. Úgy látta, hogy a nők nehezebben válnak a börtön belső világának részévé, és nem tartják magukat olyan szigorúan a fogvatartottak között szokásszerűen létrejött szabályokhoz, mint ahogyan azt a férfi elítéltek teszik. (Bell 1976.)

Sykes (1958.) igyekezett lejegyezni a „börtönbe kerülés kínjait”, amelyeket férfi elítéltek szenvedtek el a büntetés-végrehajtási intézetbe való bekerülés után. Feltárta azoknak a szerepeknek a lényegét, amelyeket a férfi elítéltek azért vettek fel, hogy fel tudják lelkileg dolgozni a rájuk nehezedő nyomást és kényszert. Sykes úgy vélte, hogy a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézetbe való kerülés után - amint rádöbbennek korábbi szabadságuk elvesztésére -, kifejlesztenek és elfogadnak bizonyos életmódbeli szerepeket, hogy ez által pótolják veszteségeiken érzett elkeseredettségüket.

Faith (1993.) szerint hasonló szenvedésen esnek át a női elítéltek is. Hosszasan sorolta fel azokat a kínokat, amelyekkel ezek a fogvatartottak a büntetés időtartama alatt szembesültek. Faith a következőket említette: társadalomból való kivetettség; megbélyegzettség érzése; gyermekekért való aggódás; félelem a bezártságtól és egyéb fizikai és érzelmi problémák; valamint a kábítószer vagy az alkohol megvonása miatt érzett hiány. Érzelmi labilitást eredményez a társaktól és a büntetés-végrehajtási intézet személyzetétől esetlegesen elszenvedett hatalmi visszaélés is. A fogvatartottak a külvilágtól elszigetelt kör-

nyezetben nem tudják kifejezni érzelmeiket, vagy nem tudják eldönteni, hogy egyáltalán kifejezhetik-e azokat.

Annak eldöntése, hogy a nők felvesznek-e elkülönülő életmódbeli szerepeket még eldöntésre vár. E témát Giallombardo, (1996.), Ward, Kassebaum (1965.) boncolgatta először. A korábbi években végzett kutatások (Giallombardo, 1996. Larsen and Nelson 1984., Lager 1987, Popper 1982, Word and Kassebaum 1965.) felismerték az „*ál-családok*” létezését (Gialombardo 1996., Larsen and Nelson 1984., Leger 1987., Propper 1982, Ward and Kassebaum 1965.), amelyek tulajdonképpen egyfajta rokoni hálózattal azonosíthatók. A nők ezeket, azért alakították ki, hogy olyan elveszett családi szerepeket töltsenek ki, mint lány, feleség, apa, unokatestvér és nagymama. A korai tanulmányok az egynemű kapcsolatokkal is foglalkoztak, és úgy találták, hogy azok fontos tényezőjét alkotják a női büntetés-végrehajtási intézetek belső világának. Az intim kapcsolatok maguk után vontak egyfajta társadalmi struktúrát is, amelyet házasságok, válások, valamint féltékenység és hatalmi harcok demonstráltak a büntetés-végrehajtási intézeteken belül. (Pollock 1998.)

Bár a nők között ma is kialakulnak olyan érzelmi kötődések, amelyek sok hasonlóságot mutatnak az előbb említettekkel, mégis felmerül a kérdés, hogy a rokoni kapcsolatok mennyire erősek és mennyire átfogóan vannak jelen (Pollock 1983.) napjainkban. Egyes vélemények arra hívják fel a figyelmünket, hogy ezek a kapcsolatok az utóbbi időben már kevésbé jellemzőek. (Pollock) Ma sokan azokat a nőket, akik belekerültek a börtön világába, úgy jellemzik, mint akik kevés-

bé hajlandók az önvizsgálatra. Ezek a fogvatartottak továbbra is kapcsolatokba bonyolódnak, kábítószer fogyasztanak és ehhez hasonló módon, próbálják figyelmüket elterelni a nehézségeikről, ahelyett, hogy önkontrollt és önvizsgálatot tartanának. (Pollock 1998.). Barbara Owen - aki szintén azokkal a személyes kapcsolatokkal foglalkozik, amelyeket nők hoznak létre a büntetés-végrehajtási intézetekben - interjúi és megfigyelései feltárták, hogy a női fogvatartottak még mindig egyes társaikat családtagként kezelik és páros szexuális kapcsolatokat, alakítanak ki. Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy a börtönökben létrejött kapcsolatok, akár az elítéltek közötti barátság, akár a szexuális kapcsolatok vagy a börtön személyzettel kialakított kölcsönös egymásra hatások meglehetősen összetettek. (Owen). Girschick (1999.) megfigyelései során meglehetősen vegyes jellegű reakciókkal találkozott. A nők egy része a kialakított mesterséges családokba beleolvadt, de a másik részük ellenezte ezeket a kapcsolatokat, sőt egyenesen lázad ellenük.

A legújabb kutatások célja arra irányult, hogy rámutasson az elítéltek személyes kapcsolatainak változására. A felmérések, interjúk nemcsak arról számolnak be, hogy az elítéltek hogyan kezelik saját magukat, érzelmeiket a börtönökben, hanem arról is, hogy milyen a közöttük létrejött intim kapcsolat. Ez utóbbi kérdéskör vizsgálata az interjúalanyok szerint is fontos, ugyanis ha szexuális kapcsolat csak a fogvatartottak egy része között jön létre, a másik rész hiába igyekszik elzárkózni, ez a jelenség mindenképpen befolyással lesz rájuk is. 1997 őszén az Egyesült Államok egyik középnyugati büntetés-végrehajtási intézetében - ahol 238 fogvatartott tartoz-

codott - 35 nő vett részt egy előre megszerkesztett interjúban. Ezeket a beszélgetéseket magnetofonra rögzítették azért, hogy a légkör közvetlenebb és zavartalanabb legyen. Az utolsó interjú befejezése után összesen 1149 oldaladat állt rendelkezésre az elemzéshez. Az „A” függelék tartalmazza a minta és a börtönépesség összehasonlítását, a „B” pedig leírást ad a válaszadók koráról, az elkövetett bűncselekményről, stb.

A környezeti változások és kapcsolatok

Az interjúk során a megkérdezettek olyan képet festettek az intézmény falain belül folyó életről, amelyet a legjobban úgy jellemezhetünk, hogy az a befolyásoláson és a bizalom hiányán alapul. A nők a következő kapcsolatokról számoltak be:

- a) barátság
- b) szexuális kapcsolatok az elítéltek között
- c) rokon kapcsolatok hiánya

Személyes környezetük minden oldalát, megfertőzi a becstelenség, az üldözéses téveszme és az ellenségeskedés. A legtöbb interjúalany magányosnak, elszigeteltnek érezte magát, ugyanakkor arról számoltak be, hogy a zárt környezet óhatatlanul maga után vonja a fent felsorolt érintkezések valamilyen formáját.

Barátság a női fogvatartottak között

A kapcsolatok egyik típusa - amit a nők megvitattak -, az a többi elítélttel va-

ló barátság volt. A válaszadók e kérdéskört úgy közelítették meg, hogy aki ilyen fajta kapcsolatba bonyolódik az csak a saját kockázatára, teheti azt. A legtöbb megkérdezett meglehetősen merev hozzáállást mutatott a börtön barátságokkal szemben. Huszonegy válaszadó nevezte magát „magányos embernek” a beszélgetések során. Természetesen akadtak olyanok is, akik mély baráti kötelékekről számoltak be, amelyek a büntetés letöltése alatt születtek.

A legtöbb fogvatartott véleménye szerint a büntetés-végrehajtási intézetben csak társak léteznek barátok nem. Ezek közül sokan tudatosan kerültek a baráti kapcsolat kialakítását, mivel a többiek esetleges alattomos lépéseitől féltek. A bizalmatlanság oka legtöbbször az volt, hogy a társak viselkedése kiszámíthatatlan. A gondolataik, érzéseik egyik nap még megegyeznek, de a másik nap már lehet, hogy ellenségesen viselkednek egymással. A felmérést végzők az elítéltek elbeszéléseiből arra következtettek, hogy a legtöbbben lemondtak arról, hogy közelebbi kapcsolatot alakítsanak ki a többiekkel. Mindemellert sajnálkozásukat fejezték ki ezen a kényszerű elszigetelődésen, mégis úgy gondolták, hogy a tartózkodás a legbölcsebb döntés.

A fogvatartottak közül sokan a befelé fordulást azzal magyarázták, hogy az esetleg kialakított baráti kapcsolat is csak átmeneti lehet, hiszen minden elítélte eltérő időben hagyja el a büntetés-végrehajtási intézetet és ezután a kapcsolat, végleg megszakad. Ennek - az elítéltek elmondása szerint - az az oka, hogy a büntetés kitöltése után mindenki azzal foglalkozik, hogy hogyan tud visszailleszkedni a régi környezetébe, és emiatt

a büntetés-végrehajtási intézetben maradtokra csak ritkán gondolnak. Az interjú készítő véleménye szerint a fogvatartottak a barátkozás elkerülésével kísérlék megelőzni azokat a negatív érzéseket, amiket az váltana ki, hogy csak az egyikük hagyhatja el a büntetés-végrehajtási intézetet.

Az elítéltek közül páran arról is beszámoltak, hogy még a gondjaik mással való megosztása is nehézkes, hiszen nincs olyan ember a környezetükben, akinek az összes problémát elmesélhetnék, ezért mindig az épp aktuális kérdés megoldásához kell megtalálniuk a megfelelő személyt. Szerintük ez is hozzájárul ahhoz, hogy sem a büntetés-végrehajtási intézetben belül, sem kívül nem jöhetnek létre elmélyült barátságok. Ez lényegében azt jelenti, hogy különböző barátai vannak, akik különböző szerepeket töltenek be az életükben. Emellett a legtöbb elítélt nő óvatlannak tartotta azt, aki túl közel enged magához a barátot, mert az ez által túl sok mindent tud meg a másiktól, és visszaélhet vele.

Ha megpróbáljuk összefoglalni az eddigieket, azt láthatjuk, hogy a fogvatartott nők jelentős része a társait befolyásolható, megbízhatatlannak tartotta, félt mély barátság mellett elkötelezni magát. Néhányan csak társakról beszéltek, senkit nem éreztek barátjuknak, megint mások pedig a barátság stabilitását vonták kétségbe, főként a szabadulás után. A fenti kételyek ellenére a kérdőíveken a többség megjelölt legalább egy személyt, akit barátjának érzett. E börtönbeli barátságokról alkotott szkeptikus nézet összefér azokkal az érzésekkel, amelyeket az elítéltek az intim kapcsolatokról való beszélgetés kapcsán mondtak el.

A női fogvatartottak közötti szexuális kapcsolat

A harmincöt nőből három kivételével szívesen számoltak be a büntetés-végrehajtási intézetben belüli intim kapcsolatokról, sőt akadtak olyanok is, akik kifejezetten fontosnak tartották e kérdéskör megvitatását. A válaszadók 28%-a számolt be arról, hogy viszonylag semleges érzelmeket váltott ki belőlük ez a fajta intim kapcsolat. Bár a legtöbb nő a büntetés-végrehajtási intézetekben belüli szexuális kapcsolatot különösen elterjedtnek tartotta (az egyik megkérdezett például ezt az arányt összes nő 90%-ára becsülte), a harmincöt nőből csak tíz ismerte el, hogy valaha is ilyen jellegű viszonya lett volna a börtönben.

Az interjú készítése idején öt válaszadó vallotta be, hogy lesbikus kapcsolata van a büntetés-végrehajtási intézetben belül egy másik fogvatartottal. Két nő vallotta magát lesbikusnak és egy, pedig biszexuálisnak. Ez utóbbi három nő közül kettő jelezte, hogy úgy döntöttek nem vesznek részt szexuális kapcsolatokban, büntetés-végrehajtási intézetben, e kapcsolatok befolyásolható természete miatt.

A kutatók véleménye szerint a börtönbeli szexuális kapcsolatok természete lehetséges, hogy lassú változáson megy át. Az első felmérések elvégzése során Giallombardo és Burkhart arra a megállapításra jutottak, hogy a fogvatartottak nagy többsége azért létesít lesbikus kapcsolatot és él a házassághoz hasonló kötelékben, hogy elterelje figyelmét arról a tényről, hogy szabadságvesztését tölti egy büntetés-végrehajtási intézetben. Az

újabb felmérések a szexuális kapcsolatok létrejötteként egy másik dimenziójára is rámutattak: a gazdaságira. Ez utóbbi kérdés kifejtése előtt azonban érdemes leszögezni, hogy ugyan a homoszexuális kapcsolatok jelentős részét adják a börtönkultúrának, számos megkérdezett jelezte, hogy úgy döntött nem vesz részt bennük. Elképzelhető, hogy ezek a kapcsolatok már nem olyan uralkodóak, mint régebben, ha pedig létrejönnek sok esetben inkább befolyáson, alapulnak, és nem az összeférhetőség felismerésén vagy a partnerek közötti igazi vonzódáson. A fogvatartottak észrevételei az egyneműek szerelmével kapcsolatban igen eltérőek voltak: a skála egyik végén az egyetértést, a másikon a túrhetetlen észleléseket találjuk.

Az egynemű szerelmi kapcsolatokban való részvétel okait a riport készítői megpróbálták tipizálni. A rendelkezésre álló adatokból a motivációk hét típusát lehetett megállapítani: gazdasági indok, őszinte kapcsolat, magányosság, kíváncsiság, szexuális azonosság, az erősebb nyomása, egyéb (szexuális vágy, menekülés az unalomból). Ezen elgondolás igazolását a „C” függelék adatai támasztják alá.

A korai tanulmányok arra kívántak rávilágítani, hogy azok a nők, akik szexuális kapcsolatokban vettek részt, ezt úgy tették, hogy felvettek bizonyos feltételezett szexuális szerepeket. Igen gyakran a fogvatartottak a külső megjelenésüket is e szexuális szerep egyformaságához igazították. Az újabb vizsgálatok kimutatták, hogy a legtöbb válaszadó nem próbált nyíltan nőies vagy férfias tulajdonságokra szert tenni. Ezzel szemben Giallombardo (1966.) még úgy gondolta, hogy a nők a büntetés-végrehajtási intézetben azért öl-

tenek férfi, valamint női nemi szerepeket, és hoznak létre szexuális kapcsolatokat, mert, így próbálnak életre kelteni egy ún. „helyettesítő univerzumot”. E viselkedés segít megszokni azoknak a szerepeknek az elvesztését, amelyeket a valós világban betöltöttek. Az újabb eredmények azonban, azt bizonyítják, hogy a nők nem próbálnak alternatív társadalmi világot létrehozni a büntetés-végrehajtási intézeteken belül. Elmondásuk szerint arra töreksznek, hogy ne kelljen semmilyen szoros és tartós kapcsolatot kialakítaniuk a börtönök falai között.

A közép-nyugati büntetés-végrehajtási intézetben megkérdezett harmincöt nő hevesen tiltakozott az ellen, hogy „a társ választása romantikus szerelmen alapul” (Giallombardo 1966.), szerintük csupán csak börtönbeli szexuális kapcsolatokról van szó. Sőt a megkérdezettek 71%-a (25 nő) úgy vélte, hogy e kontaktus alapja gazdasági manipuláció, ahol az érzelmeknek egyáltalán nem jut hely. A nők a börtönbeli kapcsolatok uralkodó elemeként a becstelenséget emelték ki. A megkérdezettek többsége szerint a nők azért folytatnak szexuális kapcsolatot, illetve vesznek részt azokban, mivel a büntetés-végrehajtási intézetben nem biztosított egyenlő mértékben az anyagi javakhoz jutás. Ugyan a fogvatartottaknak dolgozniuk kell, de ez még nem feltétlenül jelenti a jövedelmek egyenletes elosztását. Az egyes munkafeladatok különböző mértékű javadalmazásban részesülnek. A legkisebb jövedelem 7,5 dollár a legnagyobb kb. 20 dollár, amely összeget a fogvatartottak számlájára utalják. Ezen kívül néhányan a családtól vagy a barátoktól is kapnak pénzt. Akárcsak a büntetés-végrehajtási intézetben kívüli társada-

lomban a gazdasági különbségek hatalmi különbségek kialakulásához vezetnek. Sokan az elítéltek közül úgy választják ki partnerüket, hogy előbb kifigyelik annak anyagi helyzetét, (pl. akinek több pénze van, többször megy az üzletbe vásárolni.) majd megpróbálnak annak a közelébe férközni. Csak azok tehetik meg, hogy ne kelljen ilyen módon gazdasági támogatót keresniük, akiknek van családi háttérük. A beszélgetések során az a tendencia körvonalazódott, hogy sok elítélt érzelmeit pont abban az időszakban fejezi ki a másik iránt, amikor a kantineban le kell adni a rendeléseket. Az anyagi javak megszerzése után pedig a gazdagabb társ a következő rendelési időszakig nem is hall a barátja felől. Annak ellenére, hogy az interjúból kiderült, hogy az intim kapcsolatok háttérben többnyire gazdasági motiváció áll, a megkérdezett harmincöt nő egyike sem ismerte el, hogy pénzért létesített volna szexuális kapcsolatot a büntetés-végrehajtási intézetben.

Az anyagi motiváció mellett a szexuális kapcsolatok létesítésének másik okai megmutatkoztak a felmérések során: az elszigeteltség és a magány érzésének enyhítése. A harmincöt riportalanyból tizenennyolc látta úgy, hogy a szexuális kapcsolatok kezdeményezésének és elfogadásának a háttérben a társaság hiánya áll. Sok fogvatartottnak van szüksége arra, hogy bezártság okozta pszichológiai terhet, úgy csökkentse, hogy ideje nagy részét egy másik női elítélttel töltsse. Egy-egy fogvatartott hangot adott azon véleményének, hogy sokan a büntetés letöltésének ideje alatt azért bonyolódnak szexuális kapcsolatba, és azért ragaszkodnak az ál-szerelemhez, mert ez volt minden, amit addigi életük során mástól kaptak.

A régebbi és újabb kutatások nyomán több kutató megállapította, hogy sokan azért keresik a börtönben a partnerkapcsolatokat, mert azt az érzést szeretnék megtalálni, amit a szabad életben a szerelem nyújtana számukra. Emellett az egyenmű szerelmi kapcsolatok létrehozása alkalmas lehet egyfajta figyelemelterelésre is, ami kimotozítja az elítélteket a büntetés-végrehajtási intézet kemény valóságából. A megkérdezett **harmincöt** interjúalany közül néhányan a társkeresést azzal indokolták, hogy így lehet a legegyszerűbben beilleszkedni a többi fogvatartott közé. Ez utóbbi álláspont azonban magában rejtene a szexuális kapcsolatok létrehozásának esetleges irányadó jellegét. Természetesen akadt jó néhány olyan elítélt is, akit a pusztán kíváncsiság sodort bele egy-egy lesbikus partnerkapcsolatba.

A válaszadók különleges státuszt adományoztak azoknak a nőknek, akik kapcsolatát őszintének, tartósnak, odaadónak érezték. A **harmincöt** megkérdezett nőből csak **9 (26%)** tartotta az őszinte szeretetet a szexuális kapcsolat lehetséges alapjának. A stabil, monogám, törődő kapcsolat elsősorban azokra volt jellemző, akiket életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Társaik közül is sokan helyesnek tartották azt a lépést, hogy akik hosszabb időtartamú büntetést kénytelenek kiállni, tartós lesbikus kapcsolatba bonyolódjának. Ugyanakkor az intim kapcsolatok velejárójaként a szabad életből hozott családon belüli erőszakhoz hasonló jelenségek – így a másik feletti uralomra törés, féltékenység, bizalom hiánya – is megjelennek a börtön falai között. Néhány interjúalany elmondta, hogy azért nem akar szexuális kapcsolatba belemenni a büntetés letöltése alatt, nehogy az addigi szabad életére

jellemző, férfiatól elszenvedett sérelmeit, nőktől elszenvedettre kelljen cserélnie.

Összefoglalva a fenti érvelést a beszélgetések során mind a harmincöt nő szívesen beszélt a büntetés-végrehajtási intézetben belül tanúsított szexuális viselkedésről. Néhányan természetesen lelkebben próbálták feltárni ezeknek a kapcsolatoknak a természetét, mint mások. A felmérést végzők arra a megállapításra jutottak, hogy az intim kapcsolatok még mindig jelentős oldalát alkotják a személyes környezetnek. Sok fogvatartott azonban a lesbikus kapcsolat teremtését kockázatos viselkedési formaként tartja számon. A rossz élmények és a másokkal szembeni bizalmatlanság okozza azt, hogy az ál-családok kialakulása ma már háttérbe szorult.

Rokoni hálózatok hiánya

A korai tanulmányok megjelenése óta jelentős változások mentek végbe a női büntetés-végrehajtási intézetekben. A legújabb eredmények arról számolnak be, hogy a fogvatartottak elsődleges célja az, hogy az időt minél kevesebb lelki fájdalom mellett lehessen eltölteni. Giallombardo elemzéséből azt olvashatjuk ki, hogy az elítéltek ál-családokba igyekeztek beilleszkedni, és a hagyományos családi kapcsolataik elsorvadnak. A mai beszámolóik azonban az ál-családokat nem találták meg a büntetés-végrehajtási intézeteken belül. A közép-nyugaton készített interjúkból az derült ki, hogy a válaszadók nagy része, viszonylag állandó kapcsolatot tart fenn a családjával. Ugyanakkor nagyon kevés nő számolt be gyermekei és egyéb hozzátartozói rendszeres lá-

togatásáról. Az elítéltek legtöbbször levélben és telefonon keresztül tájékozódnak a számukra fontos személyekkel kapcsolatos történésekről.

Giallombardo (1966.) arra az eredményre jutott az aldersoni büntetés-végrehajtási intézetben végzett vizsgálatait után, hogy az azonos neműek közötti kapcsolatok szolgáltak alapul az ál-család hálózatok kialakulásához. Giallombardo ezen ál-családoknak védelmi funkciót tulajdonított mások szexuális zaklatásaival szemben. Úgy gondolta, hogy e rokoni kötelékek nélkül a börtönélet szörnyen kaotikussá válna. Az ál-családok a védelem érzését és kölcsönös segítségnyújtást biztosítottak a tagoknak. (Giallombardo 1966. Hawkins 1995.) Ezzel szemben középnyugaton tett megfigyelések a családi hálózatok eltűnéséről és új kapcsolatok születéséről számoltak be.

Giallombardo a női büntetés-végrehajtási intézetekről szóló klasszikus tanulmányában leírta, hogy a nők a börtönbe kerülés hasonló kínjait élék át, mint amilyenekkel a férfi fogvatartottak szembesülnek. (Sykes 1958.). Arra a következtetésre jutott, hogy a nők egy „külön univerzumot” alkotnak, amelyben fenn tudják tartani azon identitásukat és öntudatukat, amely fontos a kinti világban. Ez a felfogás vezette Giallombardot arra a felismerésre, hogy a nők olyan kapcsolatokat hoznak létre más fogvatartottakkal az intézetben belül, amelyek megfelelnek vagy hasonlatosak azokhoz, amelyeket a büntetés-végrehajtási intézetben kívül számukra fontos egyénnel fenntartottak. Lényegében a női elítéltek újraalkották a családi és szexuális kapcsolatokat - ugyanolyan kulturális elvárások alapján -, ahogy azt a börtönön kívüli társadalomban tették. A

rokonai hálózatok abban is segítséget nyújthattak, hogy az egyének olyan csoportja jöjjön létre, ahol a fogvatartott érzelmi támogatást kaphat és segíthet elfogadni az elítélt szerepet. Giallombardo azt állította, hogy a női büntetés-végrehajtási intézetekben a családhoz hasonló csoportok a nők társadalmi, lelki és testi szükségleteit szolgálták. Giallombardo kifejtette, hogy ezek a szükségletek több különböző forrásból származhattak, mint például maga a börtönkörnyezet, meghatározó személyiség és az a függőségi érzés, amely a nők kulturális elvárásain alapul. Más szavakkal ez utóbbi azt jelenti, hogy a nők szükségét érezték annak, hogy viszonylag szoros családi kapcsolatokat alkossanak még a büntetés-végrehajtási intézetekben is, a korábbi szocializációs tapasztalatok és elvárások következtében.

A közép-nyugaton végzett legújabb beszámolók azonban nem említettek a fenti modellhez hasonló példát. A válaszadók néhány alkalommal beszéltek ugyan laza, családias elrendeződésekről, de e kapcsolatok egyike sem közelítette meg, azokat a meglehetően strukturált és stabil rokonihálózatokat, amelyekről Burkhart (1973.) és Giallombardo (1966.) beszámolt. Az interjúalanyok vagy nem utaltak ilyen típusú kapcsolatokra vagy a feltett kérdésekre azt felelték, hogy ilyen fajta személyes kapcsolat nem fordult elő környezetükben. Emellett néhány nő elmesélte, hogy sok elítélt használ egymás között olyan becéző szavakat, mint például „Mama”, „Hugi”, „Unokatestvér”. A harmincöt nőtől az egyik, a legfiatalabb például egy ötven év körüli asszonyt „Mamának” szólított, és a kívülről szármára is úgy tűnt – ölelésekből, szavakból -, hogy anya és lánya állnak egymás mel-

lett. E legfiatalabb elítélt az „*anyapótló asszonnyal*” fenntartott kapcsolatát családiasnak és természetesnek vélte, a többiek azonban kifejezték csodálkozásukat, és zavarónak tartották a viselkedésüket. Tehát a példa is azt demonstrálja, hogy a rokonihálózatok már nem léteznek olyan uralkodó formában, mint a korábbi kutatások idején. A fentiek összegzéseként elmondhatjuk, hogy úgy tűnt az elítéltek életében már nem töltenek be fontos szerepet az ál-családi kapcsolatok. Ez az állítás helytálló még azok esetében is, akik beismerték, hogy másokra, mint családtagokra utaltak, vagy azoknak tartották őket. Az egymás irányában használt kifejezések „Mama”, „Hugi” stb. inkább csak tisztelet, kedveskedést fejeznek ki, nem pedig formálisabb rokonis szerepek tudomásul vételét.

A férfi és női intézeteken belüli személyes kapcsolatok

A 60-as évektől napjainkig jelentős változás ment végbe a büntetés-végrehajtási intézetek fogvatartási kultúrájában. A férfi büntetés-végrehajtási intézetekben is hasonló vizsgálatokat végeztek, mint a nők esetében. Irwin (1980.) felismerte, hogy napjaikban a férfi elítéltek viselkedése is jelentősen eltér a korábbi években tapasztaltaktól. Gyakran kerülnek az intézetek közös területeit és személyes kapcsolataikat is csak néhány megbízható barátira, korlátozzák. (Irwin 1980.)

A faji és etnikai feszültségek, valamint a banda tevékenységek terén feltárt eredmények jelentős eltérést mutatnak a férfi és női büntetés-végrehajtási intézetekben. A mai férfi büntetés-végrehajtási intézete-

ket leíró irodalom fajilag és etnikailag különböző csoportok kölcsönös viszonyáról számol be, amelyekben uralkodó erőszak hozzájárul ahhoz, hogy ne jöhessen létre egyetlen, egységes életvitel a börtönökön belül. (Hassine 1996., Irwin 1980, Johnson 1996., Irwin and Austin 1997.). A női büntetés-végrehajtási intézetekkel ellentétben a férfiak között gyakori a banda tevékenység, amely a faji és etnikai azonosságokhoz kötődik. Mindez igen fontos befolyásoló tényező abban, hogy a férfi fogvatartottak úgy érzik, hogy a börtönbeli élet a hatalom és erőszak alapján tagozódik. (Irwin 1980., Irwin and Austin 1997., Johnson 1996.)

Ezt a tényt összehasonlítva a női büntetés-végrehajtási intézetekkel a nők nagy része nem foglalkozott a faji különbségekkel. A már többször említett harmincöt nő segítségével végzett felmérésben az elítéltek jelezték, hogy egy-egy faji csoportot gyakran a szerint különböztetnek meg, hogy hogyan fejezik ki érzelmeiket, és hogyan reagálnak az egyes szituációkban, de ez a felismerés még nem vezetett nagyobb elkülönüléshez. Azokon a helyeken, ahol még ál-családok halvány körvonalait észlelték „a börtönbeli családok átlépték a faji határokat”. (Alarid 1997.) Pár nő elmondásából az is kiderült, hogy még szabad életükben voltak bandatagok, és a börtönben is találkoztak olyan elítéltekkel, akik bandát akartak szervezni. A felmérés során azonban a büntetés-végrehajtási intézeten belül senki sem számolt be bandatevékenységről.

A fentiek ismeretében megállapítható, hogy sok hasonlóság van a férfi és a női büntetés-végrehajtási intézetekben különbözős tekintettel arra, hogy az elkövetők mindkét csoportjának labilis életteret je-

lentenek a jellegzetes, elkülönülő csoportok. A faji konfliktusok és a banda tevékenységek kevésbé voltak jelen a női büntetés-végrehajtási intézetekben, mint a férfiaknak fenntartottakban. Azt is érdemes kihangsúlyozni, hogy a közép-nyugaton készített tanulmány viszonylag kis mintára, **harmincöt** nőre korlátozódott, amely eredmények nem feltétlenül általánosíthatók az összes női büntetés-végrehajtási intézetre. E kutatás azonban a jövőbeli vizsgálódások alapjául szolgálhat, és hasznosnak bizonyulhat. E középnyugati büntetés-végrehajtási intézetben a személyes kapcsolatokat a félelem, bizalmatlanság és a gazdasági motiváció hatotta át, szoros ál-rokoni kapcsolatok pedig nem léteztek.

Számos oka lehet annak, hogy miért különböztek a válaszadók tapasztalatai a korábban feltártaktól. (Burkhart 1973., Giallombardo 1966., Word and Kasselbaum 1965.). A fogvatartottak közötti összetartás hiányáért felelős tényező lehet a női büntetés-végrehajtási intézetek környezetében beállt változás. Az első tanulmányok elkészítése idején egy sor női büntetés-végrehajtási intézet „házikórendszer” köré épült, ahol a nőknek a szabad otthonokhoz hasonló háttérrel biztosítottak. Ezen építményeket akkor emelték, amikor a nők rehabilitációjára igen nagy hangsúlyt fektettek. E program indítói úgy vélték, hogy a nők könnyebben rehabilitálhatók, ha olyan intézményekben tartják őket, amely emlékeztet a börtönön kívüli társadalom otthonára. Elképzelhető, hogy ez a környezet jobban kedvezett a páros lesbikus kapcsolatok és az ál-családok kialakulásának. A közép-nyugaton végzett felmérés helyszíne nem biztosított az előbbihez hasonló meghittséget. A leg-

kisebb hálóterem is 4 fős volt, a legnagyobb pedig tízen fértek el, a konyha és az ebédlő pedig közös helyiségként funkcionált.

Mindemellett a büntetések különbözősége is befolyásolhatja a kialakuló kapcsolatok természetét. Giallombardo megjegyzése szerint a rövid időtartamú szabadságvesztések esetén az elítéltek gyakran döntenek amellett, hogy mellőzzék a homoszexuális kapcsolatokban való részvételt. Giallombardo és a korabeli kutatók úgy gondolták, hogy a női fogvatartottak lesbikus kapcsolatokat azért alakítottak ki, mert így reagáltak a szabad társadalomban létező nemi szerepekkel kapcsolatos kulturális elvárásokra.

Feltételezhetjük, hogy az 1990-es években a nők általánosságban más kulturális elvárásokra reagálnak. Talán a női fogvatartottak alternatív elképzeléseket hoznak magukkal az elfogadott női szerepekről. A válaszadók lehetséges, hogy nem kötődnek olyan nagyon a szociális szerepekhez, mint az elvárható lenne. A megkérdezettek nem vettek fel egyetlen szociális szerepet sem, még nemhez kapcsolódót sem. Owen

szerint a 90-es években a fogvatartottak sokkal inkább önmaguk keresésébe, mint egyéni beilleszkedésükbe (azokba a szerepekbe, amelyekbe a társadalom helyezi őket) vannak belebonyolódva. Talán ez a beállítottság nehezítette meg a személyes kapcsolatok kialakulását és járult hozzá a szociális visszahúzódság uralkodóvá válásához. Elmondhatjuk, hogy a szabad társadalomban bekövetkezett változások kerülnek be a büntetés-végrehajtási intézetek falai mögé. Ez maga után vonja az intim kapcsolatok átalakulását is. A jelenlegi intézmények nyitottabbak, lehetőség nyílik kontaktus fenntartására a börtönön kívüli személyekkel. A fogvatartottakra a szabad társadalom továbbra is hatást gyakorol a televízión, rádión, levelezésen, családtagok látogatásán keresztül. A büntetés-végrehajtási intézetek belső élete összetettebbé és bonyolultabbá vált a különböző életstílusok és hátterek azonos helyre kerülésével. A legjobb taktika a beilleszkedéshez a visszahúzódság, és az elszigetelődés, amely változást nem lehet feltétlenül pozitívnak tekinteni.

Fordította: Király Klára

„A” függelék:

A minta (35 nő) és a teljes börtönpopuláció összehasonlítása

Tulajdonságok	Minta	Börtön népesség
Életkor	33,05 év	33,35 év
Büntetés időtartama	6,68 év	5,86 év
Büntetés időtartamából letöltött idő	28,50 hónap	19,76 hónap
Kutatás helyén letöltött büntetés ideje	7,08 hónap	4,98 hónap
Börszín szerinti megoszlás	Fehérbőrű = 55% Afro-amerikai = 43% Egyéb = 3%	Fehérbőrű = 45% Afro-amerikai = 55% Egyéb = 0%

KÜLFÖLD

„B” függelék:

A válaszadók tulajdonságai – életkor, elkövetett bűncselekmény típusa, büntetés időtartamából letöltött idő

Tulajdonságok	Létszám (fő)	Arány (%)
Életkor		
25 évnél fiatalabb	7	20,00 %
26-39 év	21	60,00 %
40 évnél idősebb	7	20,00 %
Összesen	35	100,00 %
Bőrszín szerinti megoszlás		
Fehérbőrű	19	54,28 %
Afro-amerikai	15	42,86 %
Egyéb	1	2,86 %
Összesen	35	100,00 %
Elkövetett bűncselekmény típusa*		
Erőszakos bűncselekmény	13	32,50 %
Tulajdonos elleni bűncselekmény	16	40,00 %
Kábító hatású anyagokkal kapcsolatos bűncselekmény	11	27,50 %
Összesen	40	100,00 %
Büntetés időtartamából letöltött idő		
1 évnél kevesebb	19	54,29 %
1-5 év	13	37,14 %
5 évnél több	3	8,57 %
Összesen	35	100,00 %

*négy nő olyan bűncselekményt követett el, amely több kategóriába is beleillik, ezért a teljes létszám meg fogja haladni a harmincötöt

„C” függelék:

Elképzelések arról, hogy miért létesítenek szexuális kapcsolatokat a fogvatartottak

Motiváció	Létszám (fő)	Arány (%)
Gazdasági ok	25	71,43%
Őszinte kapcsolat	9	25,71%
Magány, társ utáni vágy	16	51,43%
Kíváncsiság	3	8,57%
Szexuális identitás	6	17,14%
Társak nyomása	3	8,57%
Egyéb (szexuális vágy, menekülés az unalomtól)	4	11,43%

Több női fogvatartott egynél több okot jelölt meg így a válaszok száma meghaladja a harmincötöt ill. az arány a 100%-ot

Irodalomjegyzék

- Alarid, L. F.** (1997). *Female inmate subcultures*. In J. W. Marquart & J. R. Sorensen (Eds.), *Correctional contexts: Contemporary and classical readings* (pp. 134-139). Los Angeles: Roxbury
- Bell, R. R.** (1976). *Social deviance*. Homewood, IL: Dorsey,
- Bloom, B., Chesney-Lind; M., & Owen, B.** (1994). *Women in California prisons: Hidden victims of the war on drugs*. San Francisco: Center on Juvenile and Criminal Justice.
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K.** (1992). *Qualitative research for education* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Boritch, H.** (1992). *Gender and criminal court outcomes: An historic analysis*. *Criminology*, 30, 293-321.
- Bureau of Justice Statistics.* (1999). *Prison statistics*. Retrieved July 27, 2000, from the World Wide Web: <http://www.oip.usdoj.gov/bjis/prisons.htm>
- Burkhart, K. W.** (1973). *Women in prisora*. New York: Popular Library.
- Chesney-Lind, M.** (1986). *Women and crime: The female offender*. *Signs*, 12, 78-96.
- Chesney-Lind, M.** (1991). *Patriarchy, prisons, and jails: A critical look at trends in women's incarceration*. *The Prison Journal*, 71, 51-67.
- Chesney-Lind, M., & Rodriguez; N.** (1983). *Women under lock and key: A view from the inside*. *The Prison Journal*, 62, 47-65.
- Culbertson, R. G., & Fortune, E. P.** (1984). *Women in crime and prison*. In R. G. Culbertson (Ed.), *Order under law* (2nd ed., pp. 240-254). Prospect Heights, IL: Waveland.
- Faith, K.** (1993). *Unruly women: The politics of confinement and resistance*. Vancouver: Press Gang.
- Feinman, C.** (1983). *An historical overview of the treatment of incarcerated women: Myths and realities of rehabilitation*. *The Prison Journal*, 62, 12-24.
- Fletcher, B. R., Shaver, L. D., & Moon, D.G.** (1993). *Women prisoners: A forgotten population*. Westport, CT: Praeger.
- Fogel, C. I.** (1993). *Hard time: The stressful nature of incarceration for women*. *Issues in Mental Health Nursing*, 14, 367-377.
- Genders, E., & Player, E.** (1991). *Women lifers: Assessing the experience*. *The Prison Journal*, 70, 46-57.
- Giallombardo, R.** (1966). *Society of women: A study of a women's prison*. New York: John Wiley
- Girshick, L. B.** (1999). *No safe haven: Stories of women in prison*. Boston: Northeastern University Press.
- Goetting, A., & Howsen, R. M.** (1983). *Women in prison: A profile*. *The Prison Journal*, 62, 2745.
- Hassine, V.** (1996). *Life without parole: Living in prison today*. Los Angeles: Roxbury.
- Hawkins, R.** (1995). *Inmate adjustments in women's prisons*. In K. C. Haas & G. P. Alpert (Eds.), *The dilemmas of corrections: Contemporary readings* (3rd ed., pp. 103-122). Prospect Heights, IL: Waveland:

Irwin, J. (1980). *Prisons in turmoil*. Boston: Little, Brown.

Irwin, J., & Austin, J. (1997). *It's about time: America's imprisonment binge* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Johnson, R. (1996). *Hard time: Understanding and reforming the prison* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Larsen, J., & Nelson, J. (1984). *Women, friendship, and adaptation to prison*. Journal of Criminal Justice, 12, 601-615.

Leger, R. (1987). *Lesbianism among women prisoners: Participants and non-participants*. Criminal Justice and Behavior, 14, 463-479.

Lofland, J., & Lofland, L. H. (1995). *Analyzing social settings: A guide to qualitative observation and analysis* (3rd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

MacKenzie, D. L., Robinson, J. W., & Campbell, C. S. (1989). *Long-term incarceration of female offenders: Prison adjustment and coping*. Criminal Justice and Behavior, 16, 223-238.

Maher, L., & Daly, K. (1996). *Women in the Street-level drug economy: Continuity or change?* Criminology, 34, 465-491.

Maxwell, J. A. (1996). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks, CA: Sage.

McCarthy, B. R. (1980). *Inmate mothers: The problems of separation and reintegration*. Journal of Offender Counseling, Services, and Rehabilitation, 4, 199-212.

Merlo, A. V., & Pollock, J. M. (1995). *Women, law, and social control*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Morash, M., Haarr, R. N., & Rucker, L. (1994). *A comparison of programming for women and men in U.S. prisons in the 1980s*. Crime & Delinquency, 40, 197-221.

Nagel, I. H., & Johnson, B. L. (1994). *The role of gender in a structured sentencing system: Equal treatment, policy choices, and the sentencing of female offenders under the United States sentencing guidelines*. Journal of Criminal Law and Criminology, 85, 181-221.

Owen, B. (1998). *In the mix: Struggle and survival in a women's prison*. Albany: State University of New York Press.

Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage.

Pollock, J. M. (1998). *Counseling women in prison*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Pollock-Byrne, J. (1990). *Women, prison, and crime*. Pacific Grove, CA: Brooks / Cole.

Propper, A. (1982). *Make-believe families and homosexuality among imprisoned girls*. Criminology, 20, 127-139.

Rafter, N. H. (1990). *Partial justice* (2nd ed.). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Simon, R. J., & Landis, J. (1991). *The crimes women commit, the punish-*

ments they receive. Lexington, MA: Lexington Books.

Steffensmeier, D. (1993). *National trends in female arrests, 1960-1990: Assessment and recommendation for research*. *Journal of Quantitative Criminology*, 9, 411-439.

Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.

Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage.

Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

U.S. Department of Justice. (1991). *Women in Arison: Survey of state Arison inmates*. Washington DC: Government Printing Office.

U.S. Department of Justice. (1997). *News release*. Washington, DC: Author (<http://www.oip.usdoj.gov>).

Ward, D. A., & Kassebaum, G. G. (1965). *Women's Arison: Sex and social structure*. Chicago: Aldine.

A reformkorban ér vényesülő szankciórendszer Békés vármegye 1844. évi gyakorlatában

A reformkori Magyarországon, a büntetőjog területén a legszembetűnőbb változáson a büntetési rendszer ment át. Már a XVIII. század utolsó harmadában a rendi szankciórendszer bomlási folyamata megindult, de a szemléletváltás az 1840-es évek második felére vált teljesé és általánossá. A XIX. század első felében az ítéletek szigorának fokozatos enyhülése tapasztalható, csökkent a kiszabott halálbüntetések száma, csaknem teljesen visszaszorult a testi büntetések alkalmazása, uralkodó büntetési nemmé a szabadságvesztés vált. A szankciórendszer ilyen mérvű átalakulásáról tanúskodnak a büntetőjogi törvényszerkesztés munkálatai, az 1795. évi az 1830. évi tervezet az 1843. évi javaslat.¹ Mivel azonban ezekből nem lett hatályos törvény, nem alkalmasak a tényleges viszonyok leírására. Az alkalmazott büntetési rendszer megismerésének több módja lehetséges, a korabeli közvélemény által megfogalmazott elképzelések és a szakirodalom feldolgozása mellett a legtöbb információval egy-egy törvényszék gyakorlatának feltárása szolgál. A korszakban a legtöbb büntető per a vármegyei törvényszékeken indult, így a legáltalánosabb képet a megyei bíróságok gyakorlatából kaphatunk. Békés vármegye nemessége, a török háborúk utáni gazdasági és társadalmi helyzetre visszavezethető okok miatt, a teljes időszakban a reformeszmék híve volt. Ennél fogva különösen alkalmas a büntető törvénykezés változá-

sának, a modern eszmék terjedésének vizsgálatára.

Büntetési célok

Az ítéletek indoklásából, a formális perek iratanyagából, a történeti tényállás ismertetéséből és más vármegyéknek vagy a Királyi Táblának² szóló átiratokból lehet következtetni a vármegyében uralkodó büntetési elképzelésekre, arra, hogy milyen célt tulajdonítottak a kiszabott büntetésnek. A rendi jogszolgáltatás a büntetést a bűncselekmény megtorlásának és elrettentő példának tartotta. Az 1795. évi tervezet 8. alapelve a büntetés célját a bűnsre vonatkozóan javításban, ha ez nem valósítható meg, akkor az ártóképeségtől való megfosztásban látta, a közöséget pedig a kiszabott büntetésnek vissza kell tartania a bűncselekmények elkövetésétől, vagyis a tervezet szólt a különleges és az általános megelőző intézkedésekről. A felvilágosodás eszméinek megfelelően a büntetésnek határozottnak, azonnalinak, alkalmasnak és arányosnak kell lennie. Nem lelet a büntetőjogi szankció célja a bosszú, és nem alkalmazható olyan joghátrány, amely a büntetés céljával teljesen ellentétes. Az 1843. évi javaslat nem rendelkezett a büntetés céljáról.

Szlemenics Pál³ szerint a büntetés végcélja, hogy a polgárok jogainak biztonságát fenntartsa, közvetlen célja, hogy ne kövessenek el bűncselekményt. Kifejtette, hogy a „*csupa bosszúállás pedig az ember méltóságával s a természet törvényé-*

vel meg nem fér", vagyis ezt a büntetési célok közül száműzendőnek tartotta. Szokolay István⁴ a büntetőjogi büntetés alkalmazásának tizenhét kritériumát fogalmazta meg, ezek között szerepelt az, hogy a javítást nem szabad kizárni, és az elrettentést nem szabad alkalmazni. Pauler Tivadar⁵ álláspontja szerint a büntetőjogi jogkövetkezmény végcélja a „jogbátorság” fenntartása. Két eszköze lehetséges: a büntetés kihirdetése és a végrehajtása. Az előbbi figyelmezteti a polgárokat tetteik következményére, óvja őket jogsértések elkövetésétől, a végrehajtás elégtételt szolgáltat a sértettnek, az elkövetőt javítja és mások hajlandóságát a bűnelkövetésre, csökkenti.

Az úriszéki⁶ gyakorlatban a büntetések az elrettentést és a megtorlást szolgálták, de felmerült néha a javítás is, ha az elkövetőnek nem vált szokásává a bűnözés. Székesfehérvár bírósága szintén a megtorlást és a példamutatást tekintette a büntetőjogi szankció céljának. Szegeden azt a büntetést tartották 1848-ban megfelelőnek, amely igazságos, megérdemelt megtorlást fejezett ki, elrettentő volt és elégtételt szolgáltatott a sértettnek.

Békés vármegye „rabokat ítélő törvényszéke” mégis használta a bosszú kifejezést az ítéletek indokolásában, egy mestert néplázításért, négy vádlottat lopásért és orgazdaságért, egy házaspárt orgazdaságért, egy férfit lopásért, három elkövetőt rabszökésért ítél el a bíróság ezt a kifejezést használva. A „bosszú” inkább a mai „megtorlás” kifejezéssel helyettesíthető be, ha a megtorlás fogalmával azonosítjuk, akkor ezt a jelenséget az abszolút büntetési felfogások közé sorolhatjuk, hiszen a büntetés célja és jogalapja egyedül az igazságos megtorlás.

A rabtáblák tanúsága szerint a halálbüntetés alkalmazásának fő oka a XVIII. század utolsó évtizedeiben az elrettentés volt. A Hajdúkerület ítélkezési gyakorlatában is feltűnik a „másoknak rettentő példájokra” és a „gonosztevők elrettentése végett” kitétel. Békés vármegyében az elrettentés mellett a példaadás is büntetési célként szerepelt. Ezekben a kijelentésekben az általános megelőzés megjelenését láthatjuk.

A Hajdúkerületben azokkal a vádlottakkal szemben, akiknek javulására „nincs remény”, halálbüntetést alkalmaztak, tehát a többi büntetési nem céljának részben az elítélt javítását tekintették. Békés vármegyében, egy formális perben a védő a példaadás mellett a büntetés céljának a javítást nevezte meg. Így értelmezte a vármegyei törvényszék is, hiszen három vádlottnál a javulásra láttak jeleket, három esetben viszont nem. A különleges megelőzés elméletének feltűnését kell látunk ezekben az esetekben.

Székesfehérvár törvényszéke az 1770-es évektől kezdve hangsúlyozta, hogy az elkövetett cselekménnyel arányos büntetés kiszabása kívánatos, de ez a gyakorlatban nem valósult meg. Békés vármegyében, 1844-ben, három jogesetben négy alkalommal szerepelt az arányos büntetés elve.

A fentiek alapján Békés vármegye törvényszéke fontosnak tartotta, hogy minden „gonosztettet” megtoroljanak, de kiemelten kezelte a polgárok és az elkövető visszatartását a bűncselekményektől.

Halálbüntetés

Az 1795. évi tervezet 12. alapelve szerint bármilyen hátrányt ki lehet mondani büntetésként, még az élettől való meg-

fosztást is, de a lehető legszűkebb körre szorították vissza, összesen hat esetben tartották fent. A 15. alapelv csak akkor tehető lehetővé halálbüntetés kiszabását, ha a tettes szándékossága olyan fokú, hogy sem a büntetés általános célja, sem a közbiztonság megóvása máshogyan nem valószínűsíthető meg. Az államra is kiterjesztették a tervezet megszövegezői a jogos védelem fogalmát, így támasztották alá a halálbüntetés fenntartását. A kérdés igen vitatott volt, hiszen a 11 beküldött vármegyei javaslatban a nemesség a visszaállítását követelte, az uralkodó és a magas rangú hivatalnokok az eltörlés vagy a jelentős korlátozás mellett foglaltak állást. A tervezet előírta, hogy az ítéletet lehetőleg az elkövetés helyén vagy annak közelében hajtsák végre. Az 1830. évi tervezet határozottan kizárta a súlyosítását és kilenc esetét határozta meg. Az 1843. évi javaslat legkiemelkedőbb része a büntetési rendszer, amely a halálbüntetés-központú rendi felfogással végképp szakítva nem tartalmazta ezt a büntetési nemet. Nagyon fontos momentum, hogy a választmány munkájának ideje alatt egyetlen országban sem volt hatályon kívül a halálbüntetés.

Szlemenics a főbenjáró büntetéseknek három típusát különböztette meg. Ismert egyszerű, súlyosított és kínzó halálbüntetést. Ez utóbbi régen kiment a gyakorlatból, valamint egy királyi leirat 1814-ben megtiltotta alkalmazását. Az egyszerű halálbüntetés lehet fejjével és törvényfa, ezek tovább nem súlyosíthatók. A pallosra ítélték büntetését a Hétszemélyes Tábla⁸ kötéltre változtatta át. Szokolay csak akkor tekintette igazságosnak a halálbüntetést, ha szándékos gyilkosságot követett el az elítélt. A halálbüntetést egyszerű és nehe-

zített fajtákra bontotta, a nehezítetten belül pedig megkülönböztetett külsőleg és bensőleg nehezítettet, a minősített végrehajtást egyértelműen elutasította. Megállapította, hogy *hazánkban a halálbüntetés törvényeken alapszik, és rendszeren gyakoroltatik is*, ezért, szerinte, a közvélemény bizonyos esetekben jogosnak tekinti az alkalmazását. A létező végrehajtási módok – a kötél és a pallos – helyett a guillotine bevezetését javasolta. Pauler a halálbüntetés körül kialakult vita részletes ismertetése után megállapította, hogy a büntetőjog alapelvei szerint jogos egy büntetés, ha a büntett alanyi és tárgyi körülményeinek megfelel. Ez alapján az igazság eszméjével nem ellenkezik, ha a gyilkosságot halállal büntetik. A szellemi és erkölcsi fejlődéssel párhuzamosan a halálbüntetés visszaszorítását látta kívánatosnak. A halálbüntetés lehet egyszerű és minősített, ezek még tovább oszthatóak. Gyűjtése szerint a törvények több mint hatvan büncselekményre írták elő a legsúlyosabb büntetés alkalmazását. A XVIII. század utolsó évtizedétől a törvényszéki gyakorlat enyhült, csökkent az esetek száma és megszűnt a minősített végrehajtás a központi intézkedések hatására. A régi országos gyakorlat szerint nemessékek és nökkel szemben csak pallost szabtak ki, nemteleneket akasztással büntették.

Az 1775-1776-ban felterjesztett rabtabellák alapján a bíróságok a halálos ítéletek felét jószáglopásért hozták, a nagy értékű vagy betöréses lopás és emberölés követte ezt. Az elítéltek kétharmadát felakasztották, a többiek pallossal hajtották végre az ítéletet. Az 1770-es évek végére a végrehajtott halálbüntetések száma jelentősen csökkent, annak ellenére, hogy az elítéltek száma folyamatosan és jelen-

tősen növekedett. A honti „emberevő-pert” követő kancelláriai intézkedések következtében 1783 után tovább csökkent a halálos ítéletek száma. Alkalmazásának fő oka az elrettentés volt, ezért, ha egy bíróság illetékességi területén elszaporodtak a bűncselekmények, szigorodott a büntetéskiszabás is. Az úriszékek által alkalmazott büntetőjogi szankciók között első helyen állt a halálbüntetés. A minősített halálbüntetések a XVIII. század közepéig előfordultak. A leggyakoribb végrehajtási mód az akasztás, fővétel és megégetés volt. Székesfehérváron évente egy-két halálos ítélet született. Ezeket az 1730-as évekig pallossal hajtották végre, utána az utolsó kivégzésig, 1789-ig a kötélen került előtérbe. Az akasztófát viszont csak 1841-ben bontották le. A szabad királyi városok az országos átlagnál sokkal kisebb arányban alkalmazták a halálbüntetést. Például Szeged, Győr, Pozsony, Debrecen és Pest 1771-1775 közötti gyakorlatában az összes rab 1%-át végezték csak ki. Debrecen törvényszéke által 1740-1749 között kiszabott büntetések 0,8%-a volt csak a halálbüntetés, és ezt csak polgárjoggal nem rendelkezőkön hajtották végre. Alkalmazására legtöbbször élet elleni cselekménynél került sor, de a végrehajtás jelentős volt még a vagyon elleni, valamint a család és nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél, a törvényszék kiszabta vallás elleni cselekményeknél is. A Hajdúkerületben 1757-1850 között gyilkosságért tizenöt vádlottat ítélték halálra, de ebből csak kettőt hajtottak végre, mert a fellebbezés után felmentették az elkövetőket vagy szabadságvesztésre mérsékeltek a büntetést, esetleg uralkodói kegyelemben részesültek. A tiszti ügyész szinte minden emberöléssel vagy

lopással megvádoltra halálbüntetést kért a Tripartitum⁹ I. rész 15. címe alapján, de a bíróság ezt a merev felfogást nem követte. Csak sorozatban elkövetett, vagy nagy kárt okozó, a köznyugalmat jelentős mértékben megzavaró vagyon elleni bűncselekmények többszörösen visszaeső elkövetőinél alkalmazták. Pest vármegyében a halálbüntetést kötéllel vagy pallossal hajtották végre, nemessel szemben akasztás nem volt kiszabható. Bihar vármegye törvényszéke „*elég gyakran*” alkalmazta a halálbüntetést, és pallost szabtak ki a nemtelenekre is. Ezt a büntetéskiszabást jelentősen módosította a kegyelmezési gyakorlat, amely során három év szabadságvesztésre módosították a halálos ítéleteket. Szeged szabad királyi város gyakorlatában nem volt gyakori a halálos ítélet. 1848-ban csak egy rablógyilkossal szemben alkalmazták.

Békés vármegyében, 1844-ben a vármegyei törvényszék *nem* szabott ki halálbüntetést, és nem került sor jogerős halálos ítélet végrehajtására sem. Egy lótolvaj perében a védő részletesen kifejtette saját és talán a hasonló gondolkodású megyei tisztviselők nézeteit a halálbüntetésről. „*Ugyanis csak ott használhatja a társaság jogosan és célszerűen a halálos büntetést, hol bűnös javulásának lehetlenségére tökéletesen bebizonyíttatnék, – és egy utal az is, felállítatnék, hogy a társaság azon bűnös ellen magát védeni másként – mint a kioltás által, – nem képes: – Ilyen esetek csak igen ritkák, lehetnek s – minden más esetekben pedig a társaság magát boszúlja meg, midőn egy jóvá tehető embert magától örökre eltaszít. – Továbbá tekintjük a büntetés kettős célját t. i. a javítást, és a példaadást, – mindenik tekintetben alkalmatlan a halálos büntetés,*

mert a javulás, az élet elvételével, örökké lehetetlenítették, – pedig ember mint ember, bárha eltévedt is, jogosan kívánja a társaságtól, hogy neki idő és mód engedjék az Istenhez térésre, – a gyakori példaadás pedig, elfásíthatja a kebleket, – és a hosszú sorú tettekért egy percnyi fájdalommal lakolni, – a nép bámulására, ál felfogás szerint hősileg kiműlni, – nem egy dűrva ember kapott már kedvet, herosztratori dicsőséget találva a népszerű kiműlés, – és népes halotti kíséretekben.” A vád által idézett Hármaskönyv I. rész 15. címében foglaltak szerinti halálbüntetés helyett fogság kiszabását kérte, mert a „törvényt (...) a törvényes gyakorlat meggyengítette”. Egyetlen olyan jogeset van, amelyben kiszabott büntetésként szerepel a halálbüntetés. Egy szándékos gyújtogatóra a megyében kiszabott három év rabságot a Királyi Tábla halálos ítéletre változtatta. Halálbüntetés alkalmazását indítványozta az ügyész egy rablás, két emberölés és két lopás miatt indult formális perben. A fegyveres rablásért „a szelidültebb kor igényeihez alkalmazott gyakorlathoz képest a felperesileg kért halálos büntetés helyett” a bíróság szabadságvesztéssel büntette az elkövetőket. A törvényszék gyilkosság helyett gondatlan emberölésnek minősített egy esetet és a vád által javasolt halálbüntetés helyett egy év rabságot szabott ki. Elvileg gyilkosság miatt alkalmazható lett volna egy perben, de jogos védelmet megállapítva a vármegyei törvényszék és a Királyi Tábla is felmentette a vádlottakat. Egy különös és többszörös visszaeső lótolvaj perében a vád ragaszkodott a legsúlyosabb büntetés kiszabásához: „a fennálló törvények s' bűnbeli gyakorlat még eddig az ily megrogzott s' vissza esett bűnösre halált

mond”, de a törvényszék „a halálos büntetéstől felmentvén” három év rabságra ítélte. Egy vádlottra 276 forint ellopásáért az ügyész nem kért halálbüntetést. A Tripartitumról kijelentette: „a szelidült kor kívánatával ellentétben álló fent idézett törvény értelmétől elállva – szigorú börtönbüntetésre” ítéletét javasolja. Egy formális perként indult eljárás két idéző levél tartalmaz hivatkozást az 1527:6. törvénycikkre, amely alapján az orgazdák halálos büntetést érdemeltek. Mivel a per sommássá¹⁰ alakult, nem derült ki, hogy az ügyész indítványozta-e valójában a halálbüntetés kiszabását, vagy egyszerű formáság volt csak ez a hivatkozás.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy Békés vármegyében a halálbüntetést olyan végső eszköznek tekintették, amely csak a megrögzött, a társadalom nyugalomát folyamatosan, nagymértékben megzavaró bűnelkövetőkkel szemben alkalmazható. A vizsgált évben a megyében ilyen tettes nem fordult elő, ilyen kiemelten súlyos bűncselekmény miatt nem született ítélet.

Szabadságvesztés

A legszélesebb körben alkalmazott büntetési nem, a reformkor utolsó éveiben a szabadságvesztés. Az 1795. évi tervezet 16. alapelve kimondta, hogy a börtönök lehetnek enyhébbek és keményebbek, a börtönbüntetésre ítélték számára arányos munkavégzést kell előírni. A tervezet átvette a Josephina¹¹ szóhasználatát a szabadságvesztés két fokozatának említésénél, de a II. rész már nem tett különbséget a börtön és az elzárás között. Nemest és honoráciort¹² nem lehetett közmunkára ítélni, de a 17. alapelv szerint a börtön helyettesíthető botozással, és fordítva. Az

1843. évi javaslatban egyedülállóan domináns a büntetési rendszeren belül, a hat büntetési nem közül három szabadságvesztés: életfogytig tartó rabság, határozott ideig tartó rabság és fogság. A fogság általános maximuma egy év. A szabadságelvonó büntetés kezdete az a nap, amikor az elítéltet a végítélet kihirdetése után a büntetés-végrehajtási intézetben elhelyezték. A rabság csak akkor helyettesíthető fogsággal, a fogság dorgálással, ha a beszámítást enyhítő körülmények miatt az előbbi büntetés nagyon súlyos lenne. A javaslat szerkesztői megadták az átváltoztatáshoz a kulcsot is. Életfogytig tartó rabsággal büntethető pl.: gyilkosság, erőszakos közönség, gyújtogatás legsúlyosabban minősülő alakzatai. A halálbüntetés-központú szankciórendszer helyébe a szabadságelvonást előtérbe helyező büntetési rendszert állítottak a javaslat kidolgozói.

Szlemenics a szabadságot megszorító büntetések között a „*határok közé szorítás*” és a katonának adás mellett tömlőcőről írt. Négy fajtáját különböztette meg: várbeli, fenyítőházbeli, munkával összekötött közönséges és egyszerű közönséges tömlőcöt. A várbeli tömlőcöt nehéz és „*alkalmatlan*” munkával töltötte le az elítélt, míg a fenyítőházban bizonyos munka és a körülményekhez képest testi büntetés is járult. A munkával összekötött közönséges tömlőcöt tartotta munkakerülők számára a legjobb büntetésnek, az egyszerű közönséges tömlőcöt viszont erre alkalmatlannak tekintette. Szokolay a szabadsági büntetéseknek négy változatát különböztette meg, a fogházak és börtönök, a „*nyilvános munkák*” és a gályarabság mellett a száműzetést is felsorolta. A korábbi börtönök számos árnyoldalát felsorolta és szembe állította a modern javító

fogházakkal. A bevezetendő börtönrendszerrel kapcsolatban egy hét pontból álló követelményrendszert fogalmazott meg. Elvetette a közmunkát, a gályarabságot és a száműzetést, mivel nem felelnek a büntetési céloknak. Pauler a letartóztatás különböző formáit ítélte a leghatékonyabb szankciónak, mert így a büntetés személyes, arányos, osztható, javító és az egyik legkedvesebb javától, a szabadságától fosztja meg az elítéltet, ennél fogva példaadásra is alkalmas. A végrehajtására szolgáló börtönrendszerek közül a magánrendszert emelte ki, mint a leginkább támogatotat. Két fajtáját különböztette meg a szabadságvesztésnek, börtönt és az ennél enyhébb fogságot. Az alkalmazását, azt a néhány törvényt kivéve, amely egyes bűncselekményekre előírta, nem szabályozták, a bűnösséghez mérten a bíróság belátására bízták a kérdést. A szabadságvesztés súlyosítható a törvényszéki gyakorlat alapján vassal, közmunkával, böjttel és szeszitaltól való eltiltással, amelyeket a bíróság írt elő.

A XVIII. században a börtönbüntetés elterjedését a felvilágosodás azon eszméi tették lehetővé, amely szerint könnyen arányosítható, humánusabb és a munkáltatás célszerűbb a halálbüntetésnél. Magyarországon nagyon nehezen honosodott meg, azonban ennek oka nemcsak a kezdetleges börtönviszonyokban keresendő, hanem nemesség ragaszkodásában a „bevált” büntetési rendszerhez. A halálbüntetés és a testi büntetés nyilvános végrehajtásával elérni kívánt elrettentő hatást nem tekintették a szabadságvesztéssel helyettesíthetőnek. Három körülmény segítette elő mégis a gyakorlati alkalmazását, egyrészt az uralkodói intézkedések, másrészt az, hogy a kegyelmezési gyakorlat

enyhesége miatt inkább rabságot szabtak ki, mert ekkor még nem lehetett fellebbezni. Ehhez járult még az, hogy nemesre nem lehetett testi büntetést kiszabni. Akkor büntették az elkövetőt szabadságvesztéssel, ha a bűncselekmény annál súlyosabb volt, hogy botbüntetést alkalmazzanak, de a halálbüntetés kiszabása is aránytalan lett volna. A közmunkák nagy munkaerőt igényeltek, ezért szinte mindenre közmunka végzését írták elő, azonban a bíróságok gyakorlata a rabtabellák alapján ebben a kérdésben is igen eltérő volt. A szabadságvesztés az úriszéki gyakorlatban a XVII. század közepétől figyelhető meg, de nem szívesen alkalmazták a XVIII. század első felében sem, részben a rabok elhelyezésének megoldatlansága miatt. Legtöbb esetben, vasban végzett közmunkával kapcsolták össze. Az áristomot nem lehetett a tömlőtől megkülönböztetni az úriszékek szóhasználatában. A XIX. század első évtizedeiben egyre kevesebb halálos ítéletet hoztak, inkább három év fogságot szabtak ki. Székesfehérváron is nehéz kimutatni a tömlőc és az áristom közötti különbséget. A rabokat vason, hideg, rossz szellőzésű, piszkos helyen tartották, de a polgároknak külön ún. *Bürgerstübét* hoztak létre, és akár házi fogságot is előírhatott a bíróság. Határozatlan tartamú büntetés is előfordult a XVIII. század első felében, de többnyire napokban, hónapokban és években adták meg, az egy évet meghaladó büntetés már igen súlyosnak számított. Könnyítésnek tekintették, ha a büntetés kezdetét az elfogatástól és nem az ítélelhirdetéstől számították. Debrecenben a XVIII. század közepén a szabadságvesztés időtartama 1-100 napig terjedt. A leggyakoribb az egy hetet meg

nem haladó volt. Előszeretettel alkalmazták a határozatlan tartamú áristomot is. A szabadságvesztés nem éri el az összes ítélet 9%-át, és csak néhány esetben írták elő közmunka végzését. A Hajdúkerületben a XVIII. század második felében csak igen ritkán és viszonylag kis büntetéseket kiszabva alkalmazta a bíróság a szabadságvesztést. A századforduló táján csak a nagyobb kárt okozó lopások elkövetőit büntették legfeljebb három év rabsággal, különben a tolvajokra testi büntetést szabtak ki. A XIX. század elejétől válik gyakorivá a szabadságvesztés és mellette a pálcázás lopásért. Az ember élete és testi épsége ellen elkövetett bűncselekmények miatt indult perekben a hajdúkerületi törvényszék által 1757-1850 között hozott szabadságvesztést tartalmazó ítéletek 69,2%-a nem hosszabb egy évnél, 9,6%-a éri el vagy haladja meg a három évet. A legrövidebb büntetés tizenöt nap, a leghosszabb öt év. Szegeden már a leggyakrabban alkalmazott büntetési nem 1848-ban a szabadságvesztés, amelynek három fajtáját különböztették meg: rabság, fogság és börtön. A legsúlyosabb a rabság volt, vasban végzett közmunkával és heti két nap böjttel járt. A fogság vagy „*apróbb*”, vagy a városháza udvarán teljesített munkával, „*szokott*” böjttel, esetleg vas nélkül telt el, de a börtönre ítéltet nem kötelezték munkára. A rabság két héttől öt évig, a fogság két héttől három hónapig, a börtön pedig hat órától egy hónapig terjedt. A rabság is csak a legkritikább esetben haladta meg az egy évet. Pest vármegye gyakorlatában a fogház és a börtön azonos fogalmak. A két hónapot meg nem haladó szabadságvesztés esetén az ítélet fogság vagy elzárás. Az elzárás a törvényszék szerint azt jelentette, hogy az

elítelt nem mehetett ki a zárkából. A fogságot a törvényszék az ítéletben súlyosíthatta, börtönt, szeszestiltól való eltiltást, elzárást, vasat, közmunkát és testi büntetést írhatott elő. A XVIII. században a közmunka még nem volt általános. Később a fél évet meghaladó fogságot rendszerint közmunkával, az ennél rövidebbet elzárással és vassal szigorították.

Békés vármegyében, 1844-ben a leginkább alkalmazott büntetési nem a szabadságvesztés, amelynek célszerűségét egy formális perben a védő fejtette ki: *„a' börtön sokkal emberibb, sokkal célszerűbb büntetésül szolgál. Itt van alkalma, a' némad magányban istenét és az emberiséget kiengesztelni maga iránt a' bűnösnek, – van alkalma érezni húzamosan és kitaróan a' vétek súlyát, – a' szigorú fogságot, – van alkalma meggyénk czélszerű intézkedése mellett ezeken kívül a' munkához, és becsület utján kenyérkeresethez hozzászokni”*.

A szabadságvesztések rendszerezésének elsőként a kiszabott büntetés hossza szerint történhet. A súlyos ítéletek közé tartoznak a három évet elérő és meghaladó szabadságvesztést kimondóak. Tizenegy vádlott ügyében hozott a bíróság ilyen ítéletet, egy esetben szándékos gyújtogatásért három év, rablásért öt év és négy év, valamint jószáglopásért három év rabságot szabott ki a vármegyei törvényszék. Hosszú tartamú szabadságvesztést ritkán alkalmazott Békés vármegyei törvényszéke, talán a fogva tartás körülményei miatt is. Nagy tárgyi súlyú bűncselekmények esetén, néha többszörös és különös visszaesőknél élt a vármegyei bíróság a három évnél hosszabb rabság kiszabásának lehetőségével. A tradicionális jogfelfogás és korábbi gyakorlat

alapján ezek a vádlottak halálbüntetést érdemeltek volna.

Lényegesen gyakrabban látta a bíróság elegendőnek a rövid tartamú szabadságelvonást. Repcelopásért tíz vádlottat, egyet orgazdaságért, három elkövetőt istenkáromlásért és vérengzésért, egy férfit istenkáromlásért és néplázításért, egyet lopásért, két terheltet garázdaságért és vérengzésért és egy elkövetőt vérengzésért ítétek egy hónap szabadságvesztésre. Gyakoriak a hetekben megszabott büntetések is, általában csekély súlyú bűncselekményeknél alkalmazták ezeket. Hat hétben határozta meg a vármegyei törvényszék a büntetését két vádlottnak garázdaságért és vérengzésért. Négy hétre ítétek két tolvajt, két hét börtön járt kisebb mennyiségű repce eltulajdonításáért öt vádlottnak. Hamisításért egy vádlottat, egyet lopásért, négy embert juh elsikasztásáért, két elkövetőt pedig garázdaságért és vérengzésért ítétek két hétre. A megyei törvényszék által kiszabott legrövidebb szabadságvesztés egy hét volt. Három férfit vérengzésért, két vádlottat juhok lopott voltának tudásáért, három elkövetőt lopásért, egyet pedig vérengzésért ítétek egy hétre.

A szabadságvesztés szakkifejezései

Megfigyelhető a forrásokban a szabadságvesztésre használt kifejezések sokszínűsége. Az 1795. évi tervezet is különbséget tett a 16. alapelvében a végrehajtási fokozatok között, és az 1843. évi javaslatban is ezt figyelhetjük meg.

Szlemenics tömlöcnek nevezte a szabadságvesztést, és ezen belül határozott meg fokozatokat. Szokolay szerint a szo-

rosabb értelemben vett szabadságot érintő büntetéseket börtönben, fegyházban vagy fogházban lehetett végrehajtani. A börtönökben nem kényszerítették munkára a rabokat. A régi elkülönítés nélküli szabadságvesztést következetesen börtönnek nevezte a modern javító fogházzal szemben. A külföldi kódexek különböző osztályozásait elvetve egységes fogházat tartott kívánatosnak. Szerinte ezen belül kell fokozatokat meghatározni. Pauler a börtönt nevezte meg súlyosabb végrehajtási formának a fogsággal szemben.

Sem az úriszéki gyakorlatban, sem Székesfehérvár városi törvényszékének irataiban nem lehet különbséget tenni az áristomnak és a tömlöcnek nevezett büntetési forma között. Debrecen 1740-es években alkalmazott elnevezése „*arestom*” vagy börtön, de nem lehet elválasztani a két fogalmat. Szeged gyakorlatában a rabság volt a legsúlyosabb, ezt követte a fogság és a börtön, Pest vármegyében pedig a fogházat és a börtönt azonos fogalomnak tekintették. Bihar vármegye törvényszéke a tömlöc kifejezést használta, azonban elvétele, „*arestom*” is előfordult, de csak rövidebb tartamú büntetéseknél.

Békés vármegyében egyetlen vármegyei ítéletben fordult elő az „*arestomra*” kifejezés, amikor 1836-ban a vármegyei törvényszék három hónap szabadságvesztést szabott ki két juh tolvajra. A vizsgált évben ez az elnevezés kizárólag a szolgabíró által járási ügyekben hozott ítéletekben szerepelt, pl.: istenkáromlásért és verekedésért hat nap kenyéren és vízen töltendő áristomot.

Kivételes büntetési formának számított a tömlöc is, mely csak két perben fordult elő. Néplázítás miatt „*egy fertályév*”

tömlöcben letöltendő szabadságvesztést szabtak ki egy orgazdára, míg egy tolvaj félévi tömlöcöt érdemelt ki.

Hat jogesetben található meg a börtön kifejezés. A törvényszék egy repcelopás tizennégy vádlottját ítélte egy hónap, öt vádlottját két hét börtönre. Ez enyhébb büntetési formát jelentett, mert a többi elkövetőt hosszabb rabsággal büntették. Két elkövetőt lopásért ítél el a törvényszék négy hét börtönre. Egy visszaeső lótolvaj perében a védő, nagy kárt okozó lopás, vérengzés és emberölés ügyben pedig az alügyész indítványozta börtönbüntetés kiszabását. Ezekben a formális perekben viszont inkább rabságnak megfelelő szankcióról lehetett szó.

A két leggyakrabban előforduló kifejezés a fogság és a rabság. Rabságot szabott ki a bíróság nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetőire, míg fogságot kevésbé súlyos cselekményekért kaptak a vádlottak. Az egy hónapot rendelő ítéletek közül egy börtön és egy egyszerű fogházat jelöl, a többinél fogságot vagy rabságot említ a bíróság. A leghosszabb fogságként kiszabott büntetés éjjeli lopásokért két vádlottra három hónap volt. Rablásért két férfit öt év rabságra ítélte a bíróság. Ez volt a leghosszabb büntetés Békés vármegyében. A legrövidebb rabságként kiszabott büntetés egy hét volt. A vádlottak vérengzésért és lopott juhok rejtegetése miatt kaptak ilyen büntetést. Két vádlottat viszont hasonló cselekményért egy hét fogságra ítélték.

Az előbbieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy súlyosabb bűncselekmények esetén a sedria a rabságot alkalmazta, amely egy héttől öt évig terjedhetett. A fogság minimuma szintén egy hét volt, de csak három hónapig tarthatott. Ez a rend-

szer leginkább az 1843. évi javaslatban szereplő szabályozással és Szeged bíróságának gyakorlatával mutat hasonlóságot. Az áristom, börtön és tömlöc kifejezések csak elvétve fordultak elő.

Szabadságvesztés „súlyosításai”

3. 2. 1. A közmunka

A bírák nemcsak a büntetés nemét határozták meg, hanem a végrehajtási körülményekre is kitértek. Az elítéltek munkáltatására már az 1795. évi tervezet tizenhatodik alapelvében van példa, mely szerint a börtönbüntetésre ítéltnek arányos mértékű munkát kell végeznie, méghozzá olyat, amelyből a közösségnek jelentős haszna származik. Példaként felsorolta a csatornaásást, az útjavítást, az erődítmények, gátak építését, a sóbányászatot, a fiataloknak pedig a dologházat. Az 1843. évi javaslat is a rabok munkáltatását írta elő, nem közvetlenül, hanem a 9.§-ban a börtönügyi törvényjavaslatra utalva.

Szlemenics szerint a tömlöc négy változata közül háromban az elítélt munkára kötelezett. Szokolay szerint a börtönnel szemben a fegyházban és a fogházban a raboknak kell munkát végezniük. A nyilvánosan végzett közmunkát és a gályarabságot viszont elvetette, mert az előbbi megalázó, a gályarabság pedig aránytalan szenvedést okoz, így ellenkezik a büntetési célokkal. Pauler a törvényszéki gyakorlatot bemutatva a közmunkát a börtönbüntetés súlyosításának tartotta.

A XVIII. század utolsó harmadában közmunkák nagy munkaerő-igénye miatt szinte minden szabadságvesztésre ítéltnek közmunka végzését írták elő. Az úri-

székek által tömlöcre ítélték legtöbb esetben, vasban végeztek közmunkát. Székesfehérváron a közmunkát végző rabok a város közterületeit tisztították, városi és főként egyházi építkezéseken dolgoztak. Időtartama gyakran nem volt meghatározva, de előfordult tíz évre szóló ítélet is a XVIII. században. A rabok munkáltatásának ez a módja ráfizetéses volt a város számára. Debrecen 1700-as évek közepi büntetés-kiszabási gyakorlatában csak igen kevés nyoma van a közmunka végzésének. Építkezési munkát írtak elő például a 2 héttől 1,5 hónapig tartó szabadságvesztés mellé. Szegeden közmunkát csak a rabságra és a fogságra ítélték végeztek, a börtönbüntetés nem járt ilyen kötelezettséggel. Pest vármegyében a közmunka a XIX. században még nem volt általános, viszont később, a fél évet meghaladó fogságot súlyosították így. A közmunka lehetett voltaképpen házi és konyhai. Ezek helyébe 1846-tól a dolgozóházi munkavégzés lépett. A tömlöc mellé Bihar vármegyében kiszabtak közmunkát is.

Békés vármegye is híve volt az elítéltek foglalkoztatásának. Főszabály szerint a szabadságvesztéssel együtt járt a közmunka végzése is. Ezt támasztja alá egy védő vélekedése a börtönbüntetés alatt végzett munkáról: „*van alkalma (...) a' munkához (...) hozzászokni*”. Ez alapján a munkavégzést az elítélt javításának eszközeként alkalmazták. A vizsgált évben a vármegyei törvényszék csak négy perben mellőzte a munkavégzés előírását. Hamisításért két hét egyszerű vason töltendő szabadságvesztést, egy hét rabságot lopott juhok rejtegetéséért, egy hét fogságot a juhok lopott voltának eltitkolásáért, istenkáromlásért és néplázításért egy hóna-

pot, istenkáromlásért és vérengzésért egyszerű fogházat szabott ki a bíróság, de közmunka előírása nélkül.

Tizenegy ügyben a szabadságvesztés kiszabása mellett közmunkát is előírtak, de vas nélkül. Vérengzésért, lopásért, orgazdaságért, garázdaságért és vérengzésért, valamint három juh elsikkasztásáért hozott ilyen ítéletet a vármegyei törvényszék.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a megyei törvényszék csak rövid tartamú, legfeljebb három hónap szabadságvesztés kiszabása esetén tekintett el a közmunkától. A közmunkára kötelezés nem járt automatikusan együtt az elítélt vason tartásával. A közmunka végzésének módja nemcsak Gyula csatornáinak tisztítását, útjainak javítását jelentette, hanem 1837-től a vármegye által működtetett dologházban is munkát kellett végezni, ahol 1846 végéig zsákot készítettek a rabok. A műhely fénykorában 20-25 rabot foglalkoztatott és 1844-re már több kiképzett takács is volt a rabok között. Erre utal, hogy egy lopásért elítélten 1844-ben a teljes kárt nem tudták behajtani, mert a helység által részére megvett szövőszéken a megyei börtönben tanult takács mestersége folytatása mellett csak a betevő falatot tudta megkeresni.

3. 2. 2. A börtön

A tulajdonképpen haladónak minősülő munkáltatás mellett. Két, erősen középkori súlyosítása volt a szabadságvesztésnek. Az egyik vallási, egyházi indíttatású, ami a középkori bűncselekmény-felfogásban gyökerezik. A heti két nap börtönnel tulajdonképpen a bűncselekménnyel megsértett Isten előtt vezekel az elítélt. A háttérben persze anyagi megfontolások is lehetnek. A tervezetek egyike sem tett említést

erről a súlyosítási lehetőségről, talán, mert vallási jellege miatt nincsen helye világi jogszabályban, vagy a végrehajtás olyan technikai elemének tekintették, amely nem igényel törvényi szintű szabályozást. Pauler a törvényszéki gyakorlatot ismeretve megállapította, hogy a börtönbüntetés súlyosítható börtönnel is. Szeged szabad királyi város bírósága rabságnál heti két nap, fogságnál „szokott” börtönt írt elő az elítélt számára. Pest vármegyében a legtöbb fogságbüntetést heti két nap börtönnel szigorították. Az 1840-es években „szokott” börtönt határoztak meg. Az úriszékennél három nap börtön volt a bevett szokás, de ilyen rendelkezés Győr vármegyében is előfordult. Bihar vármegyében *minden 2 napi börtön járt a tömlőc mellé.*

Békés vármegyében igen kivételes esetekben tekintettek csak el az elítélt börtönbüntetésétől. Ilyen ítélet öt perben született. Egy nap börtönt kapott öt vádlott, a jegyzőkönyvi bejegyzés szerint pedig öt elkövető szintén egy nap börtönt érdemelt, de a periratokban már a „szokott börtön” kifejezés található. Amennyiben ez a kitétel helette egy nap börtönlést jelentett, akkor további hat elítélre is érvényes. Ennek azonban ellentmond az, hogy hosszú tartamú rabságra szolt az ítélet, vagy esetleg a három évet elérő szabadságvesztés ártalmaitól akarták megkímélni a rabokat.

3. 2. 3. A vas

Középkori büntetési forma az elítélt vason tartása is. Kettős célja volt a bilincs alkalmazásának: egyrészt megakadályozta a szökést, másrészt megszegyénítette az így szállított embert. A javaslatokban nem szerepel ez a végrehajtási kérdés. Pauler a törvényszéki bünteteskiszabás tárgyalásánál megállapította, hogy a bíróság szabadságvesztés mellett elrendelheti az elítélt

vason tartását is. Az úriszékek a fogságot a legtöbb esetben, vasban végzett közmunkával kötötték össze. Székesfehérváron is vasra verték a rabokat, és csak áldozáskor vették le róluk a bilincset. Szegezen a rabság mellé mindig kiszabták, fogság mellé esetlegesen nem. Bilincs alkalmazására Pest megyében általában nagyobb súlyú bűncselekmények elkövetőinél került sor, de a rövidtartamú fogság-büntetés is szigorították így. Kivételesen kimondták közmunkára ítéles helyett is. A rab falhoz láncolása a XIX. században már nem történt meg. Bihar megye törvényszéke a tömlőcöt súlyosíthatta béklyóvas előírásával is.

Békés vármegyében egyetlen alkalommal fordul elő, hogy közmunka és bűjt nélkül egyszerű vasban töltendő két hét büntetést szabtak ki. Általában rövid szabadságvesztésnél tekintettek el a vas alkalmazásától. Tíz elkövetőt két hétre, kilenc vádlottat egy hétre ítelt így a vármegyei törvényszék. Egy hónapot elérő vagy meghaladó rabságnál is előfordult ilyen könnyítés. Egy esetben három hónapot, négy esetben két hónapot, két vádlottnál hat hetet, két elkövetőnél négy hetet, hat vádlottnál pedig egy hónapot szabott ki a törvényszék vas nélkül.

A fentiek alapján Békés vármegye törvényszéke a három hónapot meg nem haladó szabadságvesztéseknél mellőzte az elítélt vasra verését, de nem következetelesen, mert a legkülönfélébb bűncselekmények elkövetői mentesültek alóla.

A szabadságvesztés számításának módja

A kiszabott szabadságvesztés hosszát jelentősen megnövelheti, ha a jogerős íté-

let napjától kezdődik a büntetés, ezért az időtartamok csoportosításánál meg kell vizsgálni ezt a kérdést is. Az 1795. évi és az 1830. évi tervezet nem rendelkezett erről a kérdéssel. Az 1843. évi javaslat szerint a kezdetét akkortól kell számítani, amikor „*az elítélt a végítélet után büntetése kiállása végett börtönbe vagy fogházba zárattott*”. Pauler szerint a hatályos törvények nem tartalmaztak szabályt a szabadságvesztés időtartamára és számítására vonatkozóan sem.

A rabtabellák alapján a XVIII. század utolsó harmadában a rabságot hol az ítélet, hol az elfogás napjától számították. Egyes törvényszékek nem időtartamot, hanem határnapot állapítottak meg. Székesfehérváron könnyítésnek számított, ha a börtönt az elfogástól számították, mivel az ítélet napját határozták meg gyakran a büntetés kezdetének. A Hajdúkerületben az előzetes fogva tartásban töltött időt nem számították be a büntetésbe, fellebbezés esetén ez az idő tovább nőtt. A jogerős ítélet kihirdetésének napja volt a kezdete a rabságnak.

Békés vármegyében is igen tarka volt a büntetés kezdetének meghatározása. Ezt mutatja be a megyében is kihirdetett helytartótanácsi rendelet, amelyben megállapították, hogy egyes esetekben a fellebbezett ügyekben az első fokú bíróság ítéletétől, máskor a fellebbezviteli ítélet napjától számítják a rabság kezdetét. A felsőbb ítélőszékeket a bíróságok nem tájékoztatták megfelelően, hogy a vádlott szabadlábon van-e, ha nem, akkor megbéklyózták és bűjtöltették-e. Ezek nélkül „*a büntetés számításbani igazságos aránt ki nem fejthetik*” a perorvoslati fórumok. Egy gyűjtogatási ügyben a fellebbezések, az új orvos szakértői vélemények beszer-

zése annyi időt vettek igénybe, hogy a vádlott kérvényezte a kezességre történő kibocsátását, mert tíz hónappal többet volt már börtönben, mint a nem jogerős három éves büntetése. Ebben az esetben egyik számítási mód sem tűnik célszerűnek és igazságosnak.

Az ítéletek több mint fele nem határozta meg a büntetés kezdetét, a másik része pedig két csoportra bontható, hol az ítélet napjától, hol a letartóztatás időpontjától kezdődött a büntetés. A bíróság öt ügyben a szabadságvesztést az ítélelhozatal napjától számította. Vérengzésért és istenkáromlásért négy hónap rabságra, gondatlan emberölésért a vádlottat egy év rabságra büntette a sedria. Egy tolvajt két évre, négy elkövetőt fél évre, két vádlottat „*egy fertályév mai naptól*”, egyet négy hónapra, öt vádlottat három hónapra és egyet két hónapra ítélték lopásért, egy orgazdát pedig fél évre büntették. Büntetésüket az ítélelhozataltól számították. Ebből kitűnik, hogy elsősorban nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények miatt, közepesen hosszú szabadságvesztés esetén az ítélet napját tekintették a büntetés kezdetének. A büntetés elnevezése nem befolyásolta a számítási módját, a fogság mellett előfordult rabság és tömlöc is. Ez a „*mai naptól*” kitétel a gyakorlatban komoly zavarokat okozhatott a felbevezésnél.

A vádlott befogásától tíz perben számították a büntetés kezdetét. Lopásért egy vádlottat három évre, két elkövetőt két évre, kettőt másfél évre, egy vádlottat egy évre, két tolvajt fél évre, egyet négy hónapra, három vádlottat három hónapra, egyet két hónapra, két elkövetőt négy hétre ítélt a törvényszék az „*eddig letartóztatás betudásával*”. Rablásért két vádlott-

ra öt évet, kettőre pedig négy évet szabott ki a bíróság. Egy vádlott istenkáromlás és előljárónak való ellenszegülés miatt kapott három hónapos ítélete a „*befogástól számított*”. Nem határozta meg a vármegyei törvényszék, hogy mikortól számítja annak az elítéltnak a büntetését, aki rabszökésért fél évet kapott, majd az eredeti vád alapján ökrök eltulajdonítása miatt „*még*” három évre ítélték. Huszonkét ügyben a törvényszék nem határozta meg a büntetés kezdő időpontját, mivel döntően rövidtartamú szabadságvesztésekről volt szó, ezért az ítélel hirdetés napja látszik valószínűbbnek. Ezek alapján a számítási módszerben következetes gyakorlatot nem figyelhetünk meg.

Végrehajtási körülmények

A szabadságelvonó büntetések kapcsán érdemes megvizsgálni a végrehajtási körülményeket is. A büntetőjogi reformok egyik kulcskérdése volt az egyre elterjedtebb szabadságvesztés végrehajtásának humánusabbá tétele. Ennek eredménye lett az 1843. évi börtönügyi javaslat, amely a kor legmodernebb eszméit tükrözte. Az egyetlen működő országos fegyintézet 1831-ben megszűnt Szegeden, így a vármegyékben, egy-két kivételtől eltekintve, a korábbi feltételek mellett tartották az elítélteket és az ítélelre várókat.

A jegyzőkönyv három bejegyzése ad tájékoztatást Békés vármegye börtönében az 1840-es évek közepén uralkodó állapotokról. Az alispán kérésére 1844-ben megvizsgálták a börtönt, és igen rossz állapotban találták. Szükségesnek tartották a kijavítást, ha másért nem is, de legalább

a szökések megakadályozása végett. A következő évben ismertették részletesen a börtön állapotát, és a javításához szükséges javaslatokat. A közgyűlés által küldött bizottság fő feladata a „*rabok közötti betegségek elhárítása*” érdekében szükséges intézkedések kidolgozása volt, ezt teljesítve hat pontban foglalta össze észrevételeit és javaslatait. „*Miután a földszínen lévő igen lesüppedt börtönök a tudva lévő bűzhödt levegőjű csatorna kiáradása alkalmával annyira átalnedvesülnek, hogy a rabok gúnyái, és egyéb holmijai elrothadnak*”. Javasolták a csatorna betemetését és a padlósínt megemelését is. Indítványozták, hogy minden rab kapjon egy priccset és szalmazsákot, fürdőkád beszerzésével pedig lehetővé tették volna nyáron a heti egyszeri fürdést. Egyenruha bevezetését is szükségesnek látták, mert a szegényebb sorsú rabok nem tudták magukat ruhával ellátni. A rabok egészségének megőrzése miatt javasolta a választmány a napi két óra sétát a vármegyeház udvarán. Nyáron a munkát az udvaron felállított sátorban akarták megvalósítani. A probléma valódi megoldását egy korszerű börtön megépítése jelentette volna, de a körülmények csak ilyen intézkedések megtételét tették lehetővé. A törvényszék a sétával kapcsolatos javaslatot elfogadta, mert nem került pénzbe, a többit a közgyűlés elé terjesztették. A másodispán két évvel későbbi véleménye szerint, amelyet szintén a közgyűlés elé terjesztett a törvényszék, a börtön túlszűfoaltsága miatt szükséges a férőhelyek és az őrszemélyzet számának növelése. Ilyen börtönviszonyok mellett egyáltalán nem meglepő, hogy öt évnél hosszabb büntetést nem szabtak ki, és a rövid tartamú büntetések domináltak.

A börtönlakók a megyei seborvos rendszeres felügyelete alatt voltak, de a körülmények miatt a betegek teljes ellátása nem volt lehetséges. Egy három évre ítélt rab 1844. július 2-án kérvényezte, hogy engedjék ki kezességre, mert 1843 februárjában „*nagy támadás keletkezett*” az oldalán, amelynek kezelésével a seborvos felhagyott. A vármegyei főorvos jelentése szerint, ha hazaengednék egy hónapra, elősegítené a gyógyulását, ezért megengedték, hogy egy hónapig naponta kétszer elmenjen egy öregasszonyhoz kezesség mellett. A nyári munkák miatt a kezesek nem tudtak érte menni, így kérte, hogy egy teljes hónapra adják ki kezességre.

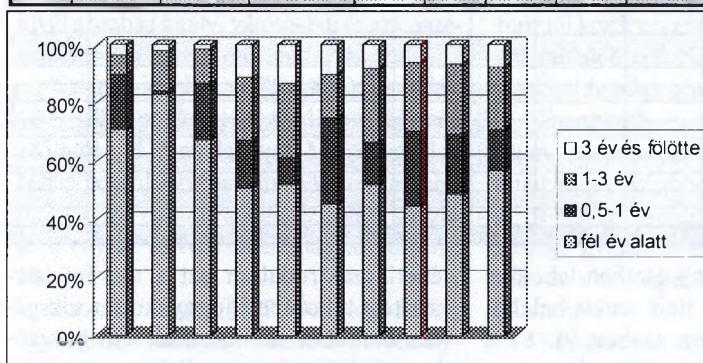
A büntetési rendszer általános jellemzői

Békés vármegye büntetési rendszerének általános jellemzésénél biztos kiindulópontot jelent a József nádor által az 1840:5. t alapján kiküldött országos választmány felkérésére készítettett statisztikai felmérés (1. táblázat), amely részben összehasonlítható az 1844. évi adatokkal. Az összevetés azért nem lehet teljes körű, mert a nádori statisztika csak a szabadságvesztésre ítélt adatait tartalmazza, mivel az adott időpontban meglévő börtönnéesség területi eloszlásának meghatározása volt a célja a felvételnek. Ezek alapján a törvényszék általános büntetésiskiszabási gyakorlatáról nem lehet képet kapni, csak a szabadságvesztésekről nyújt adatokat a táblázat. A számsorok pontosan tükrözik a korabeli büntetésiskiszabási gyakorlatot, a szabadságvesztésre ítélték több mint

1. táblázat

Büntetések megoszlása 1831 és 1840 között

év	összesen	1 hány év alatt	félmentes	elítél	fél év alatt	0,5-1 év	1-3 év	3 év és fölötte
1831	159	79	22	58	41	11	4	2
1832	206	86	17	103	85	2	14	2
1833	180	88	10	82	55	16	10	1
1834	172	63	14	85	49	16	21	11
1835	200	99	10	91	47	9	23	12
1836	206	69	8	129	58	39	19	13
1837	252	82	31	139	72	21	35	11
1838	206	85	4	117	52	30	28	7
1839	164	61	9	94	46	19	23	6
1840	164	58	13	93	53	13	20	7

fele fél évnél rövidebb büntetést töltött le. Három esztendő volt csak kivétel. 1836-ban és 1838-39-ben haladta meg a hosszabb tartamú szabadságelvonás a büntetést a fogvatartottak nagyobb hányadánál. A három évnél hosszabb büntetést töltők száma az évtized közepén meghaladta a tizet. A teljes ítéletek, peranyagok ismerete nélkül azonban nem vonhatunk le pontos következtetéseket, hiszen a harmincas években más források szerint mellékbüntetésként gyakran alkalmazott testi büntetés befolyásolhatta a szabadságvesztés időtartamát.

Békés vármegyében, 1844-ben százkilencvenegy jegyzőkönyvi bejegyzés történt, ez negyvenyolc érdemi ítéletet takart (2. táblázat). A leggyakoribb bűncselekmény a lopás volt. A tárgyalt

ügyek 40%-át ezek tették ki, de jelentősek még a különböző garázda jellegű cselekmények is. A terheltek többsége (54%) lopás vádjával állt bíróság előtt, de ennek részben az is volt az oka, hogy ekkor született ítélet egy harminchárom vádlott ellen repcelopás miatt folytatott perben.

A vádlottak 26%-át mentette fel a bíróság. Az ítéletek 82%-

ában szabadságvesztést szabtak ki a vádlottakra. Egyetlen esetben ítélte a bíróság a vádlottat szabadságvesztés mellett testi büntetésre, 23,4% pedig bírói büntetésben részesült. Az összes szabadságvesztésre ítélt 75,8%-a rövid tartamú szabadságelvonást kapott, vagyis a büntetések nem haladták meg a fél évet. Hosszú tartamú – 3 évet elérő – büntetést csak az elkövetők 6,6%-a érdemelt ki. Ketten lopásért, négyen rablásért kerültek a törvényszék elé. Garázda jellegű cselekmények elkövetői kizárólag rövid tartamú büntetést kaptak. Egyetlen alkalommal látta indokoltnak a vármegyei bíróság a szabadságvesztés mellé testi büntetés kiszabását. A vármegye „bűnfenyítő törvényszéke”, annak ellenére, hogy a tradicionális bünte-

2. táblázat

Vármegyei törvényszék büntetés kiszabási gyakorlata

büncselekmény	tárgyaltárgyak	vállottak	ítéletek							
			felmentettek	összesen	szabadságvesztés				rabsághat	dorgálás
					3 év és felette	3-3 év	1-3 év	0,5 év alatt		
ellenrzegülés, néplázítás	2	4	-	4	-	-	-	1	-	3
feljékesítés elmulasztása	2	2	2	2	-	-	-	-	-	2
garázdaság, istenkáromlás, néplázítás	1	1	-	1	-	-	-	1	-	-
garázdaság, istenkáromlás	1	1	-	1	-	-	-	-	-	1
garázdaság, vérengzés	1	0	2	7	-	-	-	7	-	-
hámsítás	1	1	-	3	-	-	-	1	-	-
istenkáromlás, néplázítás	2	3	-	3	-	-	-	2	-	1
istenkáromlás, vérengzés	2	7	1	6	-	-	-	4	-	2
kóborlás	1	2	2	-	-	-	-	-	-	-
kóborlás, lopás	8	6	-	6	-	1	2	-	-	3
lopás	21	81	10	67	2	3	4	48	1	4
örzsdaság	2	12	6	4	-	-	1	2	-	1
rablás	1	8	3	5	4	-	-	1	-	-
rabszökevény	1	3	-	1	-	-	1	-	-	-
rágalmazás	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
sikkasztás	1	2	2	-	-	-	-	-	-	-
vérengzés	4	6	2	4	-	-	-	2	-	2
Összesen	53	180	30	131	6	8	8	68	1	13

tőjogi felfogás néhány esetben lehetővé tette, 1844-ben nem ítelt senkit halálra, és testi büntetést sem szabott ki. Ez a két jelenség, valamint a szabadságvesztés fő büntetési nemmé válása a büntetési rendszer modernizálódását mutatja.

A Békés vármegyében, 1844-ben megfigyelhető szankciórendszer, a pénzbüntetés kivételével olyan fokú összhangot mutat az 1843. évi anyagi jogi javaslatban szabályozott büntetésekkel, hogy esetleg felülvizsgálatra szorul a javaslat értékelése is. A jogtör-

téneti szakirodalom ezt a törvényszerkesztést a korabeli joggyakorlat vizsgálata nélkül a realitásoktól elrugaszkodottnak ítélte. Ezt azonban az egyes törvényszékek ítélkezésének feltárása nélkül kijelenteni nem lehet. A reformkor utolsó évtizedére a politikai és szakmai közvélemény olyan hatást gyakorolhatott a jogalkalmazókra, hogy a büntetőjogi modernizáció bizonyos elemei a törvényszerkesztő munkálatokkal párhuzamosan is megvalósulhattak.

Dr. Bató Szilvia

Jegyzet

¹Az 1843. évi javaslat: Az 1840: 5. törvényekkel kiküldött választmány által kidolgozott korszerű eljárásjogi, anyagi jogi és börtönügyi kódex javaslat, amely az 1843/44. évi országgyűlésen megbukott a kormányzat és a konzervatívok ellenállásán.

²Királyi Tábla: (Tabula regia judiciaria) 26 tagból álló fellebbviteli bíróság, az 1791: 43. tc. szerint súlyos bűnügyekben a megyéken kívül a szabad királyi városokból és az úriszékektől is lehetett közvetlenül fellebbezni.

³Szlemenics Pál (1783-1856) jogtudós, 1809-1850. pozsonyi jogakadémiai jogtanár, 1830-tól a MTA rendes tagja. Magánjoggal és büntetőjoggal egyaránt foglalkozott, az első magyar nyelvű büntetőjogi kézikönyv szerzője (Fenyítő törvényszéki magyar törvény, 1836).

⁴Szokolay István (1822-1904) jogi doktor, ügyvéd, de inkább jogi szakíróként tevékenykedett, Büntető jogtan című könyve az első önálló magyar büntetőjogi mű, amelyet a pesti egyetem tankönyvül elfogadott.

⁵Pauler Tivadar (1816-1886) büntetőjogász, jogfilozófus, 1845-től az MTA levelező, majd 1858-tól rendes tagja, 1838-1848. zágrábi, 1848-ban győri jogakadémiai tanár, 1848-1849, 1852-1878. között a pesti egyetem büntetőjog rendes tanára. A magyar rendi büntetőjog legalaposabb összefoglalója, tankönyvét gyakorlatilag törvénykönyvként alkalmazták az 1878: V. tc. hatálybalépéséig.

⁶Úriszék: A földesúr saját jobbágysági feletti törvénykezési joga alapján létrehozott bíróság.

⁷Rabtabella: Mária Terézia 1757-ben kelt rendelete alapján a pallosjoggal bíró uradalmak, szabad királyi városok, szabad kertületek és a vármegyék félévente táblázatos formában kötelesek jelentést adni a törvényszék előtt lefolytatott perekéről és a börtönökben levő rabokról.

⁸Hétszemélyes Tábla: (Tabula septemvialis) az 1723-ban bevezetett bírósági reformtól kezdve a nádor elnökletével, 21 taggal működő fellebbviteli fórum, a Királyi Táblától fellebbezett ügyekben döntött.

⁹Tripartitum = Hármaskönyv: (Tripartitum opus juris consvetudinarii in clyti regni Hungariae) Werbőczy István ítélmester 1514-ben az országgyűlés elé terjesztett szokásjogi gyűjteménye. A kihirdetése elmaradt, de a bíróságok hatályos törvényként alkalmazták.

¹⁰Sommás per: A formális perben szükséges formaságok nélkül lefolytatott döntően szóbeli, de jegyzőkönyvezett eljárás a XVI-XIX. században, elvileg csak nemtelenek nem súlyos bűncselekményeinél alkalmazták, de a nemesek is és a súlyos bűncselekménnyel vádoltak is kérhették a per sommássá változtatását.

¹¹Josephina: II. József által 1787-ben bevezetett modern büntető törvénykönyv, amelyet a halála előtt visszavont. A nemeség ellenállása miatt nem ment át a gyakorlatba.

¹²Honorácior: nem nemesi származású értelmiségi.

Forrás és felhasznált irodalom

M. Antalóczy Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. közepeán.* Debrecen, 2001.

Balogh Elemér: *A magyar büntető anyagi jog dogmatikatörténetének kezdetei.* Jogtudományi Közlöny 52 (1997) 469-484.

Balogh Elemér: *Egy elfelejtett büntetőtörvény-tervezet.* In: Györi Tanulmányok. Tudományos Szemle. 20 (1998) 73-84.

Békés vármegye törvényszéki iratai 1715-1848. Békés Megyei Levéltár, IV. A. a/16. jegyzőkönyvek; c/64-66. periratok.

Both Ödön: *Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban.* Acta Jur. et Pol. Tom. IV. Fasc. 1. Szeged, 1958.

Bónis György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben.* Angyal szeminárium kiadványai 26, Budapest, 1934.

Bónis György—Degré Alajos—Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története.* Zalaegerszeg, 1996.

Degré Alajos: *A Négyeskönyv büntetőjogi elvei.* Angyal szeminárium kiadványai 34, Budapest, 1936.

Dombóváry Géza: *Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében a XIX. század első felében.* Budapest, 1906.

Dombóváry Géza: *Adalékok Bihar-vármegye XIX. század eleji fenyítő-eljárási gyakorlatához.* Angyal-szeminárium kiadványai 14. Budapest, 1918.

Erdmann Gyula: *Autonómia és igazságszolgáltatás Békéscsabán a kései feudalizmus végén.* In: A hétköznap-

ok historikuma. Szerk.: Dusnoki-Draskovich József—Erdész Ádám. Gyula, 1997, 50-66.

Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I-II.* Budapest, 1896-1898.

Hajdú Lajos: *Javaslatok az 1795. évi büntetőkódex-tervezethez.* Acta Fac. Pol-Jur. Univ. Sci. Budapest. Tom. VIII (1966) 109-121.

Hajdú Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet.* Budapest, 1971.

Hajdú Lajos: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Budapest, 1985.

Hajdú Lajos: *Szabad királyi városok büntetőbíráskodása Magyarországon Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedében.* Levéltári Szemle 38 (1988/1) 23-40.

Hajdú Lajos: *Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon.* Budapest, 1996.

Kabódi Csaba—Mezey Barna: *A büntető rendszer alapfogalmai.* Budapest, 1997.

Kállay István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII-XIX. században.* Budapest, 1985.

Kállay István: *Városi bíráskodás Magyarországon 1686-1848.* Budapest, 1996.

Mezey Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei.* Budapest, 1995.

Nagy Ferenc—Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, 1998.

Nagy Sándor: *Fejezetek a hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodásáról.* Budapest, 1997.

kodásából. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve VI (1987) 83-110.

Nagy Sándor: *A hajdúkerületi törvényszék büntetés kiszabási gyakorlata lopás miatt indított bűnügyekben 1757-1850.* In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve VII (1990) 67-115.

Nagy Sándor: *A hajdúkerületi törvényszék ítélkezési gyakorlata az ember élete elleni bűncselekményekben 1757-1850.* In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve VIII (1994) 5-79.

Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan.* Pest, 1869.

Szabó Ferenc: *Dologház Gyulán 1837-1846.* A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 22. Gyula, 1961.

Szlemenics Pál: *Magyar fenyítő törvény.* Pest, 1865.

Szokolay István: *Büntető jogtan a' codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíráink 's ügyvédeink számára.* Pest, 1848.

Varga János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840-1843) I.* In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 11. Kaposvár, 1980, 177-243.

Dr. Beer Miklós

*Esztergom-Budapesti segédpüspök,
az esztergomi Érseki Hittudományi Főiskola
és Papnevelő Intézet rektora*

1943-ban születtem Budapesten. Édesapám a Ganz Gyárban volt mérnök. Édesanyám reám vigyázott és nevelt otthon. Szüleimnek egyetlen gyermeke voltam. Apám nagyon büszke volt rám, elsőszülött fiára. Mivel a Ganz hadiüzem volt, így az édesapámat nem vitték ki a frontra. Az ostrom idején viszont elvitték az oroszok munkaszolgálatra. A mellettük telepített páncéltörő üteget telitalálat érte és a körülötte dolgozók, így az édesapám is, mind meghaltak az ostrom utolsó napján. Az ostrom alatt lakásunk egy bombatalálattól teljesen tönkre ment, így egy jó darabig az ide-oda hányódás jutott osztályrészemül. Nagy nehezen, de az életünk rendes kerékvágásba jutott, mígnem 1951-ben, mint osztályidegent az édesanyámmal együtt kitelepítettek a Nyírségbe. A kitelepítést 1954-ben amnesztiával megszüntették, és akkor költöztünk édesanyámmal Zebevénybe. Itt jártam általános iskolába és 1961-ben érettségiztem Vácott, állami gimnáziumban.

Fotó: Kovács Gy. László

– *Püspök Atya! Kérem, mondja el a Börtönügyi Szemle olvasóinak, mi készítette arra, hogy a papi hivatást válassza?*

– Ezt családi indíttatásnak köszönhetem, különösen az anyai nagymámnak hatására. Ezen kívül Liska Zoltán és Vajda József váci segédpüspök voltak azok, aki személyiségükkel nagy hatással voltak rám. Ezek összessége, illetve egy megmagyarázhatatlan, belső késztetés indított el a papi pályán.

– 1961 ősztől Pestre kerültem az akkori Hittudományi Akadémiára. Hogy rögtön bekerültem, abban annak is nagy szerepe volt, hogy kitűnő tanuló voltam a gimnáziumban.

– Nagyon jó közegbe kerültem, mivel az ország minden részéről, hasonló felfogású és kvalitású, a papi pályát választó fiatallal ismerkedtem meg. Hosszú és kemény tanulás után, 1966-ban szenteltek pappá.

– Első, önálló papi munkám Márianosztrára vezetett. Itt voltam plébános 1970-től 1976-ig. 2000. májusában történt segédpüspökké avatásomig, különböző helyeken, papi szolgálatokat láttam el.

– *Bűn és bűnhődés... Mi erről a véleménye?*

– Dosztojevskij könyve, minden nemzedék számára felveti ezt a kérdést. A társadalomnak - kénytelen – de együtt kell élnie a bűnözéssel. Jézus szavaival: a búza együtt nő a konkolylyal. A bűnözés sajnos tény. A társadalom számára súlyos teherterhelés. Jézus nagy ajándéka a bocsánat. „*Menj, és többet ne vétkezzél!*” mondta a parázna asszonynak. Jézus meghirdette a bűn-

bocsánatot. A bűnt elkövetőnek a megtisztuláshoz vállalnia a bűnhődést. A kettő szerves kiegészítője egymásnak. Isten nem akarja a bűnös pusztulását, hanem, hogy megtérjen és éljen. Én így tekintek a jelenlegi társadalomban a büntetés–végrehajtási intézetekre, melyeknek célja, szerepe a bűnös megtisztulása és megjavítása.

– *A börtönlelkészség 45 éves elfojtása után az egyháznak ez a tevékenysége újra indult. Milyenek az eddigi tapasztalatai?*

– Márianosztrán találkoztam először azzal a gondolattal, hogy a papoknak és a lelkészeknek a börtön rácsán belül is van küldetésük. Az idősebb – akkor úgy mondták – fegyőrök még emlékeznek arra, hogy az ő idejükben ott volt főállásban a börtönlelkész. Sajnos, 1950-től erősen korlátozták a börtönlelkészség működését. Az újbóli beindulást nagy örömmel vettem. Ekkor Pilismaróton voltam plébános. Engem is hívtak börtönlelkészi szolgálatra az esztergomi börtönbe.

– Az is mondhatom, hogy a börtönlelkészi szolgálatba az elsők között kapcsolódtam be. 10 évig rendszeresen jártam be a börtönbe, egyéni beszélgetésre, misére, gyóntatásra. Tehát bőséges tapasztalatom van a börtönvilágról.

– A fogvatartottak igényelték és igénylik, mintegy lelki kapaszkodónak tartják a pap, a lelkész jelenlétét.

– Volt, hogy egykori híveimmel, ismerőseim rokonaival találkoztam a börtönben. Felelősnek érzem magam továbbra is, hogyan tudnak a szabadultak visszatérni családjukhoz, a társadalomba és azért, hogy nehogymég ismét visszakérüljenek a börtönbe.

– *Milyen módon gondoskodnak a fogvatartottak családtagjairól?*

– Erről konkrét dolgokat inkább a börtönlelkész társaim tudnának mondani, mivel a mostani beosztásom már elvont ettől a munkától. A KARITÁSZ és a lelkeszi szolgálat csomagokat küld, felkeresi a fogvatartottak családtagjait, és segítségükre vannak lelki gondjaik megoldásában. Összetartjuk a családokat, ébren tartjuk a bent és a kívül lévők között a lelki kapcsolatot. Tartunk még esküvőket, keresztelőket is a börtönökben.

– *Mi módon segítik a büntetésüket, letöltöttüket a visszailleszkedésben? Pl. munkahelykeresés, rendszeres látogatás, lelki támogatás?*

– Ez kezdeti stádiumban van. Látjuk a fontosságát, de még nincs kialakult rendszere. Azon vagyunk, hogy ez a rendszer kialakuljon. Jelenleg inkább egyéni kezdeményezések révén a helyi plébánosok segítenek.

– *Püspök Atya! Mi a véleménye a mai társadalom erkölcsi állapotáról?*

– Nem hiszem, hogy a mai társadalom jobb vagy rosszabb lenne az előzőekhez képest. Inkább a mostani nehézségekről szólnék.

– Így pl. elsődlegesen a bűnözésről, mely a családok felbomlása miatt a legnagyobb probléma. A széthullott családok gyermekei sokkal nehezebb körülmények között élnek, mint a teljes családok.

– Az állami gondozottak vagy a kulcsos gyerekek nem kapnak stabil, erkölcsi mintát, ezért ezek a gyerekek sokkal könnyebben lesznek áldozatai a bűnözésnek. A másik nyomorúságot a fogyasztói társadalomban látom. A

reklámok által a gyerekek és a gyenge erkölcsi alapokon álló felnőttek ki vannak szolgáltatva az üzleti életnek. A reklámok, a filmek ráerőltetik az emberekre a különböző dolgokat, pl. ételek, erőszak, hatalom, pénz stb., mintha erre valóban szükségük volna.

– A tv, a filmgyártás ki vannak szolgáltatva a pénznek, a profitnak. A nézettségi ráták a fontosabbak és nem pedig az, hogy lelkileg építő, szépitő alkotások kerüljenek az emberek elé.

– A harmadik legnagyobb probléma a kábítószer fogyasztás. A szer megszerzéséért képes lopni, csalni és akár ölni is, aki ilyenül él. Ez ellen küzdeni szisztematikus munkának tűnik, mert mindent a pénz és a piac diktál. No és az alkoholizmus. Ez nálunk népbetegség. Ez közvetlen útja a bűnözésnek. Széthulló családok, lelkileg sérült gyermekek, egyéni tragédiák szegélyezik ezt az utat.

– *Az egyház milyen alternatívát tud felmutatni a mai pénzimádó világban az ifjúságnak?*

– Jézusra hivatkoznék. Nincs új a nap alatt. Minden nemzedéknek 2000 év alatt meg kellett küzdeni az életben maradásért. Azt mondta Jézus, hogy „Ti vagytok a kovász, a búzamazag”. Annak ellenére, hogy kevesen vagyunk, minden eszközt felhasználunk, hogy az új nemzedék biztos lépésekkel induljon a tiszta, erkölcsös életnek. A hitoktatásban, rendszeres templomba járásban, vagy éppen a cserkészletben látom a vallás-erkölcsi alapon újjáéledő kezdeményeződéseket.

– *Püspök Atya! Az egyház több mint 2000 éves műveltségét, tudását milyen módon jeleníti meg az iskolai tananyagokban?*

– A 2000 éves hagyomány kötelez, hogy az örök emberi értékeket tovább adjuk. Ez szépen tükröződik a vallásos filmek, könyvek, CD-k kiadásában. Felhasználjuk a rádiót, a tv-t, az Internetet, hogy ezeket az értékeket képviseljük.

– *Milyenek tartja az egyház helyzetét a mai társadalomban?*

– Meggyőződésem az, hogy most is éppen olyan fontos szerepe van az egyháznak, mint korábban. De minket az érdekel, hogy itt és most, hogyan képviseljük a hagyományos értékeket az embereknek. Minden lehetőségünk adott, de nincsenek embereink a rengeteg teendő ellátásában.

– *Milyenek látja az egyház helyzetét a XXI. században?*

– A jövőbe tekintve: nagy reményiségünk az, hogy olyan emberek, mint II. János Pál pápa vezetik az Egyházunkat. Úgy fogalmaznék, mint a pápa Öszentsége: a mai világnak nem tanítókra, hanem hiteles keresztény emberekre van szüksége. Az Úristen segítségével meg tudjuk állítani a háborúkat, a nyomornak pedig útját álljuk.

– Személyes véleményem: meg fog tisztulni az EMBERISÉG.

– *Püspök Atya! Köszönöm az interjút.*

Szabó István

Gondolatok

A büntetés-végrehajtási jog című tankönyvről

A dr. Csernyánszki Lajos, dr. Horváth Tibor, dr. Heylmann Katalin, dr. Németh Mihály, dr. Kabódi Csaba, dr. Lőrincz József, dr. Magyar Miklós, dr. Nagy Ferenc és dr. Pallo József által írt és dr. Horváth Tibor szerkesztette tankönyv olvasása szakmai élményt jelent nemcsak a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói, valamint az egyetemi hallgatók számára, hanem szélesebb szakmai közvélemény számára is. A könyv előszavában a szerkesztő méltatja a börtönügy jogászképzésbe főkollégium-kénti beiktatásának jelentőségét, mint ami a 90-es években megvalósulhatott. Valóban e jogállami tantárgy elfoglalta helyét – ha még nem is méltó helyen van minden állam- és jogtudományi karon – az egyetemi diszciplinák sorában, miután már jogi szakvizsgatárgy is lett.

Ez a több egyetemen és a Rendőrtiszti Főiskolán is használatos tankönyv a büntetés-végrehajtási jog széleskörű joganyagának bemutatását tűzte ki célul jól tagolt, könnyen áttekinthető, olvasmányos stílusban megírt formában. Ennél fogva könnyen elsajátíthatók a benne foglalt ismeretek is. A klasszikus betűk, az arányos elosztások szintén az ütemes olvashatóságot szolgálják és a Rejtjel Kiadó kiváló munkáját. A jó szerkesztés dr. Horváth Tibor nevét fémjelzi, a finom, külső megjelenés a szerzők és a kiadó igényességét tükrözik.

Az első rész elméleti alapvetés, az önálló jogágiság főbb szempontjának a speciális szabályozást és a joganyag mennyiségét emeli ki, de foglalkozik

szabályozási metodikai összehasonlítással is.

A büntetés-végrehajtási jogtudomány fogalma és jellege cím alatt értékes tudománytörténeti összefoglalót találhatunk, a bv. jog tudományának történelmi gyökereiről, a jogtudomány mibenlétének alapjairól.

Egyes államok II. világháború utáni büntetés-végrehajtási rendszereire példálózó kitekintés egy-egy végrehajtási kérdés tekintetében színesebbé teszi a közelmúlt történelmi, valamint a jelen Európájának büntetés-végrehajtási jogi képét.

Az érdekes, olvasmányos, sokoldalú bemutatás érdeklődés felkeltő hatású is lehet.

A második rész a legsúlyosabb büntetőjogi szankció, a szabadságvesztés végrehajtása jogi szabályozásának bemutatását tartalmazza. A szabadságelvonással, illetve korlátozással járó harmadik részt követi az egyéb büntető anyagi jogi intézkedések és büntető eljárásjogi kényszerintézkedések végrehajtásának tárgyalása. Egyéni és újszerű csoportosításban, az előbbi körben a kényszergyógykezelés, a kényszergyógyítás, a javítóintézeti nevelés, az előzetes letartóztatás, az őrizet, az ideiglenes kényszergyógykezelés, a szabálysértési elzárás, az idegenrendészeti őrizet végrehajtása ismerhető meg. Újszerűen, részletezett az őrizet egyes formáinak bemutatása, különösképpen a házi őrizetre hívható fel a T. Olvasó figyelme.

A szabadságvesztés fontosságát juttatja kifejezésre, hogy több mint egyharmadát

ennek részletes tárgyalása tartalmazza 10 fő pont alatt. A végrehajtás minden lényeges elemét, szakaszát tárgyalja, figyelemmel annak menetére. A célmeghatározás után a legfontosabb alapelvek tökéletes kiemelése következik, amelyek ismerete nélkülözhetetlen a szabadságvesztés végrehajtásának megértéséhez. A büntetés-végrehajtás rendjének megfogalmazása klasszikus értéket képvisel. A jogi helyzet összefogott, kitűnő rendszerbe foglalt, még tömör szövegében is helyet kapott az Alkotmánybíróság értelmezése, a gyakorlati megoldásokról nem is szólva. Ez jellemző a biztonsági csoportokba sorolásra, és a kényszerítőeszközök alkalmazásáról szóló megelőző részre is. Az elítéltek nevelésének szinte a teljes kidolgozása valósult meg magas színvonalon e tankönyvben, új tudományos értéket is képviselve. Kellően részletes, precíz az elítéltek anyagi ellátására vonatkozó szabályozás leírása. A fogvatartottak egészségügyi ellátása körében többek között szó van még a kábítószer-ellenes stratégiáról, valamint más speciális kategóriák kezeléséről is. A fiatalkorúak szabadságvesztésének kiválóan összefoglalt anyaga után más sajátos kategóriákra vonatkozó eltérő rendelkezésekről is alapos ismertetést kaphatunk, mint a nem magyar állampolgárságú elítéltek szabadságvesztése végrehajtásának eltérő szabályai. S természetesen a szabadítással zárul a szabadságvesztés végrehajtása.

A szabadságelvonással nem járó jogkövetkezmények végrehajtásáról szóló IV. rész mindössze 30 oldalt tesz ki. Tartalmát képezi a közérdekű munka, a pénz fő- és mellékbüntetés, valamint a többi mellékbüntetés, továbbá a megrovás, a próbára bocsátás és elkobzás, a pártfogó

felügyelet és az utógondozás végrehajtása. Az utóbbi nem büntetőjogi szankció, de részét képezi a pártfogó felügyeletnek is, ennél fogva célszerű azt követően tárgyalni.

A büntetés-végrehajtási jog tárgyának ilyen csoportosítása azon alapult, hogy közülük melyek végrehajtása jár szabadságelvonással és melyeké nem. Újfajta csoportosítást jelent az eddigiekhez képest. A büntető anyagi joghoz és eljárási joghoz kapcsolódás oldaláról nézve az előbbi kettőtől távolodást jelent, az önállóság kifejezésre juttatása jogirodalmi érdekességként is értékelhető. A jövő mutathatja meg, hogy ez a csoportosítás tárgy könnyebb tanulhatóságát, megismerhetőségét elősegíti-e vagy azt hátráltatja.

A közérdekű munkára ítélttel szemben elfogatóparancs kibocsátására a könyv megírása után, november elsejétől nyílt lehetőség, arról a megírásakor és a kiadásakor még senkinek nem volt tudomása. Helyeselhetően egy tankönyvnek pedig mindig a hatályos szabályozást kell tartalmaznia, mint ahogy ez is azt tartalmazza, tartalmazta a jogi szabályozás kiadás óta törént megváltozásáig.

Az ötödik rész – saját szóhasználatával – bemutatja a büntetés-végrehajtás jogálmami kontrollrendszerét.

Az alcím pontossága vitatható; büntetés-végrehajtási bíróság hazánkban nincs, hanem bv. bíró van, aki része az egységes magyar bíróságnak, ugyanolyan bíró, mint a többi. A bv. bíró hatásköre a megírás óta bővült (kiutasítás végrehajthatósága). A 304. oldalon a lektori vélemény ellenére egy téves mondat bennmaradt a könyvben. Az 1979. évi Bv. Kódex még az ügyési szót sem tartalmazta a megal-

kötésakor, nemhogy ügyészi felügyeletet. Az ügyész törvényességi felügyelete nem húsz éve „bejártott” volt 1979-ben, hanem már az 1871. évi XXXIII. törvénnyel kapott először törvényi szabályozást hazánkban, azaz ekkor már 108 éves. Viszont tökéletesen fejti ki később a szerző (307. oldalon) e régi történelemben visszanyúló tradícióval rendelkező feladatát az ügyészségnek. A rendszerváltozással nem csökkent, hanem növekedett az ügyészi hatáskör. A javító-nevelő munka végrehajtásának felügyelete soha nem volt rendszeres tevékenysége az ügyészségnek, csak eseti, kis súlyú; helyébe a közérdekű munka büntetés végrehajtása lépett.

A 311. oldalon nem helytálló az, hogy az ügyészségnek a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyeleti tevékenysége az 1949-es Alkotmányba annak megalkotásakor került volna be. Az ügyészség büntetés-végrehajtás feletti törvényességi felügyelete az 1989. évi XLVI. törvény rendelkezése folytán került csak az Alkotmányba és nem 1949-ben, hanem a rendszerváltozással, 1989-től nőtt az ügyészi hatáskör. Az Alkotmányban szereplő ezt a mondatot az 1997: LIX. törvény a 11. §-ával újból megállapította, fenntartotta a jogállami követelményeknek és a nemzetközi elvárásoknak megfelelően. A 313. oldalon már törvény és LÜ utasítás által hatályon kívül helyezett jogkört tartalmaz a könyv az ügyészség te-

kintetében. Nem havonta egyszer, hanem kétszer tart ellenőrzést az ügyész. Helyesebb lett volna a hatályos ügyészi törvény szövegét ismertetni, figyelemmel arra is, hogy teljesen megváltozott a törvény végrehajtását szolgáló LÜ utasítás is azóta. Erről azonban a szerző az írásakor nem tudhatott. Az Alkotmány szövegtörténetével, valamint a Bv. Kódex 1979. évi szövegének ismertetésével kapcsolatos történelmi tévedést tartalmazó mondat könnyen korrigálható a második kiadásnál. Sajnálom, hogy e pár oldalnál nem voltak figyelemmel a lektorra. Nem feltételezem, hogy szándékosan. Aki e sorokat értő módon olvassa, biztosan szóvá teszi. A második kiadásnál, továbbá az előadások és a hivatkozások alkalmával ezért mindenképpen indokolt ezeknek a korrigálása. Mentségére szolgál az e részt írónak, hogy nem ezen a területen dolgozik.

Összességében – az alig több mint 20 oldalt képező – ötödik részben bennhagyott egy-két téves mondat – mondatrész nem ronthatja le a mű szakmai nagyszerűségét, a felsőoktatásban már betöltött és betölthető komoly szerepét. Egyre több ilyen sikeres írást kívánok valamennyi szerzőjének, jobb együttműködést a lektorral, hogy az alkotás ragyogását még kis felhőcske se zavarja. Aki e szerzői munkaközösség – akiknek szakmaszeretete, elhivatottsága, lelkesedése közismert – könyvét olvassa, csalódás nem éri.

Dr. Vóko György

Könyvespolc

Büntetés-végrehajtási jog. 2. átdolgozott kiadás, szerk. Horváth Tibor. Bp. Rejtjel Kiadó. 2001. 339 oldal. 3600 Ft.

A könyv 1999-es első kiadását jelentősen módosította, bővítette a második kiadás, amely a felsőoktatás szélesebb igényeit kielégítve a büntetés-végrehajtás teljes joganyagát tartalmazza. (A szerzőgárda – Csernyánszky Lajos, Heylmann Katalin, Horváth Tibor, Kabódi Csaba, Lőrincz József, Magyar Miklós, Nagy Ferenc, Németh Mihály és Pallo József – az előző kiadás óta nem változott.)

A kötet tartalma öt részre oszlik. Az első rész a büntetés-végrehajtási jog elméleti kérdéseivel foglalkozik, illetve bemutatja az Egyesült Államok II. világháború utáni büntetés-végrehajtási rendszerét. A második rész a szabadságvesztés-büntetés, a harmadik rész a szabadság-elvonással járó intézkedések, a negyedik rész pedig a szabadságelvonással nem járó jogkövetkezmények végrehajtását tárgyalja. Az ötödik rész a büntetés-végrehajtás jogállami kontroll-rendszerét (ügyészség, büntetés-végrehajtási bíróság, büntetés-végrehajtás társadalmi ellenőrzése) állítja középpontba. A könyv végén a büntetés-végrehajtási jog hazai szakirodalmának válogatott jegyzéke található meg.

A tankönyv feladata a tantárgy ismeretanyagának összefoglalása - elsősorban a felsőoktatás hallgatói, a jogi szakvizsgára készülők számára. Ugyanakkor a kiadványt haszonnal forgathatják mindazok, akik foglalkozásuknál vagy hivatásuknál fogva kapcsolatban állnak a büntetés-végrehajtással.

Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Új jelenségek a magyarországi erőszakos bűnözés területén. Bp. Hinnova Magyarország Kft. 2001. 202 oldal. 1600 Ft.

Az erőszak jelensége számos tudományterület (pszichológia, pedagógia, kriminológia stb.) vizsgáldási témája.

Mint, ahogy a könyv alcíme is mutatja a szerző az erőszakos bűnözés új jelenségeit vizsgálja, elsősorban hazai viszonylatban. Külön foglalkozik a hétköznapi erőszak legelterjedtebb formáival: a családon belüli erőszakkal, az iskolai agresszióval, a vandálizmussal, a futball-huliganizmussal. Az „öncélú erőszak” kategóriáját vezeti be a kriminológiai gondolkodásba, amikor megállapítja, hogy bizonyos fiatalokorú elkövetői körökben maga az erőszak vált szükségletté.

A szerző többek között arra keresi a választ, hogy mennyiben globális jelenség az erőszak elterjedtsége, és melyek a középkelet-európai régió, ezen belül a magyarországi erőszakos bűnözés jellegzetességei. Vizsgálja, hogy az agressziót közvetítő média milyen szerepet játszik az erőszakos viselkedés elterjedésében, Magyarországon milyen formában van jelen az öncélú erőszak, milyen eszközei vannak az államnak és a társadalomnak az erőszak megelőzésére, továbbá azt is, hogy milyen reális esélyek vannak a veszélyeztetett fiatalok integrációjára.

A könyv ajánlója, Dr. Gönczöl Katalin megállapítja, hogy a magyar társadalom közérzete és jövője jórészt attól is függ, hogy komplex társadalmi feladatnak tekint-e a deviancia, ezen belül az erőszak megelőzését.

Kiszely Gábor: Állambiztonság 1956-1990. Bp. Korona Kiadó. 2001. 430 oldal. 2890 Ft.

Kiszely Gábor nagy sikerű „ÁVH – egy terorszervezet története” című könyve után a politikai rendőrség nem kevésbé vitatott és kétnyes témáját dolgozta fel a töle megszokott alaposággal. Az eredeti dokumentumok, levéltári anyagok, egykorú jelentések és bizalmas iratok ismeretése nyomán az olvasó előtt feltárul a Kádár-rendszer egy fontos szeletének működése, mechanizmusa.

A könyv időrendben mutatja be a forradalom utáni megtorlások, a restauráció és a „*puha diktatúrának*” nevezett több mint három évtized állambiztonságának ténykedését. A szerző kiemelten foglalkozik az ÁVH átalakításával, a Nagy Imre-ügy koncepciójának megvalósításával, a katolikus egyházba beépült ügynökhálózat történetével és a politikai rendőrség belső konspirációjával. Megismerhetjük a hazai értelmiség elleni megfigyelések és titkos műveletek hátterét, továbbá az állambiztonság „*végnapjait*” a rendszerváltoztatás idején.

A kötet közli az állambiztonság munkatársainak névsorát, a felhasználta és az ajánlott irodalmat, a Függelék pedig számos érdekes dokumentumot tartalmaz.

A politikai rendőrség működtetőinek és munkatársainak időnként megdöbbentő hozzá nem értése arra a kérdésre is választ ad, hogy miért bizonyult végül tehetetlennek a rendszer egésze az értelmiség köréből induló „*fellazítás*” szemben, így akaratlanul is megnyitva az utat a reformokat, változtatásokat követelő törekvések előtt.

Klein Sándor: Vezetés- és szervezetpszichológia. Bp. SHL Hungary Kft. 2001. 717 oldal. 4800 Ft. (SHL könyvek)

Ez a könyv Klein Sándor: Munkapszichológia című könyvének folytatása. Célja, hogy

tankönyvként szolgáljon mindazoknak, akik felsőfokú tanulmányaik során szeretnék megérteni a pszichológia szerepét a vezetésben, és hogy pszichológiai ismeretekkel és szemlélettel segítse a szervezetek irányítóit.

A vastkos kötet anyaga három részre, illetve huszonegy fejezetre oszlik. Az első rész címe: A vezető. A bevezető jellegű, történeti és elméleti fejezeteket követő anyagrészek a vezetői hatalommal, a vezetői munka gyakorlatával, a vezetők mentálhigiénéjével, a vezetőképzéssel, valamint az empátia szerepével foglalkoznak. A csoport című rész általában véve a munka szociálpszichológiája: a munkacsoport, a munkatevékenység motivációja, a szociális attitűd kérdéseit tárgyalja. Ez a rész az érték és az elégedettség problematikáját is felvázolja. A szervezet című harmadik rész a hatékony szervezettől kezdve a szervezetfejlesztésig a témakör széles áttekintését adja. A két függelék betekintést nyújt a vezetés- és szervezetpszichológia módszereibe, valamint a magyar munka- és szervezetpszichológia elmúlt negyven évének történetébe.

Ez a korszerű személetet és ismereteket közre bocsátó kézikönyv a legjobb magyar nyelvű kiadványnak tekinthető a vezetés- és vezetépszichológia területén.

Társadalomtudományi kutatások – rendvédelmi képzés. Tudományos konferencia. 2001. november 19. Szerk. Molnár Katalin. Bp. RTF Társadalomtudományi Tanszék. 2001. 146 oldal. Ár nélkül.

A kötet a Rendőrtiszti Főiskola Társadalomtudományi Tanszéke által rendezett konferencia anyagát tartalmazza.

Valcsicsák Imre tanulmánya a társadalomtudományi ismereteknek a rendvédelmi felsőoktatásban betöltött helyéről és szerepéről szól.

Kozáry Andrea a rendőrtisztképző iskolák 1945 és 1956 közötti történetét dolgozta fel a könyvben.

Krémer Ferenc írása a rendőri szubkultúra sajátosságait vizsgálta a szervezet, illetve az egyén - a rendőrségi dolgozó - oldaláról.

Erdős István a múlt század jelentős francia gondolkodójának, Michel Foucault-nak hatalomelméletét elemzi, kiemelve annak rendvédelmi vonatkozásait.

„*Prosperáló, túlélő és süllyedő romák*” címmel Tarján Gábor egy járszági cigány közösség polarizálódását és kriminalitását mutatja be.

Pásztor Miklósné a *serdülő-* és az ifjúkori eltűnés, csavargás problematikájával, annak a rendőri munkával való összefüggéseivel foglalkozik.

Bodonyi Ilona tanulmánya „*A politikai rendszer változásai és a kisebbségek helyzetének alakulása*” címet viseli.

Molnár Katalin, a Társadalomtudományi Tanszék Retorika tárgyának oktatója azt vizsgálja dolgozatában, hogy a hallgatók motiváltsága hogyan befolyásolja ennek az alapvetően kommunikációs készségeket fejlesztő tárgynak az oktathatóságát. (Jó volt olvasni, hogy az igazgatásrendészeti hallgatók mellett a büntetés-végrehajtási hallgatók mutatják a legnagyobb érdeklődést a tantárgy iránt.)

Wolfgang Geigerhos írása németországi, rothenburgi főiskola társadalmi kapcsolatiról szól.

Ludmila Cirtkova tanulmánya pedig a Prágai Rendőrakadémia Társadalomtudományi Tanszékének tevékenységét mutatja be.

Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. 3., javított kiad. Budapest – Pécs. Dialóg Campus. 2001. 457 oldal. 3880 Ft. (Dialóg Campus Tankönyvek. Institutiones Juris sorozat)

A neves szerző könyve első, 1999-es megjelenését követően immáron harmadik, javított kiadásban látott napvilágot 2001-ben.

A magyar büntetés-végrehajtási jog című tankönyv egyrészt az egyetemi tantárgy oktatásának alapja kíván lenni, másrészt a jogi szakvizsgára való felkészülésre kíván segítséget nyújtani. A szerzőt az a szándék vezérelte, hogy a korábban megjelent egyetemi jegyzete átdolgozása során formálódó új műve ne csak a büntetés-végrehajtási jog oktatását szolgáló tankönyv legyen, hanem egyben olyan kézikönyv is, amely a büntetés-végrehajtási jogról való részletesebb tájékozódás, sőt akár tudományos kutatás kiindulópontjául is szolgálhat. Ennek érdekében Vókó György nemcsak a tananyagot bővítette, de a szakmai hivatkozások mennyiségét is többszörösére növelte. A részeken belüli kisebb egységek bevált szerkezetét megtartotta, azonban - ha a logika úgy kívánta - némely esetben megváltoztatta.

„*A tankönyvek magukon viselik annak a kornak a jegyeit, amelyekben íródtak. Ezeknek azonban csak olyan nyomokat szabad hagyniuk, amelyek nem zárják el a jövőbe tekintés, a fejlesztés iránti igény kilátásait*” – írja a szerző könyve előszavában. A nagyszabású munka időállóságát lényegében nem érintik a büntetés-végrehajtási jog folyamatos változásai, amelyek miatt a könyv mostani kiadása is módosításra került.

Deák Ferenc István

Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből.

TARTALOM

TUDÓSÍTÁS

RÖVIDEN

3 Prof. Dr. Nagy Ferenc: Újjáalakult a Magyar Börtönügyi Társaság

DOKUMENTUM

7 Prof. Dr. Nagy Ferenc—Dr. Juhász Zsuzsanna: Egészségügy a börtönben – Gondolatok az Európa Tanács R(98)7 ajánlása kapcsán

21 Dr. Bökönyi István: Változások a magyarországi börtönnépesség összetételében – Előadás a Harmadik Magyar-német Kollokviumon

27 Dr. Szeder Gyula—Dr. Mécsáros Tamás: A büntetékiszabási gyakorlat fejlődése és változásai

MŰHELY

33 Dr. Erdődi Orsolya: Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről

37 Dr. Pink Edit: Az elítélt nők helyzete néhány külföldi államban

45 Dr. Végh Marianna: A büntetés-végrehajtási bíró hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól

61 Dr. Fenyvesi Csaba: A védő a büntetés-végrehajtásban

KÜLFÖLD

75 Kimberly R. Greer: A személyes, elkülönülő kapcsolatok változó jellege a nők számára fenntartott büntetés-végrehajtási intézetekben, az Egyesült Államokban. Fordította: Király Klára

MŰLT

91 Dr. Bató Szilvia: A reformkorban érvényesülő szankciórendszer Békés vármegye 1844. évi gyakorlatában

ARCKÉPCSARNOK

110 Szabó István: Interjú Dr. Beer Miklós Esztergom-Budapesti segédpüspökkel, az esztergomi Érseki Hit tudományi Főiskola és Papnevelő Intézet rektorával

AJÁNLÓ

115 Dr. Vókó György: Gondolatok a büntetés-végrehajtási jog című tankönyvről

118 Deák Ferenc István: Könyvespolc

CONTENTS

REPORT IN BRIEF

3 Prof. Dr. Nagy Ferenc: The Hungarian Prison Association was reorganised

DOCUMENTARY

7 Prof. Dr. Ferenc Nagy – Dr. Zsuzsanna Juhász: Health care in the prison – Thoughts with reference to the recommendation R(89)7 of the European Council

21 Dr. István Bökönyi: Changes in the composition of the Hungarian Prison Service's population – Presentation of the Third German – Hungarian Symposium

27 Dr. Gyula Szeder – Dr. Tamás Mészáros: Development of and changes in the practice of imposing prison sentence

WORKSHOP

33 Dr. Orsolya Erdódi: Thoughts on some questions concerning treatment and education of female juveniles

37 Dr. Edit Pink: The situation of female juveniles in some foreign states

45 Dr. Marianna Végh: About the changes in the authority of and contradictions concerning the procedure of the criminal judge

61 Dr. Csaba Fenyvesi: Advocate in the system of prison service

ABROAD

75 Kimberly R. Greer: The altering nature of the personal, isolated relations in the female prison facilities in the United States. Translated by: Klára Király

THE PAST

91 Dr. Szilvia Bató: The system of sanctions prevailing in the reform era in the practice of Békés County in 1844

PORTRAIT

GALLERY

110 István Szabó: Interview with Dr. Miklós Beer, the coadjutor of Esztergom – Budapest, the Rector of the Seminary of the Archbishopric Theology College of Esztergom

BOOKSHELF

115 Dr. György Vókó: Thoughts on the textbook of the prison service law

118 Ferenc Deák: Bibliography inscription

INHALT

KURZE

REPORTAGE

3 Prof. Dr. Ferenc Nagy: Die Ungarische Gesellschaft für Stafvollzug bildete sich neu

DOKUMENT

7 Prof. Dr. Ferenc Nagy - Dr. Zsuzsanna Juhász: Gesundheitswesen in Justizanstalten - Gedanken über die Bestimmung des Europarates R(98)7

21 Dr. István Bökönyi: Veränderungen bei der ungarischen Insassenbevölkerung - Referat an dem dritten Ungarischen-Deutschen Kolloquium

27 Dr. Gyula Szeder - Dr. Tamás Mészáros: Praktik und Veränderung der Strafaussetzung

WERKSTATT

33 Dr. Orsolya Erdődy: Gedanken über die Resozialisierung der weiblichen Insassen

37 Dr. Edit Pink: Die Situation der weiblichen Insassen in manchen Ländern

45 Dr. Marianna Végh: Veränderung und Verfäherung des Bereiches des Strafvollzugsrichters - Diskussion

61 Dr. Csaba Fenyvesi: Anwalt bei dem Strafvollzug

AUSLAND

75 Kimberly R. Greer: Wandelbare Arte der persönlichen und separierten Beziehungen in Justizanstalten für Frauen in der USA. Übersetzung von Klára Király

VERGANGENHEIT

91 Dr. Szilvia Bató: Sanktionssystem in Reformära in Komitat Békés im Praxis von Jahre 1844

PORTRÄT

110 István Szabó: Interview mit Gehilfebischof von Kirchekomitat Esztergom-Budapest Miklós Beer, der Rektor der Theologische Hochschule und Priesterseminar von Esztergom

EMPFEHLUNG

115 Dr. György Vókó: Gedanken über das Lehrbuch von Stafvollzugsrecht

118 Ferenc István Deák: Bücher

